ترجمانِ پارسی

یعنی

فارسی بول چال

جس کو

بنا برافادہ طلباء زبان پارسی خاص محاورہ اہل ایران کے

مطابق

مولٰینا مولوی عبید اللہ صاحب بسمل امرتسری نے

دار الاشاعت پنجاب کے لئے

تالیف کیا

سنہ ۱۹۰۰ء

رفاہ عام سٹیم پریس لاہور میں مولوی سید ممتاز علی صاحب کے اہتمام سے چھپی

قیمت فی جلد ۶ /

بنام ایزد بخشایندۂ مہربان

دریں روزگار فرخی ہنجار کہ سواد اعظم ہندوستان در سایہ دانش پروری و معرفت گستری سایہ یزدان اعلیٰ حضرت قیصرۂ ہند خلد اللہ ملکہا۔ بدانش و داد پیرایہ یافتہ و فروزاں گوہر فضل و ہنر از کراں تا کران مملکت تافتہ بہ ہر شہر و دہ دبستانہا باز و بہ ہر کوچہ و برزن سامان ترقی و ہوش افزائی آمادہ و سازا است۔ نوخاستگان از ہر کنار بدانش پژوہی برخاستہ ہوش گوہری را باندوختن ذخائر معارف مغربیہ و آموختن السنہ بہیہ مشرقیہ گرائیدہ اند۔ زبان فارسی کہ شیریں ترین السنۂ خاک آسیا است و در مدارس ہند خاصۃً در ملک پنجاب پس از انگلیسی بہ نُمرہ دوم روے کرُسی نشست است از محاورات جدیدہ و آمیزش لغات نومفرس بدانجا رسیدہ کہ اگر صاحب بصیرتے تصانیف قدیمہ را با تالیفات جدیدہ اہل عجم تقابل کند تفاوت نگارش پیشین را با گذارش باز پسین کم از اختلاف زبان فرانسہ و نمسہ نخواہد یافت و ما مردم کہ ورزش بہ تعلم و تعلیم فارسی قدیم کردہ ایم از کم یابی فرہنگ و سفرنگ معانی آں مصطلحات را بتکلف درک میکنیم۔ وچوں تغیر گونۂ در بناے آں اسما کہ از السنہ متمدنہ اروپا بفارسی آوردہ اند راہ یافتہ است

کم کسے از فارسی خوانان بدریافت حقیقت آں دست تواند یافت و دانایان
زبان انگلیسی نیز آں الفاظ را کہ ہیئت وضعی گذاشتہ بلباس جدیدہ درآمدہ اند
بمشکل تشخیص میدہند و ہرگاہ غرض از یاد گرفتن زبانہاے ممالک خارجہ غیر ازیں
نیست کہ آدم باں حرف تواند زد و بوسیلۂ آں کار خود را پیش تواند برد۔ خواستم
کہ نمونہ روزمرۂ ابناے فارس را از صحبتہاے خورو نوش و خرید و فروش و داد و ستد
و سیر و گردش و نشست و برخاست شاں بروش روایہ بر نگاشتہ **ترجمان پارسی**
نام گذاشتہ در خدمت اہل وطن پیش کش کنم تا بر آداب مصاحبت آں فرہمندان
آگہی یافتہ در مشق لسان ایشاں ہم محاورات ایشاں را سرمشق خود کردہ باشند۔
امیدوارم کہ ایں ہدیہ محقر در نظر خداوندان خرد بہرہ یاب پذیرائی شود ٭

خادم قوم

عبید اللہ بسمل ابن خواجہ مظہر جمال

ترجمانِ پارسی

مضاف و مضاف الیہ

مردِ خدا۔ بچّۂ شیر۔ گوسالۂ گاؤ۔ بزغالۂ بز۔ کرّۂ خر۔ چوزۂ مرغ۔ تولۂ[۱] سگ۔

مچ[۲] دست۔ ماہیچۂ[۳] بازو۔ سینۂ پا۔ فرقِ سر مہرۂ پشت۔ سرِ انگشت۔

طبقِ کاغذ۔ خامۂ اسرب[۴]۔ سرِ قلیان۔ فتیلۂ چراغ۔ تکۂ نان۔ دمِ آب۔ قوطیِ[۵] حلبی۔

صفت و موصوف

بچّۂ تنبل[۶]۔ دخترۂ زرنگ[۷]۔ مردِ جوان۔

زنِ پیر۔ لالائے[۸] فرتوت۔ ماماے[۹] قشنگ[۱۰]۔ گردنِ کلفت[۱۱]۔ تنِ گندہ۔ میانِ لاغر۔ پشتِ کوز۔ سینۂ فراخ۔ چشمِ تنگ۔ پیشانیِ کشادہ۔ قدِ پست۔ ریشِ بلند[۱۲]۔ زلفِ دراز۔ موئے باریک۔ آستینِ کوتاہ۔ برادرِ کوچک۔ خواہرِ بزرگ۔ بادیۂ کلاں۔ پیالۂ خرد۔ الاغِ نر۔ قاطرِ[۱۳] ماچہ۔ فیلِ مادہ۔

صفاتِ مرکبہ

مردِ خوشخو۔ گلِ خوشبو۔ زنِ سالخوردہ۔

---

[۱] طولہ یا تولہ۔ کتے کا بچہ یا کتے کا پلّہ [۲] مچ۔ کلائی۔ پہونچا۔ ساعد [۳] ماہیچۂ بازو۔ بازو کی مچھلی [۴] خامۂ اسرب سیسہ کا قلم یعنی پنسل [۵] قوطیِ حلبی۔ ٹین کا بکس [۶] تنبل۔ سست۔ کاہل [۷] زرنگ۔ چالاک۔ چست۔ [۸] لالا۔ غلام [۹] ماما۔ قابلہ۔ جنانے والی دائی [۱۰] قشنگ۔ عمدہ۔ خوبصورت [۱۱] کلفت۔ موٹا۔ فربہ [۱۲] بلند۔ اکثر دراز کے معنوں میں بھی بولا جاتا ہے۔ جیسے کہ دامن بلند یعنی لانبا دامن۔ زلف بلند۔ لانبی زلف [۱۳] قاطر۔ خچر۔ استر۔ ماچہ۔ مادہ۔ نر کی ضد۔ یہ لفظ خصوصیت کے ساتھ خچر پر بولا جاتا ہے۔ مادہ اور ماچہ میں فرق یہ ہے کہ مادہ تو جنتی بیاہتی ہے اور ماچہ نہیں جنتی۔ اسی لئے جس شخص کی عورت کہ بانجھ ہوتی ہے اسکی نسبت کہتے ہیں کہ زن فلانی ماچہ شدہ است

جوانِ خوشگل[1] طفلِ بدگل۔ اُطاقِ[2] باصفا۔ تالارِ[3] دلکشا۔

مُبتدا و خبر

جبد رنیک است غضنفر بد است۔ محمود تنبل است۔ مسعود زرنگ ست۔ ہوا گرم است۔ آب خنک است۔ تو عاقلی۔ او جاہل است۔ این مرد دانا است۔ این بچّہ نادان است۔

ضمائر فاعلی

منفصل			متصل
من	اطلس[4]	خریده بود	م
ما	خریطہ[5] آسیا	خریده بود	یم
تو	خط کش[6]	خریده بود	ی
شما	مقلمہ[7]	خریده بود	ید
او	مداد[8] پاک کن	خریده بود	
ایشان	ریش[9] قلم	خریده بود	ند

ضمائر متصل مفعولی

نمیدانم	کہ	چرا زدند	م
نمیدانی	کہ	چرا زدند	ت
نمیداند	کہ	چرا زدند	ش
نمیدانیم	کہ	چرا زدند	ماں
نمیدانید	کہ	چرا زدند	تاں
نمیدانند	کہ	چرا زدند	شاں

[1] خوشگل۔ خوبصورت۔ بدگل۔ بدصورت [2] اُطاق۔ مکان کا کمرہ [3] تالار۔ بڑا کمرہ۔ ہال [4] اطلس جغرافیہ کے نقشوں کا مجموعہ۔ یہ انگریزی لفظ اٹلس Atlas سے معرب ہے۔ اہل فارس بھی اطلس ہی بولتے ہیں [5] خریطہ جغرافیہ کا نقشہ۔ خرائط اور خارطات اسکی جمع ہے۔ اسیا۔ ایشیا کا مفرس ہے۔ خریطۂ اسیا ایشیا کا نقشہ [6] خط کش۔ رول۔ مسطر [7] مقلمہ۔ پر کے قلم بنانے کا چاقو۔ یہ ایک خاص قسم کا ہوتا ہے جس میں پر کو دبانے سے قلم بن جاتا ہے [8] مداد پاک کن۔ ربڑ India rubber جس سے کہ پنسل کا خط مٹایا جاتا ہے [9] ریش۔ انگریزی قلم کی زبان جس کو انگریزی میں نب Nib کہتے ہیں۔ اسے ہی اہل ایران جدید محاورہ میں ریش قلم سے تعبیر کرتے ہیں +

ضمائر منفصل مفعولی

آخر مرا چرا میزنی ؟

آخر ترا چرا میزند ؟

آخر اورا چرا میزنند ؟

آخر مارا چرا میزنید ؟

آخر شمارا چرا میزنیم ؟

آخر آنهارا چرا میزنم ؟

ضمائر اضافی

آیا برادرم را نه پروردیتم ؟

آیا خواهرت را نه گفتستی ؟

آیا مادندرش را نه داده است ؟

آیا پسرخواندهٔ ماں را نه پروردستیم ؟

آیا نوهٔ پسری تاں را نیاوردستید ؟

آیا پیش خدمت شاں را نبردستند ؟

افعال لازم

ماضی مطلق مثبت از مصدر آمدن

من از بالا آمدم

ما از پائیں آمدیم

تو از اندرون آمدی

شما از بیروں آمدید

او از پس آمد

اوشاں از پیش آمدند

ماضی مطلق منفی از مصدر رفتن

آیا من از بالا پائیں نرفتم ؟

آیا ماہا از پائیں بالا نرفتیم ؟

آیا تو از اندرون بیروں نرفتی ؟

آیا شماہا از بیروں اندرون نرفتید ؟

آیا وے از پس پیش نرفت ؟

آیا اینہا از پیش پس نرفتند ؟

ماضی قریب مثبت از مصدر نشستن

من پیش روے تو نشستہ ام

ما پشت سر شما نشستہ ایم

ا مادندر - سوتیلی ماں ۲ پسر خواندہ - متبنّٰی - منہ بولا بیٹا - لے پالک ۳ نوۂ پسری - پوتا - اور نوۂ دختری - نواسا ۴ پیش خدمت - نوکر ۵ ماہا - شماہا - ان دونوں ضمیروں کا پرانی کتابوں میں تو کہیں پتہ نہیں - آجکل کے اہل زبان کثرت سے بولتے ہیں (دیکھو سرگذشت وزیرخاں لنکران تصنیف میرزا یوسف قراچہ داغی)

تو پائین دست من نشستۂ
شما بالاے دست ما نشستہ اید
او درکنار شاں نشستہ است
ایشاں در پہلوے او نشستہ اند

ماضی قریب - منفی از مصدر برخاستن

آیا من پیش از تو نہ برخاستہ ام ؟
آیا ما و شما یک جا نہ برخاستہ ایم ؟
آیا تو بردیف[1] من نہ برخاستۂ ؟
آیا خودتاں[2] قبل از ما نہ برخاستہ اید ؟
آیا او پس از تو نہ برخاستہ است ؟
آیا ہمہ شاں[3] با من نہ برخاستہ اند ؟

ماضی بعید - مثبت از مصدر استادن

من کے در جلو او استادہ بودم ؟
ما کجا در عقب شما استادہ بودیم ؟
تو چرا در پہلوے او استادہ بودی ؟
شما چساں در پیش شاں استادہ بودید ؟
او چہ طور در نزد تو استادہ بود ؟
ایشاں چگونہ دور از شما استادہ بودند ؟

ماضی بعید - منفی - از مصدر دویدن

من اصلا در عقب او ندویدہ بودم
ما ہرگز در پۓ شاں ندویدہ بودیم
تو بالمرہ[4] یک قدم ہمراہ من ندویدہ بودی
شما ہیچگہ ہمپاے ما ندویدہ بودید
او اصلا با تو ندویدہ بود
ایشاں اصلا از پیش تاں ندویدہ بودند

ماضی ناتمام - مثبت - از مصدر کوشیدن

اگر من جوان میبودم در ژیمناستیک[5] میکوشیدم
اگر ما خردمند میبودیم در فزیک[6] میکوشیدیم
اگر تو دانا میبودی در حساب میکوشیدی
اگر شما عاقل میبودید در جغرافی میکوشیدید
اگر او مجرد میبود در تاریخ میکوشید
اگر ایشاں باخبر میبودند در مساحت میکوشیدند

[1] بردیف - پیچھے [2] خودتاں - ضمیر مخاطب کی احتراماً جمع ہے یعنی خود آپ یا تم [3] ہمہ شاں کو بے اضافت پڑھنا چاہئے [4] بالمرہ - ہرگز - بالکل [5] ژیمناستیک - کشتی کا فن - ورزش پہلوانی - یہ لفظ انگریزی جائیمنیٹک سے مفرس ہے [6] فزیک بروزن شریک - طبیعات - علم طبعی - یہ لفظ انگریزی فائیسک سے مفرس ہے

ماضی ناتمام منفی - از مصدر رسیدن

اگر من قمهٔ[1] میداشتم هرگز از صاری اصلان[2] نمیترسیدم

اگر ما تفنگ دوولہ[3] میداشتیم - هرگز از پیل نمیترسیدیم

اگر تو مردی میداشتی هرگز از گرگ نمیترسیدی

اگر شما قوت میداشتید هرگز از دشمن نمیترسیدید

اگر او جوانی میداشت هرگز از کسے نمیترسید

اگر آنها زور میداشتند هرگز از شما نمیترسیدند

ماضی شکیہ - مثبت - از مصدر خندیدن

شاید کہ من بر کارِ تو خندیدہ باشم

شاید کہ ما بر حرفِ شما خندیدہ باشیم

شاید کہ تو در روے او خندیدہ باشی

شاید کہ شما در قفاے شان خندیدہ باشید

شاید کہ او ہرزہ بروے خندیدہ باشی

شاید کہ اینها بیوجہ بر شما خندیدہ باشند

ماضی شکیہ - منفی - از مصدر برگشتن

شاید کہ من از عهد خودم نہ برگشتہ باشم

شاید کہ ما از قول خودمان نہ برگشتہ باشیم

شاید کہ تو از حرف خودت نہ برگشتہ باشی

شاید کہ شما از سخن خودتان نہ برگشتہ باشید

شاید کہ او از وعدہ خودش نہ برگشتہ باشد

شاید کہ ایشان از راہ خودشان نہ برگشتہ باشند

ماضی تمنائی - مثبت - از مصدر ہراسیدن

اے کاش من از غفلت مے ہراسیدم (ہراسیدمے)

اے کاش ما از کاہلی مے ہراسیدیم

اے کاش تو از تنبلی مے ہراسیدی

اے کاش شما از معطلی مے ہراسیدید

اے کاش او از سستی مے ہراسید (ہراسیدے)

اے کاش اوشان از بیکاری مے ہراسیدند (ہراسیدندے)

ماضی استمراری مثبت - از مصدر خوابیدن

پری شب من از شام تا صبح ہمے خوابیدم

پری پری شب ما از نیمہ شب تا سحر ہمے خوابیدیم

دی شب تو از مغرب تا بامداد ہمے خوابیدی

دی روز شما از چاشت تا عصر بلند ہمے خوابیدید

پری روز او از عصر تا اول شب ہمے خوابید

---

[1] قمہ - بروزن رمہ - خنجر [2] صاری اصلان - زرد شیر - صاری زرد - اور اصلان شیر - ارسلان کا مخفف ہے اگرچہ دراصل سین سے ہے مگر کاتبان عجم صاد ہی سے لکھتے ہیں [3] تفنگ دوولہ - دونالی بندوق

پریٔ پریروز آنہا از بامداد تا شام ہمے خوابیدند

افعال متعدی

ماضی مطلق معروف از مصدر پروردن

من برادرم را خیلے پروردم
ما خواہر ماں را خیلے پروردیم
تو پسرت را خیلے پروردی
شما دخترت را خیلے پروردید
او نوکہ اش را خیلے پرورد
اینہا نوکر شاں را خیلے پروردند

ماضی مطلق مجہول از مصدر پروردن

من بدولت تو پرورده شدم
ما بمہربانی تاں پرورده شدیم
تو در کنار جدت پرورده شدی
شما در آغوش جدۂ تاں پرورده شدید
وے بلطف عمویش پرورده شد
اینہا در سایۂ پدر شاں پرورده شدند

ماضی قریب معروف از مصدر خریدن

من ایں خطاکش[1] بجہتہ تو خریده ام
ما ایں مسطر واسۂ[2] تاں خریده ایم
تو ایں ساعت از براے من خریدۂ
شما ایں صندلی بجہت ماں خریده اید
او ایں میز واسۂ شما ہا خریده است
ایشاں ایں زنگ[3] اخبار از براے بنده خریده اند

ماضی قریب مجہول از مصدر آوردن

من از براے تعلیم تو دریں مکتب آورده شده ام
ما از براے درس تاں دریں مدرسہ آورده شده ایم
تو از براے خواندن او دریں اکول[4] آورده شدۂ
شما از براے آموختن شاں دریں کالج آورده شده اید
او از براے خدمت من دریں جا آورده شده است
ایشاں از براے معاونت شما ازاں جا آورده شده اند

ماضی بعید معروف از مصدر دانستن

من ترا ہمچو نادان نہ دانستہ بودم

---

[1] خطاکش ۔ رول [2] واسہ ۔ واسطہ کا مخفف ہے کثرت سے اہل زبان واسہ بولتے ہیں جیسے کہ واسۂ من واسۂ شما [3] زنگ اخبار ۔ کالنگ بیل ۔ بلانے والی گھنٹی Calling bell [4] اکول ۔ مدرسہ ۔ اسکول ۔ یہ لفظ فرنچ زبان سے لیا ہے ۔ اس زبان میں بھی اکول ہی بولا جاتا ہے Ecole

ما شما را ہیچو تنبل ندانستہ بودیم

تو او را ہیچو کاہل ندانستہ بودی

شما مرا ہیچو زرنگ ندانستہ بودید

او آنہا را ہیچو چابک ندانستہ بود

ایشاں بندہ را ہیچو باخبر ندانستہ بودند

ماضی ناتمام معروف از مصدر زدن

اگر تو پری پرید[1] گیر من مے آمدی من ترا سیلی میزدم

اگر شما دیروز در دست ما مے افتادید با شما را سرچنگی[2] میزدیم

اگر من با تو در راہ میرفتم تو مرا آرنج میزدی

اگر ما با شما بازی میکردیم شما ما را قلقلو[3] میزدید

اگر آنہا با او برمیخوردند او را آنہا سخت میزوند

اگر او با آنہا دوچار میشد آنہا را او داؤ میزد

ماضی احتمالی از مصدر گفتن

شاید کہ من ایں سخن را پیش پدرت نگفتہ باشم

شاید کہ ما ایں حرفہا را پیش مادرتان نگفتہ باشیم

شاید کہ تو ایں سخن ہا را پیش عمویم نگفتہ باشی

شاید کہ شما ایں اقوال را پیش عمہ مان نگفتہ باشید

شاید کہ او ایں گفتگو را پیش خالوے شان نگفتہ باشد

شاید کہ آنہا ایں گفتنی را پیش خالہ شان نگفتہ باشند

افعال ناقصہ

ماضی تمنائی مثبت از مصدر شدن

اے کاش من کماندان[4] مبلتہ[5] میشدم (شدمی)

اے کاش ما دکتور[6] میشدیم

اے کاش تو مہندس[7] میشدی

اے کاش شما باش کاتب[8] میشدید

اے کاش او میرزا[9] میشد (شدے)

اے کاش ایشاں فاضل میشدند (شدندے)

ماضی تمنائی منفی از مصدر بودن

---

[1] گیر آمدن - پکڑا جانا - گرفتار ہونا - ہاتھ آنا [2] سرچنگی میزدید - ٹھوڑے لگاتے تھے [3] قلقلو زدن - لات لگانا

[4] کماندان - سپہ سالار - فوجی افسر - یہ لفظ کمینڈنٹ Commandant سے مفرس ہے [5] مبلتہ - ملیٹری Militare کا مفرس یعنی محکمۂ افواج [6] دکتور - ڈاکٹر کا معرب ہے - اہل فارس بھی دکتور ہی بولتے ہیں [7] مہندس - آجکل اہل ایران کی اصطلاح میں انجنیئر کو کہتے ہیں [8] باش کاتب میرمنشی - باش کے اصلی معنی ترکی میں سر کے ہیں اور سردار کو بھی باش اور باشا کہتے ہیں [9] میرزا - اہل ایران کی اصطلاح میں اعلےٰ درجہ کے منشی یا کلرک کو کہتے ہیں

کاشکے من تنبل نے بودم (نبودے)

کاشکے ما کاہل نے بودیم

کاشکے تو دروغ زن نے بودی

کاشکے شما چاپلوس نے بودید

کاشکے او گستاخ نے بود (نبودے)

کاشکے آنہا بے ادب نے بودند (نبودندے)

لازم

مضارع مثبت از مصدر اندیشیدن

باید کہ من از کہالت خیلے بیندیشم

باید کہ ما از کسالت خیلے بیندیشیم

باید کہ تو از معطلی خیلے بیندیشی

باید کہ شما از سستی خیلے بیندیشید

باید کہ او از تہاون خیلے بیندیشد

باید کہ ایشاں از کسل خیلے بیندیشند

متعدی

مضارع منفی از مصدر کردن

بایست[۱] کہ من خلاف رائے پدرم نکنم

بایست کہ ما خلاف رضاء مادرماں نکنیم

بایست کہ تو خلاف فرمان اخوندت نکنی

بایست کہ شما خلاف فرمودہ اتالیق تاں نکنید

بایست کہ او خلاف حکم ضابط[۲] نکند

بایست کہ آنہا خلاف قرار داد[۳] سرکردہ شاں نکنند

حال مثبت از مصدر نوشتن

البتہ من ایں کتاب از برائے معارف[۴] مینویسم

البتہ ما ایں سرگذشت را در جرائد[۵] مینویسیم

البتہ تو ایں حرف را در محفظہ[۶] مینویسی

البتہ شما ایں استنطاق[۷] را در محکمۂ جزا[۸] مینویسید

البتہ او ایں کاغذ نامہ[۹] را بنام رفیق من مینویسد

---

۱ بایست - بمعنی لازم اور واجب ۲ ضابط - کوتوال شہر - پولیس انسپکٹر - ضبطیہ پولیس کو کہتے ہیں ۳ قرار - اور قرار داد - رزولیوشن - حکم - فرمان تحریری - اور سرکردہ افسر - قرار دار سرکردہ افسر کا حکم ۴ معارف - سررشتہ تعلیم ۵ جرائد - اخبارات - جریدہ واحد - ایک اخبار ۶ محفظہ - نوٹ بک - یادداشت کی کتاب ۷ استنطاق - بازپرس - جواب دعوے ۸ محکمۂ جزا - عدالت فوجداری - عدالت دیوانی کو محکمہ حقوق اور عدالت اپیل کو محکمہ استیناف اور ہائی کورٹ یا چیف کورٹ کو محکمۂ التمیز کہتے ہیں ۹ کاغذ نامہ - بے اضافت - پوسٹ کارڈ +

البتہ آنہا این معنبطہ[۱] با امبراطریس[۲] مینویسند

لازم

استقبال منفی - از مصدر رستن

انشاءاللہ امسال بندہ از دام خواہم رست

بخواست خدا سال آئندہ ما از امتحان خواہیم رست

بفضل خدا امروز تو از قدغن ضبطیہ[۳] خواہی رست

امیدست امشب شما از آفت خواہید رست

ہمانا - فردا او از دُستاق[۴] خواہد رست

اگر خدا میخواہد پس فردا آنہا از دست قراول[۵] خواہند رست

امر

خم شو - پاشو - پیش بیا - پس برو - گوش

کن - وِل کن[۶] - گیر کن - ہوش کن پیش برو

پس برو - آب بیار - زود بیار - ورق بگردان

سبق بخوان - از خانہ برآ - در خانہ درآ - بر

زمین بگذار - از زمین بردار - درست بنشین

دامن برچین - کم کم بریز - شُل بریز -

دست چپ بگرد - پاے چپ برو -

جمع

بیائید و دست راست من بنشینید

برخیزید و سبق بخوانید

بروید و او را گیر کردہ بیارید

یُواشکی[۷] حرف بزنید

بنشینید و حرف ما را بشنوید

بکوشید تا جامۂ زناں نپوشید

وا ایستید - عقب بکشید - پیش بیائید -

پس بروید - بقرار بنشینید -

بروید و پشت پردہ قائم شوید[۸]

صیغہاے نہی بالنون[۹]

قلو نزن - شوخی نکن - نشگنج نگیر - ہرزہ نخند -

پیش نرو - دشنام ندہ - کترہ[۱۰] نگو -

---

[۱] معنبطہ - میموریل - عرضداشت [۲] امبراطریس - ایمپرس - یہ لفظ زبان اٹالیا ایمپراٹرس Imperators سے مفرس ہے [۳] قدغن ضبطیہ - قدغن حراست - او ضبطیہ پولیس - قدغن ضبطیہ حراست پولیس - حوالات [۴] دُستاق - قیدخانہ جیل خانہ [۵] قراول - چوکیدار - پولیس مین [۶] وِل کردن - چھوڑ دینا [۷] یُواشکی - اور یُواش بمعنی آہستہ یعنی آہستہ بات کر [۸] قایم شدن - چھپنا یعنی چادر اور پردہ کی آڑ میں چھپ جاؤ [۹] اہل ایران اکثر مزن کی جگہ نزن بول جاتے ہیں اور مکن کی جگہ نکن اس لئے نہی کو دو قسم پر قرار دیا ہے

[۱۰] [illegible]

نہی بالمیم

کسے را میازار۔ بر کسے شاخچہ[1] بندی مکن۔ استاد را میازمائے۔ حرفِ بد میاموز۔ در بازارہا ہرزہ مگرد۔ در کارہا کاہل مباش۔ از پیش آمد کار دست پاچہ[2] مشو۔ بر کسے کنگل[3] مزن۔ اسم خودت را سرِ کس مگذار۔ در راہ رفتن کسے را تنہ مزن۔ راز کسے را بروز مدہ۔ پیش کسے دست کفچہ مکن۔ پیش کسے کلافہ خوشامد باز منما۔

جمع

در مجلس پا در روے پا انداختہ منشینید۔ در حق کسے موشک[4] دوانی مکنید۔ در روے مردم دندان غرچہ[5] مکنید۔ تقلید کسے[6] را در میارید۔ خود را دانا مشمارید۔ دیگرے را نادان مگوئید۔ در مجلس پا دراز مکنید۔ در سخن گفتن حرف بارگیر[7] بر زبان میارید

اسم فاعل

آشپز شما سعادتمند[8] پسرے است۔ پدرش زرگر[9] است۔ عمویش فیلبان[10] است۔ برادرش توپچی[11] است۔ خودش مزدور[12] است۔ دیروز پدرش گریاں بود۔ جویائے[13] درد دلش شدم کہ چرا اندوہگین[14] ہستی۔ باواز دردناک[15] گفت دریں شہر ناپرساں[16] پرسندہ[17] حالم کسے نیست در دست افلاس گرفتارم[18] و مرگ خود را طلبگارم[19]۔

اسم مفعول

بندہ نواختۂ شما ہستم۔ ما سایہ پروردۂ جناب ہستیم۔ تو از خانہ برآوردۂ او ہستی۔ شما ہا از راہ بردۂ او ہستید۔ او بر زمین زدۂ نشست ایشاں از زمین برداشتۂ ما ہستند۔ دیدہ و

---

[1] شاخچہ بندی کردن۔ تہمت دھرنا [2] دست پاچہ شدن۔ گھبرانا۔ یعنی کسی مشکل کے پیش آنے سے گھبرا نہیں [3] کنگل۔ تہمت دھرنا [4] موشک دوانی چغلی کرنا۔ تہمت باندھنا۔ غیبت کرنا [5] دندان غرچہ۔ دانت پیسنا [6] تقلید کسے آوردن۔ نقل اتارنا [7] حرف بارگیر۔ تکیہ کلام [8] سعادتمند۔ زرگر۔ فیلبان۔ توپچی۔ مزدور۔ گریاں۔ جویا۔ اندوہگین۔ دردناک۔ ناپرساں۔ پرسندہ۔ گرفتار۔ طلبگار۔ وغیرہ یہ سب اسم فاعل ہیں۔

نادیدہ پیش شما یکے است - شنیدہ وناشنیدہ
نزد او برابر است - ایں حرفہا از شما شایستہ
نیست - ایں کار از ایشاں پسندیدہ نیست
بہ بینید دامن شما خاک آلود است

استفہام

آیا تو نمیدانی کہ من کیستم ؟
آیا شما نمیدانید کہ ما کیستیم ؟
من اصلا نمیدانم کہ تو کیستی ؟
ما ہرگز نمیدانیم کہ شما کیستید ؟
آخر بتو معلوم شد کہ او کیست ؟
آخر شما ندانستید کہ آنہا کیستند ؟

دیگر

آخر تو نمیدانی کہ من کیم ؟
آخر شما نمیدانید کہ ما کئیم ؟
آخر وا بگو کہ تو کۂ ؟
آخر بفرمائید شما کئید ؟ (کیانید)
آخر معلوم شد کہ او کہ ست ؟
آخر دانستید کہ ایشاں کیند ؟ (کیانند)

دیگر

تو خوب میدانی کہ من کدام کسم ؟
شما خوب میدانید کہ ما کدام کسیم ؟
من چہ میدانم کہ تو کدام کسی ؟
ما چہ میدانیم کہ شما کدام کسید ؟
خدا میداند او کدام کس است ؟
ما خیلے خوب میدانیم کہ ایشاں کدام کس اند ؟

دیگر

من کہ باشم کہ بر خاطر احباب بگذرم ؟
ما کہ باشیم کہ بالاے دست تاں بنشینیم ؟
تو کہ باشی کہ پیش ما جلو حرف[1] نے کشی ؟
شما کہ باشید کہ ایں حرفہا را بر زبان برانید ؟
او کہ باشد کہ پا توے[2] کفش من بکند ؟
آنہا کہ باشند کہ سر زدہ[3] در اطاق ما بیایند ؟

دیگر

آغا نام شما چیست ؟ احوال شما چگونہ است ؟

[1] جلو حرف کشیدن - خاموش رہنا [2] یعنی وہ کون ہے جو میرا جوتا پہن سکے اور میرے مقابل آسکے [3] سرزدہ - بے تحاشا - بے کھٹک -

فروش تاں چہ طور است؟ پسر تاں کجا است؟
نوۂ شما چہ کارہ است؟ در وست تاں چہ چیز است؟
عمر شما چند است؟ امروز از ماہ چندم است؟
آخر بگو چونی؟ از براے چہ مینالی؟
اندوہگین چرا ہستی؟

اسماے اشارہ

	قریب	بعید
واحد	ایں	آں
	ہمیں	ہماں
	بدیں	بداں
جمع	ایناں - اینہا	آناں - آنہا

مشق

آیا تو ایں را میخواہی یا خود آں را؟
من نہ ایں را میخواہم نہ خود آں را
آیا شما با اینہا میروید یا خود با آنہا؟
ما نہ با اینہا میرویم نہ با آنہا
آیا ما ہمراہ ایناں بیائیم یا ہمراہ آناں؟
شما نہ ہمراہ ایناں بیائید نہ ہمراہ آناں

آیا او بدینجا میماند یا خود بدانجا؟
مرا ہیچ معلوم نیست کہ او در کجا میماند
آیا ایشاں ہماں جا میمانند؟
نہ خیر بر میگردند
شما ہمیں جا میمانید یا خیر[1]؟
ما ہمیں جا میمانیم

تشبیہ

چو - ہمچو - چوں - چناں - چنیں - ہمچناں -
ہمچنیں - چنانکہ - چنانچہ - آسا - بسان -
وار - آنہ - مثل - مانند -

مشق

ہوش کنید ہمچو کارے نکنید کہ بےخرداں میکنند
ما ہرگز چوں آنہا نمیکنیم
زنہار شما گرد چناں کار نگردید
ما ہیچگہ گرد چنیں کار نمیگردیم
مبادا کہ شما بسان جاہلاں گول[2] بخورید
ما نخواست خدا مثل ایشاں گول نمیخوریم
میبایدکہ شما مانند اہل یورپ ہنر بیاموزید

---

[1] خیر - یہ لفظ اکثر نہیں کے معنوں میں بولا جاتا ہے [2] گول خوردن - دھوکا کھانا

اگر خدا بخواہد ما اہل یورپ وار ہنرے آموزیم
باید کہ شما باہم برادرانہ سلوک بکنید
بلے ما باہم برادروار سلوک میکنیم
میباید شما اہل انگلیس آسا قوم را بپرورید
انشاء اللہ چنانکہ آنہا میپرورند ما ہم خواہیم پرورد

شمار اعداد

یک (۱) - دو (۲) - سہ (۳) - چار (۴) - پنج (۵) - شش (۶) - ہفت (۷)
ہشت (۸) - نہ (۹) - دہ (۱۰) - یازدہ (۱۱) - دوازدہ (۱۲) - سیزدہ (۱۳)
چہاردہ (۱۴) - پانزدہ (۱۵) - شانزدہ (۱۶) - ہفدہ (۱۷) - ہیژدہ (۱۸)
نوزدہ (۱۹) - بیست (۲۰) - بست و یک (۲۱) - بست و دو (۲۲)
ہمچنیں - سی (۳۰) - سی و یک (۳۱) - چہل (۴۰) - پنجاہ (۵۰) -
شصت (۶۰) - ہفتاد (۷۰) - ہشتاد (۸۰) - نود (۹۰) - صد (۱۰۰) - دو صد (۲۰۰)
(دوبیست (۲۰۰)[۱]) تا ہزار - دہ ہزار - لک - کرور[۲]
ملیون[۳] -

مشق

تو پیش خود - چند نفر پیش خدمت میداری؟
من یک کس پیش خدمت میدارم
شما پیش خود چند نفر غلام میدارید؟
دولت انگلیس قدغن[۴] کرد است کہ کسے غلام
نداشتہ باشد
شما چند راس اسب میدارید؟
ما دو سر اسب و دو راس قاطر میداریم
برادر شما چند پارچہ بلبل پرورد است؟
شاید سہ پارچہ بلبل و چہار قطعہ طوطی پرورد است
ایشاں چند بہلہ شاہیں و باز و جرہ میدارند؟
نخیر ایشان بجز پنج بہلہ بحری چیزے دیگر نمیدارند
شما خودتاں چند پوشہ قمیص میدارید؟
خود ہاں شش پوشہ قمیص و ہفت پوشہ پانطلون

[۱] دوبیست - اہل زبان دوسو کو خاص کر دویست کہتے ہیں اور سہ ویست یا چار ویست نہیں کہتے
[۲] کرور - ایرانی کرور - ہندوستانی پانچ لاکھ کا ہوتا ہے - جہاں کرور لکھا ہو پانچ لاکھ سمجھنا چاہیئے [۳] دو کرور کو ایک ملیون کہتے ہیں - اس سے آگے فارسی میں شمار نہیں ہے - زیادہ تعداد ملیون یا کرور کی تکرار سے ظاہر کی جاتی ہے - مثلاً صد ملیون ہزار کرور - صد ہزار کرور - کرور ملیون [۴] قدغن ممانعت

وہشت پوشہ زیر جامہ و نہ پوشہ چوخہ - و دہ

پوشہ جبہ میداریم -

شما پیش خود چند توپ طلس میدارید ؟

ما یازدہ توپ طلس و دوازدہ طاقہ ماہوت میداریم

آقا داعی شما چند جفت موزہ و جوراب میدارد ؟

او سیزدہ جفت موزہ و چہاردہ جفت جوراب و

پانزدہ جفت کفش و شانزدہ جفت چکمہ میدارد

پدر شما چند تا کلاہ میدارد ؟

پدر ماں ہفدہ تا کلاہ میدارد

عموی شما چند دانہ فانوس میدارد ؟

او ہیزدہ دانہ فانوس و نوزدہ دانہ لالہ[۱] فرشی

و بیست دانہ لالہ دیوار کوب میدارد

خالوے شما چند برگہ کاغذ میدارد ؟

او بیست برگہ کاغذ کشمیری و بیست[۲] و یک دستہ

کاغذ فرنج و سی[۳] و دو طبق کاغذ خطائی پیش خود میدارد

شما چند تختہ زیر پوش میدارید ؟

ما چہل[۴] و سہ تختہ زیر پوش میداریم

پسر شما چند دست رخت پوشیدنی میدارد ؟

او پنجاہ و چہار یا شصت و پنج دست رخت میدارد

نواب صاحب رامپور چند زنجیر فیل میدارد ؟

ہفتاد و شش زنجیر فیل میدارد

میر صاحب سندہ چند قلادۂ سگ و یوز میدارد ؟

او نود قلادۂ یوز و صد قلادۂ سگ تازی و

دو بیست قلادہ تولۂ شکاری میدارد

در باغ شالا مار لاہور چند شاخہ بید مشک میباشد ؟

من شمار نکردہ ام شاید کہ ہزار باشد

آیا چند تنۂ انبہ ہم میدارد یا نہ ؟

بخیال من متجاوز از دہ ہزار باشد

در کتب خانہ پاریس چند جلد کتاب مے باشد ؟

یک لک و چند ہزار مے باشد

قیصرہ ہند خلد اللہ ملکہا چند فروند کشتی میدارد ؟

من حساب میبرم گرجہا[۵] و پاپور ہا[۶] متجاوز از یک

کرور باشد - و افواج نظامیہ[۷] و ضبطیہ[۸] اش از

دو ملیون زیاد است

[۱] لالہ - لالٹین - لالہ فرشی - فرشی لالٹین - لالہ دیوار کوب - دیوار گیر [۵] گرجی - بار برداری کی کشتی [۶]

پاپور یا دابور - جنگی جہاز [۷] نظامیہ - جنگی فوج [۸] ضبطیہ - پولیس

معدودات

یکم - دوم - سوم - چهارم - پنجم - ششم -
هفتم - هشتم - نهم - دهم - یازدهم - دوازدهم
سیزدهم - چهاردهم - پانزدهم - شانزدهم -
هفدهم - هیژدهم - نوزدهم - بستم (بیستم) -
سیم - چهلم - پنجاهم - شصتم - هفتادم - هشتادم -
نودم - صدم - دویستم - هزارم -

مشق

امروز از ماه چندم است؟ امروز یکم باشد
یا خود دوم - من حساب میبرم[1] سوم است
یا خود چهارم - ملا فرقان میگوید بحساب من
پنجم است - هردو غلط کرده اند هفتم است
یا خود هشتم - شما نیز غلط کرده اید نهم است -
شاید یازدهم باشد یا خود دوازدهم - بتحقیق
سیزدهم است - ماه شب چهاردهم معلوم
میشود - دیروز نیز ماه دیر طلوع کرده است ازین
حساب پانزدهم باشد - شما را حساب بخاطر
نمانده است شب شب شانزدهم است -

نه خیر - دی شب هفدهم بود امشب نوزدهم
است - خیر در بیستم شکی نیست - چه طور
در بیستم شکی نیست روز بست و یکم است -
ماه روز آدینه است - آدینه تا آدینه بست و یک
امروز شنبه است پس بست و دوم باشد -
نه خیر ماه روز یکشنبه یا دوشنبه طلوع کرده است
ازین قرار بست و سوم یا بست و چهارم باشد -
من در تقویم انگریزی دیده ام ماه روز سه شنبه
طلوع کرده است ازین قرار باید که بست و پنجم
بوده باشد - پدر من میگوید غره این ماه روز
چهارشنبه بود پس تاریخ بست و ششم باشد -
من خوب یاد میدارم که غره روز پنجشنبه بود
ازین جهت به تحقیق شب شب بست و هفتم است
فردا که شب بست و هشتم است انشاء الله ما
سفر میکنیم - چرا پس فردا نخواهید رفت؟ در
بست و نهم یا سیم که روز سلخ مے باشد اهل
ایران حرکت نمیکنند - ما هیچ شگونها را اعتقاد
نداریم همه روزها روزهاے خداست

[1] حساب بردن - گمان کرنا +

دیگر

نخستین - دویمین - سویمین - چہارمین
پنجمین ششمین - ہفتمین ہشتمین نہمین
دہمین - یازدہمین - دوازدہمین - تا آخر -

مشق

بروج فلک چند اند و چہ نام میدارند؟
بروج فلک دوازدگانہ اند - نخستین شاں
حمل است - دویمین ثور است - سویمین
جوزا - چہارمین سرطان - پنجمین اسد -
ششمین سنبلہ - ہفتمین میزان - ہشتمین
عقرب - نہمین قوس - دہمین جدی -
یازدہمین دلو - دوازدہمین حوت -

کسور اعداد

دو یک = 1/2 . سہ یک = 1/3 . چار یک
1/4 . پنج یک 1/5 . شش یک 1/6 . ہفت
یک 1/7 . ہشت یک 1/8 . نہ یک 1/9
دہ یک 1/10 . و ہمیں ساں دو سہ یک
2/3 . دو چہار یک 2/4 . دو پنج یک 2/5
دو شش یک 2/6 . سہ چہار یک 3/4 .
سہ پنج یک 3/5 . سہ شش یک 3/6 .
چہار پنج یک 4/5 . چہار شش یک
4/6 . چہار ہفت یک 4/7 -

وقت و ساعت

سعد - سعید آقا! ساعت بغلی[1] شما کجا است؟
سعید - پیش من است
سعد - حالا ساعت چند است؟
سعید - ساعت نزدیک بیک است
سعد - ساعت از یک - چار یک گذشتہ باشد؟ 1 1/4
سعید - نخیر ساعت یک و نیم است 1 1/2
سعد - شما چہ میفرمائید؟ ساعت از یک
سہ چار یک گذشتہ باشد 1 3/4
سعید - ہنوز دہ دقیقہ باقی است
سعد - شما ساعت را کوک نکردہ اید؟
سعید - امروز کوک کردن را فراموش کردہ ام
سعد - با ساعت مجلسی[2] ما کوک بکنید؟
سعید - عقرب[3] ایں ساعت بدو رسیدہ است

[1] ساعت بغلی - جیبی گھڑی [2] ساعت مجلسی - ٹائم پیس [3] عقرب ساعت - گھنٹہ کی سوئی -

سعد - بخیال من ساعت دو و نیم باشد ۲½

سعید - من حساب[1] میبرم ساعت از دو - چاریک هم نه گذشته باشد ۲¼

سعد - بلکه از دو بسه چاریک هم گذشته باشد ۲¾

سعید - شاید که از دو بدو چاریک گذشته باشد ۲½

سعد - آیا اذان ظهر خوانده شده است؟

سعید - بانگ نیم روز - هنوز خوانده نشده است

سعد - بیائید تا بینار[2] ساعت را ببینیم که ساعت چند است؟

سعید - ول[3] کنید من دیده مے آیم

سعد - باشید ما و شما یک جا میرویم

سعید - خیلے خوب

سعد - به بینید ساعت از سه گزشت است

سعید - بلے عقربک[4] بسه و چاریک میخواهد ۳¼

سعد - حالا ساعت نزدیک بچهار است

سعید - آیا مردم نماز عصر کرده باشند؟

سعد - بلے وقت عصر بلند[5] است

سعید - نه خیر - عصر تنگ شده است

سعد - هنوز عصر تنگ نه شده است

سعید - ساعت نزدیک بچهار است

سعد - شاید از چهار - چاریک گذشته باشد ۴¼

سعید - ساعت از چهار دو یک گذشته باشد ۴½

سعد - ساعت به پنج میخواهد

سعید - ارے - از چهار - سه یک گذشته است ۴⅓

سعد - بلکه از چهار - سه چاریک گذشته باشد ۴¾

سعید - روز ابر است ازین جهت تشخیص وقت مشکل است

سعد - ساعت حالا پنج شده است

سعید - هنوز ده دقیقه باقی است

سعد - آفتاب هنوز غروب نشده است

سعید - شام شده است

سعد - در روزهاے زمستان آفتاب ساعت هفت طلوع میکند و ساعت پنج غروب میشود

سعید - در تابستان ساعت پنج میبرآید و

---

[1] حساب بردن - خیال کرنا [2] مینار ساعت - گھنٹہ گھر [3] ول کنید - چھوڑ دو [4] عقربک - گھڑی کی سوئی [5] عصر بلند - وعصر تنگ - عصر کا کشادہ وقت عصر بلند ہے اور قریب غروب آفتاب کے عصر تنگ کہتے ہیں۔

ساعت ہفت فرو میشود

سعد - بیائید نماز شام خوانده یک دقیقه سیر و گروش بکنیم

سعید - اکنوں وقت گردش نماند است

سعد - ہنوز وقت نگذشت است

سعید - وقت نماز عشا است

سعد - بلے وقت عشا است

سعید - یک پاس از شب گذشته باشد ؟

سعد - یک و نیم پاس از شب گذشته است

سعید - به بینید احمد چه میکند ؟

سعد - در اطاق نشسته لنگہ[1] در را پیش کرده پاے چراغ کتاب مے بیند

سعید - او را بگوئید - حالا نیم شب شد است کتابش را ور روے طاقچه بگذارد - چراغ را فوت کند

سعد - حالا از شب چه قدر باقی مانده باشد ؟

سعید - پاسے از شب مانده باشد

سعد - باز حالا وقت سحر قریب است

سعید - بلے وقت صبح کور[2] است

سعد - برخیزید آفتاب طلوع کرد است (آفتاب برآمد است)

سعید - ہنوز آفتاب نه برآمده باشد

سعد - خیلے[3] وقت است که آفتاب برآمده است

سعید - آیا شما چاشت نے خورید ؟

سعد - بلے چاشت خورده ام حالا بمدرسه میروم

سعید - احمد و محمود را ہمپاے خود ببرید

گفتگوے عمر

احمد - آقا محمود! عمر شما چند است

محمود - دوازده ساله ام (عمرم دوازده سال است)

احمد - برادر کوچک شما چند ساله است ؟ (چند سال عمر میدارد ؟)

محمود - او شش ماہه است

احمد - بیارید که او را ماچ[4] کنم

محمود - ایں وقت او توے[5] ننو[6] خواب میکند

---

۱ لنگ - کواڑ کا پٹ - لنگ در پیش کرده - کوار کا پٹ بھیڑ کر ۲ صبح کور - صبح کاذب ۳ خیلے وقت ہست یعنی بہت وقت گذر گیا ہے ۴ ماچ - بوسه - چوما بوسلینا ۵ تو - اندر - درمیان - بیچ میں ۶ ننو - پالنا - پنگوڑا - ہنڈولا +

احمد - عمر پدر شما چند سال است ؟

محمود - سی[1] سال دارد

احمد - شما از من جوان ترید

محمود - بلے - من در عمر از شما کوچکترم

احمد - شاید که برادر کوچک من نیز از شما بزرگتر است

محمود - نہ خیر - تقریباً عمر ماں یک است

احمد - ایں پیرہ زن کہ جلو شما نشستہ است چند سالہ است ؟

محمود - ایں ماماچہ[1] پنجاہ سال عمر میدارد

احمد - ایں پیر مرد سالخوردہ با وچہ تعلق میدارد ؟

محمود - شوہرش است

احمد - غالباً عمرش شصت سال باشد

محمود - از شصت سال زیادہ است

احمد - مگر از بنیہ[2] اش معلوم میشود کہ سن و سالش از پنجاہ ہم کم است

محمود - آرے خیلے تن و توش قوی میدارد

احمد - شما خیلے نحیف الجثہ و لاغر اندام ہستید

موسم

طاہر ویردی - خلیل اتا ! امروز ہوا چگونہ است ؟

خلیل اتا - امروز ہوا معتدل است نہ گرم است نہ سرد

طاہر ویردی - پریروز ہوا خیلے گرم بود

خلیل اتا - از شدت گرما ہمہ روز باد بیزن[3] توے دستم بود

طاہر ویردی - من ہم ہمہ روز خیلے عرق میکردم

خلیل اتا - مگر از دی شب ہوا قدرے خنکی گرفت است

طاہر ویردی - اول شب گرم بود البتہ پایان شب باد خنکے مے آمد

خلیل اتا - تابستان ہند پناہ بخدا نمونہ جہنم است از حرارت مغز انسان در سرے تو فد

طاہر ویردی - بیائید کہ موسم گرما بشملہ بسر کنیم

خلیل اتا - ییلاق ہندوستان ہمیں شملہ و منصوری و نانی تال است

طاہر ویردی - ہمہ ہندوستان قشلاق[4] است

---

[1] ماماچہ - دائی - قابلہ - بچہ جنانے والی [2] بنیہ - جثہ - جسامت - کاٹھی - جوڑ بند - ترکیب اعضا [3] باد بیزن - پنکھا [4] قشلاق - سردی کے موسم میں رہنے کا مقام - گرمیوں میں رہنے کی جگہ کو ییلاق کہتے ہیں ؞

محل ییلاقش در کجا است ؟

خلیل اتا - دیروز آفتاب خوبے بود - امروز مِہ غلیظے در ہوا است

طاہر و بردی - شب ہم مِہ رقیقے در ہوا بود

خلیل اتا - آیا ہوا باز شد ؟

طاہر و بردی - ہوا ابر و مستعد باران است

خلیل اتا - آیا ہوا حالت باراں میدارد ؟

طاہر و بردی - ہوا نم نم میبارد - برق ہم میزند رعد ہم میغرد

خلیل اتا - فصل عوض شد است

طاہر و بردی - موسم برشکال است - ہوا رطوبت گرفت است

خلیل اتا - بلے برشکال ہندوستان بہار ہندوستان است

طاہر و بردی - ہندوستان سہ فصل میدارد سرما - گرما - برشکال

خلیل اتا - ایران چہار تا فصل میدارد - زمستان - تابستان - بہار - پائیز

طاہر و بردی - ہندوستان اگرچہ بہار نمیدارد مگر ایں برشکالش ہم کمتر از بہار نیست

خلیل اتا - بہ بہ - چہ باد ملائم و خنکے مے آید کہ دماغ آدم را چاق مے کند

طاہر و بردی - امروز ہوا چیلے خنک است آب یخ بستہ است

خلیل اتا - بلے برکت زمستان است

طاہر و بردی - خنکی بجان من بد مے چسپد بیائید کہ از کوہ پائیں شویم

خلیل اتا - امشب بواسہ سرما کسے نمیتواند

---

[1] آفتاب خوبے بود - یعنی دھوپ اچھی تھی [2] مِہ - کُہر - کُہرا - غلظت ابر اور سردی کی شدت سے جو دھواں سا گھٹ جاتا ہے اُس کو دوما - اور ژمہ بھی کہتے ہیں [3] ہوا باز شد - یعنی ابر کُھل گیا [4] پُھیوں پُھیوں مینہ برستا ہے یا مینہ کی پُھوار پڑ رہی ہے [5] بجلی کوند رہی ہے [6] بادل گرج رہا ہے [7] موسم بدل گیا ہے [8] پائیز کو خزاں اور خریف بھی کہتے ہیں عربی میں ان چار فصلوں کے یہ نام ہیں - شتا - صیف - ربیع - خریف

حرکت بکنند

طاہرویردی - مردم از شدت سرما ہمہ افسردہ و بیکار ماندہ اند

خلیل آقا - امروز در روزنامہ[۱] خواندہ ام بر شملہ خیلے برف افتادہ است

طاہرویردی - من ہم شنیدہ ام کہ دریں نزدیکی تگرگ افتادہ است

خلیل آقا - امروز باد بطور شدید است کہ تنجیرہا[۲] و چادرہا[۳] را از پا در مے آرد

زمانہ

انیس - آقا مونس! دریں شہر پارسال نرخ گندم چہ بود؟

مونس - پار و پیرار - نرخ غلہ خیلے گراں بود روپیہ را ہشت سیر

انیس - امسال چہ حالت است

مونس - امسال بفضل خدا - ارزان است روپیہ را بیست سیر

انیس - پری شب مرا با یکے از اربابی[۴] ہا اتفاق صحبت شد میگفت کہ در بلوکات[۵] ما برنج سیر بفروش میرسد

مونس - پری روز بندہ بجہت سودا در یکے از رستاقات[۶] رفتہ بودم مگر معلوم شد کہ از بیست و دو سیر زیادہ نیست

انیس - میگویند کہ دیشب از کلکتہ تلغراف زدہ بودند کہ دویست ہزار من گندم و ہمیں قدر برنج خرید کردہ باید فرستاد

مونس - ہمیں سبب است کہ از دیروز نرخ گندم و برنج و نخود و ذرت و ارزن قدرے گراں تر شدہ است

انیس - امروز لینگہاے[۷] گندم و برنج کہ شما خریدہ اید شاید فردا بدہلی خواہید فرستاد؟

مونس - نخیر - امشب خواہیم فرستاد

انیس - البتہ در چہار و پنج روز خواہد رسید؟

مونس - انشاءاللہ فردا یا پس فردا اگر قدرے

---

[۱] روزنامہ - اخبار [۲] تنجیر - قنات [۳] چادر - خیمہ [۴] اربابی - زمیندار - جاگیردار - تعلقہ دار - مالگذار
[۵] بلوکات - ضلع - علاقہ - پرگنہ - محال [۶] رستاقات - جمع رستاق - گاؤں [۷] لنگہ - گٹھری - گون - بوری -

دیر شد پس پس فردا خواہد رسید

انیس - شما دریں ہفتہ چند من غلہ فرستادہ اید؟

مونس - ہزار من نخود و ہزار من زرت فرستادہ ام

انیس - در ماہ گذشتہ ہم چیزے فرستادہ اید؟

مونس - چیزے نفرستادہ بودیم

انیس - در ماہ آیندہ ہم چیزے خواہید فرستاد؟

مونس - انشاء اللہ بقدر دو ہزار من زرت[۱]

خواہیم فرستاد

اقربا

میرزا کوچک - السلام علیکم - افندم[۲]

حسن افندی - وعلیکم السلام میرزا صاحب

میرزا کوچک - مردم بخیر اند؟ کوچک و بزرگ

بسلامت؟

حسن افندی - ہمہ ہا دعا میکنند

میرزا کوچک - کس وکوے[۳] شما اینجا ہستند؟

حسن افندی - از برائے عروسی برادرم بکلکتہ

رفتہ اند

میرزا کوچک - شما چند تا برادر میدارید؟

حسن افندی - ما سہ برادر ہستیم و یک خواہر

میرزا کوچک - خواہر شما از شما کوچکتر است؟

حسن افندی - دہ سال بزرگتر است

میرزا کوچک - ایں جوانِ خوشگل کہ پشت سر شما

استادہ است بشما چہ قرابت میدارد؟

حسن افندی - ایں برادر رضاعی[۴] من است

میرزا کوچک - آیا ایں آغازادہ کہ جلو شما بازی

میکند پسر شما است؟

حسن افندی - ایں نوادۂ[۵] من است

میرزا کوچک - نوادۂ پسری یا نوادۂ دختری

حسن افندی - ایں نوۂ[۶] پسری من است

میرزا کوچک - ایں بچۂ دیگر کہ باو بازی

میکند کدام کس است

حسن افندی - ایں پسر خواندۂ[۷] من است

میرزا کوچک - احمد بی - بشما چہ خویشی میدارد؟

حسن افندی - او برادر زن[۸] من است

---

۱ زرت - جوار ۲ ترکی میں افندی بزرگ کے معنوں میں استعمال ہوتا ہے ۳ کس وکوے - اہل وعیال ۴ برادر رضاعی - دودھ شریک بھائی ۵ نوادۂ پسری - پوتا - نوادۂ دختری نواسا ۶ نوہ اور نوادہ کے ایک معنی ہیں ۷ پسر خواندہ - منہ بولا بیٹا متبنٰی

۸ برادر زن - جورو کا بھائی - سالا

میرزا کوچک - او حالا در کجا است ؟

حسن افندی - او در شهر سورت است

میرزا کوچک - آیا او خانه کوچ[1] همراه میدارد ؟

حسن افندی - بلے - او همانجا زاد و ولد کرده[2] -
زن و زندگی[3] همانجا دارد

میرزا کوچک - آیا در خانه اش زن رسمی[4] است
یا خیر ؟

حسن افندی - زن صیغه غیر رسم گرفت است

میرزا کوچک - آقا دائی[5] شما حالا کجا میماند ؟

حسن افندی - بخانه پدر زنش[6] میماند

میرزا کوچک - آیا خلیل باشا عموے حقیقی
شما است ؟

حسن افندی - نه خیر - عموی تنی[7] است

میرزا کوچک - مگر او فکر زن بردن[8] نمیدارد ؟

حسن افندی - میخواستیم تدارک[9] عروسیش را بدهیم -
مگر . . . .

میرزا کوچک - مگر - چه ؟

حسن افندی - چه بگویم

میرزا کوچک - ترا بخدا راست بگو

حسن افندی - او پاسوز[10] خواهر زن خود
گردید است

میرزا کوچک - راستی - چه چی - میگوئی ؟

حسن افندی - من حرف دروغ نمیگویم

میرزا کوچک - مگر زن او انتقال کرد است ؟

حسن افندی - زن عمو و عمهٔ من هر دو
پارسال یکجا انتقال کرده اند

---

[1] خانه کوچ - اہل وعیال [2] زاد و ولد کرده - جن بیا کر [3] زن و زندگی - گھر بار بال بچے یہ محاورہ ہے - [4] زن رسمی - منکوحہ بی بی یا بیاہتا بی بی - زن صیغہ - غیر رسمی گھر ڈالی ہوئی عورت جو منکوحہ کے برابر نہ حق رکھتی ہے نہ شریک ارث ہے - یہ اہل سنت کے نزدیک ناجائز ہے اور اہل شیعہ کے مذہب میں جائز ہے - اُن کی اصطلاح میں ایسے نکاح کو متاع اور صیغہ کہتے ہیں اور ایسی عورت کو زن صیغہ بولتے ہیں - ہندوستان میں متاعی بیوی کہلاتی ہے [5] آقا دائی - ماموں [6] پدر زن - خسر سسر [7] عموی تنی - رشتہ کا چچا - حقیقی چچا کے سوا [8] زن بردن - محاورہ اہل ایران میں نکاح کرنے کو کہتے ہیں [9] تدارک - بندوبست انتظام - تدارک عروسیش را بدہیم یعنی ہم چاہتے تھے کہ اسکے بیاہ کا بندوبست کریں [10] پاسوز

میرزا کوچک - شوہر عمۂ شما ہنوز زندہ است؟

حسن افندی - ہنوز زندہ است

میرزا کوچک - چند تا پسر میدارد؟

حسن افندی - دو تا پسر و یک دختر میدارد

میرزا کوچک - آیا دخترش را عروسی کرد است؟

حسن افندی - بلے کرد است

میرزا کوچک - با کہ کرد است؟

حسن افندی - با پسر خالۂ من کرد است

میرزا کوچک - خالوے شما چہ کارہ است؟

حسن افندی - مدیر[1] گازت[2] است

میرزا کوچک - آیا ادارہ[3] اش ہمیں جا است

حسن افندی - بلے ہمیں جا است

میرزا کوچک - خودش در کجا است؟

حسن افندی - پیش پدر من بکلکتہ رفتہ است

میرزا کوچک - از آنجا زود ہم برمیگردد یا خیر؟

حسن افندی - البتہ تا یک ماہ برمیگردد

میرزا کوچک - پدر شما آنجا چہ کار میکند؟

حسن افندی - تعہد حال جد من میکند

میرزا کوچک - آیا جد شما تا حال بقید حیات است؟

حسن افندی - بفضل خدا جد و جدۂ من ہر دو بقید حیات ہستند

میرزا کوچک - جد شما واسطۂ مادر شما چیزے سوغات فرستاد است؟

حسن افندی - بجہت مادندر[4] من دست برنجن طلا فرستاد است

میرزا کوچک - پدر شما چند تا زن میدارد؟

حسن افندی - دو تا زن میدارد یکے مادر من و دیگر مادندر من

میرزا کوچک - پدر شما از مادندر شما ہم بچہا میدارد یا خیر؟

حسن افندی - یکتا پسرندر[5] و دو تا دختندر[6] میدارد

میرزا کوچک - خواہرندر[7] شما از شما بزرگتر است یا کوچکتر؟

---

[1] مدیر - اڈیٹر [2] گازت - گزٹ یعنی اخبار کا مہتمم ہے [3] ادارہ - دفتر، محکمہ - کارخانہ [4] مادندر - سوتیلی ماں [5] پسرندر - سوتیلا بیٹا - پرکٹا بیٹا [6] دختندر - سوتیلی بیٹی - پرکٹی بیٹی [7] خواہرندر - سوتیلی بہن ؁

حسن آفندی - از من کوچکتر است

میرزا کوچک - پدر شما خواہرِ ندر شما را عروسی کردہ است ؟

حسن افندی - ہنوز نکردہ است

میرزا کوچک - آیا نامزدش[1] ہم نکردہ است ؟

حسن افندی - بلے - نامزدش کردہ است

میرزا کوچک - با کہ نامزدش کردہ است ؟

حسن افندی - با پسر خالۂ من

میرزا کوچک - شما ایں لچک را بجہتہ کہ خریدہ اید ؟

حسن افندی - بجہتہ سوگلی[2] برادر کوچک خود خریدہ ایم

میرزا کوچک - پدر ندش[3] چیزے سوغات از برائے داماد خود فرستادہ است ؟

حسن افندی - ہیچ -

میرزا کوچک - چرا ؟

حسن افندی - او سرحرفی با برادرم دلخوش نیست

میرزا کوچک - آیا برادر شما و پسر عموے شما باہم ہمدامن[4] ہستند ؟

حسن افندی - بلے - ہمدامن ہستند

میرزا کوچک - شوہر خواہر شما از برائے خواہر شما چہ تحفہ آوردہ است ؟

حسن افندی - بجہتہ باجی[5] لچک و بجہتہ ننہ[6] جانم دستمال ابریشم آوردہ است

میرزا کوچک - آیا ایں یراق[7] زنانہ را ہم او آوردہ است ؟

حسن افندی - خیر - ایں را یکے از خویشاوند من بجہتہ خواہر رضاعی من آوردہ است

میرزا کوچک - آں خویش شما با وچہ نسبت میدارد ؟

حسن افندی - درمیان شاں خویشی زناشوئی است

میرزا کوچک - امروز من جناب را خیلے زحمت دادم

---

[1] نامزد کردن - منگنی کرنا - نامزد - منگیتر [2] سوگلی - محبوبہ - معشوقہ - فیملی - نن ممتوعہ [3] پدر ندر - سوتیلا باپ [4] ہمدامن - ہمزلف [5] باجی - بہن [6] ننہ - ماں - بسبب محبت کے بہن کو باجی اور ماں کو ننہ کہتے ہیں [7] یراق زنانہ - عورتوں کا لباس

حسن افندی - چیزے زحمت نیست

میرزا کوچک - اکنوں از خدمت شما رخصت میشوم

حسن افندی - فی امان اللہ - وِہ[1] بروید

یراق زنانہ

مہدی - ایں خواہر یشماق[2] بستہ کہ مے آید کیست ؟

انور - زن خواہرزادۂ من است

مہدی - خواہرزادۂ شما از براے او چہ سوغات از دہلی فرستاد است

انور - از براے او پچک[3] پولک دوز[4] فرستادا

مہدی - شما ایں پچک تورسفید[5] از براے کہ خریدہ اید ؟

انور - از براے جدۂ خود خریدہ ایم

مہدی - از براے مادرِ زن خود چیزے خریدہ اید ؟

انور - بجہت او پچک مال برنجک[6] خریدہ ایم

مہدی - شما واسۂ زن برادرتاں چہ تحفہ فرستادہ اید ؟

انور - از براے او پچک مفتول[7] دوز فرستادہ ام

مہدی - پسرخالہ شما واسۂ نامزدش چہ سوغات فرستاد است ؟

انور - از براے او گلگچۂ و داغ[8] فرستاد است

مہدی - شما ایں شست مرزاد[9] از براے کہ خریدہ اید ؟

انور - ما ایں شست مرزاد و انگشتر طلا از براے دخترِ خالہ خود خریدہ ایم

مہدی - خالوے شما بجہت خالۂ شما چہ تحفہ آوردا است ؟

انور - خالوے ما از براے خالۂ ما النگو[10] ہاے طلا و دست برنجن[11] آوردہ است

مہدی - داماد شما از براے دخترتاں چہ فرمائش

[1] وِہ - اہل زبان کا محاورہ ہے - وِہ بروید یعنی اچھا جاؤ [2] یشماق - سر باندھنے کا رومال [3] پچک - دوپٹہ - [4] پولک دوز - ستارے ٹکا ہوا دوپٹہ [5] تورسفید - سفید جالی کا کپڑا - جالی لوٹ - یا لوٹ جالی - باربیٹ - توربمعنی جالی و جال [6] پچک مال برنجک - گاچ کا دوپٹہ [7] پچک مفتول دوز - دوپٹہ کلابتونی - ٹھپہ لگا ہوا دوپٹہ [8] گلگچۂ و داغ - ناک کا پھول - لونگ [9] شست مرزاد - انگلیوں کے چھلے [10] النگو - کلائی کی چوڑیاں [11] دست برنجن - کنگن ۔

داده است ؟

انور - از برائے او پازیب طلا و خلخال نقره فرمائش داد است

مهدی - شما این گردن بند[1] از برائے که ساخته اید ؟

انور - ما این گردن بند و این گوشوار از برائے خواهر رضاعی خود ساخته ایم

مهدی - شما این سینه بند[2] از برائے که میدوزید ؟

انور - از برائے سوگلی خود میدوزیم

مهدی - شما این چارقد[3] چلواری[4] بجهته که دوخته اید ؟

انور - بجهته جده خود دوخته ایم

صحبت خویشی و قرابتی

مهرجان - آقا ! خیلے عجب است که امروز شما تشریف آورده اید ؟

مهرجان - بنده خیلے مشتاق زیارت بودم

آقا نوروز - نسبت بمن چه خدمت است ؟

مهرجان - خواهر من میخواهد سخن واجبی بعرض ساند

آقا نوروز - بگوئیدش که انشاءالله فردا حاضر خدمت میشود

مهرجان - او حالا سخن گفتن میخواهد

آقا نوروز - آخر - او بمن چه گفتن میخواهد ؟

مهرجان - نمیدانم چه گفتن میخواهد

آقا نوروز - خیر بعد از عصر شرفیاب صحبت خواهم شد

مهرجان - او خودش اینجا آمده است

نوروز - اے مرد خدا - غضب کردی مرا از پیشتر چرا خبر نه کردی که من از بازار یک چیز غریبے بجهته او تحفه ے آوردم - پلو مے پختم - قهوه مے پختم

مهرجان - حاجت چندین تکلفات نیست میخواهد سخنے بشما گوید و برگردد

نوروز - خیر - بگو در کجا است

مهرجان - در حیاط[5] نشسته باسوگلی[6] شما حرف میزند

---

۱ گردن بند - جگنو - چپاکلی - دھکدی ۲ سینه بند - انگیا ۳ چارقد - چادر ۴ چلواری - لچّه - یا فاصه - یا کرک ۵ حیاط - آنگن - جو گھر کے سامنے نشست و برخاست کے لئے چار دیواری کھینچکر بنائی ہوتی ہے ۶ سوگلی - محبوبه *

نوروز۔ برو صداش کن

مہرجان۔ صونا۔ صونا ہوئے۔!

صونا۔ بلے۔ آقا چہ میفرمائید؟

مہرجان۔ کلثوم ننہ را بگوے کہ اینجا بیاید

صونا۔ درکجا؟

مہرجان۔ دراطاق نوروز آقا

صونا۔ خانم! مہرجان آقا شمارا دراطاق نوروز آقا صدا میزند

کلثوم ننہ۔ سلام علیکم۔ برادر۔

نوروز۔ وعلیک السلام خواہر۔ خوش آمدی بیا بنشیں۔ قدم بر چشم۔ چہ طور تشریف آوردی باعث تکلیف تو چہ بودہ است؟

کلثوم ننہ۔ پارۂ حرفہا داشتم بگویم

نوروز۔ بفرمائید۔ من تشنۂ حرف شما ہستم

کلثوم ننہ۔ کار واجبی دارم۔ خلوتے خواہم گفت

نوروز۔ اینجا ہیچ بیگانہ نیست شما آشکارا حرف بزنید

کلثوم ننہ۔ پیش روے مردم گفتہ نمیتوانم

نوروز۔ درگوش من بگوئید

کلثوم ننہ۔ سرگوشی در مجلس زیبا نیست

نوروز۔ بیا۔ پستو نشستہ حرف بزنیم

کلثوم ننہ۔ خیلے مناسب است

نوروز۔ حالا بگو مطلب شما چہ چیز است

کلثوم ننہ۔ حرفیکہ من میگویم باید کہ آنرا پیش این وآں بروز ندہید کہ فلانی بمن چنین و چناں گفتہ است

نوروز۔ آہستہ چرا میگوئی بلند بگو گوشم قدرے سنگین است

کلثوم ننہ۔ من آہستہ ازاں حرف میزنم مبادا پشت دیوار کسے گوش داشتہ باشد و حرف مرا بشنود۔ پیش پسر شما نقل بکند

نوروز۔ نہ خیر کسے نے شنود۔ تو حرف مطلب را بے تکلف بمن آشکار کن

کلثوم ننہ۔ من خیلے ازیں میترسم کہ پسر شما یواشکی[1] آید و حرف مرا گوش بدہد

نوروز۔ خواہر حرف ویلی[2] مگو وقت مے گذرد

---

[1] یواشکی اور یواش بمعنی آہستہ [2] حرف ویل۔ ادھر ادھر کی باتیں۔ متروک باتیں۔ قابل ترک باتیں۔

مرا از مقصدت حالی[1] کن

کلثوم ننه - مطلبم این است که پسر شما ارادهٔ زن بردن میدارد یا نه ؟

نوروز - چرا - نمیدارد - انشاءالله بعد یک سال عروسیش را تدارک میدهم

کلثوم ننه - اوف - تا یک سال که انتظار خواهد کشید

نوروز - خواهر - چه میگوئی - در چشم زدن سال میگذرد

کلثوم ننه - اگر تا یک ماه شما تدارک نمیدهید من دختر خود را به پسر گزمه[2] باشی نامزد میکنم

نوروز - زنکه - اینچه حرفهاست که میزنی - از سخنت زمین زیر پایم لرزید

کلثوم ننه - من شنیده ام که پسر شما براه بد[3] افتاده است

نوروز - کلثوم ننه - چه چی میگوئی - چرا پسرم را بدنام میکنی

کلثوم ننه - من خیلے شنیده ام که او با سوز کولیہا[4] شد است و جنده[5] بازی میکند

نوروز - زنکه - از خدا بترس چرا از پیش خود حرفها میسازی - چرا بر طفلک نادان شاخچه بندی[6] میکنی

کلثوم ننه - تو مثل کبک چشمت را روے هم گذاشته نیک و بدت را نمے بینی و میدانی که مردم هم نمے بینند

نوروز - این حرفها را از کجا میگوئی

کلثوم ننه - آیا دی شب پسر شما عرق[7] خورده توے راه با یکے از قراولها[8] عربده نکرده است؟ و قراولان او را همه شب دستاق[9] نکرده اند؟ و تا ده تومان[10] از شما جریمه نگرفته اند؟ او را ول نکرده اند؟

نوروز - بمرگ خودم زنها شهرت ندهی که

[1] حالی کردن - آگاہ کرنا - خبردار کرنا - جتانا [2] گزمه - پولیس - چوکیدار - گزمه باشی پولیس افسر - تھانہ دار - کوتوال
[3] براه بد افتادن - بدچلن ہو جانا [4] کولی - رنڈی - بیسوا [5] جنده - خانگی - پوشیدہ حرامکاری کرنیوالی [6] شاخچه بندی - تہمت دھرنا - بہتان باندھنا [7] عرق - آجکل کے محاورہ میں شراب کو کہتے ہیں [8] قراول - چوکیدار - پہرہ دار
[9] دستاق - زیر حراست - حوالات - جیل - قید خانہ - قید [10] تومان - ایران میں ایک طلائی سکہ ہے جسکی قیمت بقدر [illegible] کے ہوتی ہے

کہ چنین وچناں شدا ست

کلثوم ننہ- حرا چہ ضرورت است کہ رازشما را شہرت بدہم - مردم شہر ہمہ خود میدانند کہ بچۂ نوروز آقا ہیچو شدا ست

نوروز- زنکہ معلوم میشود کہ تو از حرف کسے از راہ رفتۂ عقل ترا کسے دزدیدہ است در عالم شباب اکثر از جواناں ہیچو حرکت بفعل مے آید

کلثوم ننہ - بلے - من ہم میدانم کہ شما خودتاں اورا ہیچو ہار[1] کردہ اید

نوروز- من چہ طور اورا ہار کردہ ام؟

کلثوم ننہ- شما اورا نہ علم اموختید- نہ معرفت- بجز اینکہ شما تلکہ[2] کنید و او دروازد - دیگر از دستش چہ بر مے آید

نوروز- خیر او ہیچ کارہ نیست بہ بینم تو نام زوش را چہ طور بدیگر کسے میدہی - گرمہ باشی کیست کہ پاتوے کفش ما بکند

کلثوم ننہ- اگر میدہم - بہ بینم شما مرا بکدام قرار و دستاق خواہید کرد حالا میروم از حرف شما اورا حالی میکنم

نوروز- نہ خواہر- ما نوکر تیم- چاکر تیم- بندہ توایم غلام توایم ایں حرفہا را بر زبان میار - ایں کارہا از تو شائستہ نیست

کلثوم ننہ- شما نہ نوکر من باشید نہ چاکر من شما برادر من باشید اما پسر خود را بگوئید کہ ازیں خیال مفت زن برون بیفتد[3]

نوروز- حالا ایں حرفہا را کنار بگذار- بگو کہ تدارک عروسیش را کے میدہی

کلثوم ننہ- تدارک عروسی کہ؟

نوروز- عروسی دختر ات

کلثوم ننہ- من ہرگز دست دخترۂ خود بدست ہیچو پسر سر خود بالا[4] برآمدہ نمیدہم

---

[1] ہار- دلیر- دیوانہ- منہ زور- سر چڑھایا ہوا- شتر بے مہار [2] تلکہ- کمائی- یعنی تم کماؤ اور وہ ہار دے اور تمہاری کمائی اُڑائے [3] یعنی نکاح کرنے کے بیہودہ خیال سے باز رہے- بیفتد کے معنے اہل ایران کے محاورہ میں باز رہنے کے ہیں [4] سر خود بالا برآمدہ- شتر بے مہار

نوروز۔ نہ خواہر تو اورا بجان من بفرزندی
قبول کن او ہمیشہ غلام تو باشد

کلثوم ننہ۔ وا چہ حرف است کہ پسر شما با چنگیہا[۱]
خوش گذرانی بکند و دخترم در پس پردہ از غم
بگدازد

نوروز۔ خواہر از برائے خدا رحم کن واز
خطائے رفتہ اش چشم بپوش آیندہ گرد چنیں
کارہا نخواہد گشت

کلثوم ننہ۔ اوگرد چنیں کارہا گردد یا نگردد
من ہرگز عروسی دخترہ ام را با نور چشم شما نمیکنم

نوروز۔ برو اگر نمیکنی نکن۔ ماہم خیلے شنیدہ ایم
کہ دخترت رو واز پیش روئے نامحرم مے نشیند
و مثل کولیہا پیش این و آں قر[۲] میدہد

کلثوم ننہ۔ حالا کہ ہیچ است۔ لائق نور چشم
خود دخترہ پیدا بکنید دخترے کہ رو واز پیش
این و آں بنشیند لائق نور چشم شما نیست

نوروز۔ مہرجان آقا۔ شما پیش بیائید۔
و کلثوم ننہ را بفہمانید کہ با آزردہ نہ شود

مہرجان۔ او از شما آزردہ نہ بود۔ شما خود
از سخنہائے ناسزا اورا آزردہ کردہ اید

نوروز۔ من کے باو سخن ناسزا گفتہ ام۔ اگر
بفرض سخنے ناواجب از زبان من برآمدہ باشد
معاف فرمائید

مہرجان۔ ما صاحب دختریم۔ ماچہ حد داریم
کہ با شما سر برداریم مگر شمارا ہم ہیچ حرفہا زیبا نیست

نوروز۔ خیر ایں حرفہارا بگذارید مطلب من
این است حالا کہ بخانۂ تاں رسیدید ایں
سخنہارا پیش دخترہ بروز ندہید واز طرف
پسر من ایں انگشتر توئے انگشتش بکنید

مہرجان۔ ما نام پسر شما پیش او بر زبان
آوردہ نمیتوانیم وقتیکہ کس نام نور چشم شما پیش
او میبرد خیلے بدش مے آید

نوروز۔ مگر او ازیں قرابت رضا نیست؟

مہرجان۔ بلے او پیشتر ازیں قرابت حاشا[۳]
میکرد من بزور کے ایں کار بگردنش بستم

نوروز۔ اے وائے چہ چارہ کنیم۔ مہرجان آقا

---

۱ چنگی۔ گاین۔ ڈومنی۔ تیرہ تالی ۲ قر دادن۔ کولے مٹکانا۔ مٹکنا ۳ حاشا میکرد۔ یعنی انکار کرتی تھی ✦

حالا تدارک عروسی را جلد باید کرد
کلثوم ننه - اے وائے صدائے پائے بیگانہ
مے آید
نوروز - چرا میترسی - ہیچ بیگانہ نمیتواند کہ
اینجا پا بگذارد
کلثوم ننه - آخر این کیست ؟ کہ سرش را
تو کردہ یک راست بسمت اطاقِ ما مے آید
نوروز - مگر تو نمے شناسیش ؟
کلثوم - من نمے شناسمش
نوروز - چرا نمے شناسیش ؟ خیلے خوب
مے شناسیش
کلثوم ننه - آخر بفرمائید کہ این کدام کس است
کہ ہمچو سرزدہ[1] پیش ما مے آید ؟
نوروز - این ہماں نامزد دخترت است
کلثوم - اے وائے چہ خاک بر سر کنم کجا بروم
مہرجان - مگر تو او را دیدن نمیخواہی ؟

کلثوم ننه - خیلے بدم مے آید کہ رویش را
بہ بینم - وقتیکہ من رویش را مے بینم زہرہ ترک[2]
میشود
مہرجان - اگر ترا دیدنش خوش نمے آید برو
در پسِ آں لنگۂ در قایم شو[3]

صحبتِ ناخوشی و بیماری

شیخ حسن - سلام علیکم - سید جان
سید جان - وعلیک السلام یا شیخ ! مزاج
چہ طور است ؟ امروز قدرے ناخوش بنظر
مے آئی - رنگ رویت چرا پریدہ است ؟
شیخ حسن - یا سیدی ! سرم خیلے درد میکند
سید جان - نصیب اعدا از کے ؟
شیخ حسن - صبح کہ از رختِ خواب برخاستم
دیدم کہ سرم درد میکند
سید جان - باعث ناخوشی چہ بود ؟
شیخ حسن - دیروز بین راہ سرم گیج[4] خوردہ

[1] سرزدہ - بے تحاشا - بے کھٹک - بے روک ٹوک۔ [2] زہرہ ترک میشوم - یعنی میرا دل پھٹتا
ہے [3] قایم شدن - پوشیدہ ہونا - اور قایم کردن - پوشیدہ کرنا [4] سر گیجی - سر کا پھرنا - دوران سر
مرض دوار - سر کا چکرانا ۔

پایم ہم پیچیدہ زمین خوردم[1] - شب تپ کردم

سید جان - جاے ضرب کہ نرسیدہ ؟

شیخ حسن - پل داغم ضرب خوردہ ورم گرفتہ است

سید جان - دست خود را چرا دراز نمیکشی ؟

شیخ حسن - ماہیچۂ بازوم نیز درد میکند

سید جان - در راہ رفتن نیز اتو میکشی[2] ؟

شیخ حسن - بسکہ تکان خوردم قلم پایم زخم خوردہ لہ شدہ[3] است

سید جان - بلے ہمیں سبب است کہ امروز تو ہیچ میلنگی

شیخ حسن - سینۂ پایم نیز زخم خوردہ است

سید جان - بد کتور[4] چرا رجوع نکردی ؟

شیخ حسن - پیش ریش ساز[5] رفتہ بودم زخمہا را تختہ بند کردہ است

سید جان - معلوم میشود کہ شما از علاج دکتور مے ترسید ؟

شیخ حسن - مرد ہند از علاج دکتور خیلے میترسند

سید جان - آخر چرا ؟

شیخ حسن - فقط بے عقلی

سید جان - نفعے کہ بندہ در علاج دکتور دیدہ است در علاج اطبا کم دیدیم

شیخ حسن - بلے دواے شاں اندک و نفعش بسیار است

سید جان - بندہ خیلے معتقد علاج دکتور ہستم

شیخ حسن - من ہم از دکتور براے خود دوا آوردہ ام

سید جان - بخورید بخواست خدا نفع میدہد

شیخ حسن - خیر است ؟ شما ہم امروز ہیچ سرفہ میکنید

سید جان - شب سرکہ خوردہ بودم نزلہ بحنجرام زور آوردہ است سرفہ میکنم

شیخ حسن - مگر شما پرہیز نمیکنید ؟

---

[1] زمین خوردن - گر پڑنا [2] در زمین اتو کشیدن - لنگڑا کر چلنا - بہکے بہکے پاؤں ڈالنا [3] لہ شدن - گوشت کا ضرب کھا کر نرم ہو جانا - پس جانا [4] دکتور - ڈاکٹر کا مفرس ہے [5] ریش ساز - جراح

سیدجان۔ آدم تاکجا پرہیز کند۔ از پرہیز کردن جانم بتنگ آمد است

شیخ حسن۔ چند روز دیگر ہم پرہیز را برخود گوارا بکنید۔ وقتیکہ بکلی صحت حاصل شد باز حاجت پرہیز نیست

سیدجان۔ خیر است از چند روز رفیق شما را باشانہ مے بینم؟

شیخ حسن۔ یک ماہ میگذرد کہ از بام سرا باکلہ پائین آمدہ بازویش در رفتہ حالت ناخوشی پیدا کردہ بستری شد است

سیدجان۔ حالا احوالش چہ طور است؟

شیخ حسن۔ احوالش برہم خوردہ روز بروز بدتر شد است

سیدجان۔ آیا امید زیست ہست؟

شیخ حسن۔ خیر۔ دماغش تیغ کشید[۵۱] است

چشمش بر آسمان[۵۲] افتاد است۔ لوپ ہایش[۵۳] گود افتاد است۔ زبانش تا حقۂ نافش خشکید است۔ ہر لحظہ دلش کلافہ[۵۴] میشود

سیدجان۔ تیمارش را کہ میکند؟

شیخ حسن۔ پدر و مادرش میکنند

سیدجان۔ شما ہم گاہے بعیادت او میروید؟

شیخ حسن۔ بندہ امشب سر بالین او بودم

سیدجان۔ میگویند۔ برادر زنش نیز تب کرد است

شیخ حسن۔ بلے

سیدجان۔ تب نوبہ است یا ہر روزہ؟

شیخ حسن۔ ہر روزہ

سیدجان۔ گاہے عرق ہم میکند۔ یا خیر؟

شیخ حسن۔ دیروز خیلے عرق کردہ بود

سیدجان۔ حالا گنہ گنہ[۵۵] اش بدہید

---

[۵۱] دماغش تیغ کشیدہ۔ یعنی اُس کی ناک ہٹ گئی ہے [۵۲] چشمش بر آسمان افتادہ۔ یعنی اُس کی آنکھیں چھت سے لگ گئی ہیں [۵۳] لوپ ہایش گود افتادہ۔ اُس کے رخسارے پچک گئے ہیں [۵۴] دلش کلافہ شد است۔ اُس کا دل ہر وقت متلاتا ہے [۵۵] گنہ گنہ۔ کونین۔ سنکونا بارک جو ویسی کونین کے درخت کی چھال کا سفوف ہے۔ یہ لفظ انگریزی کونین Quinine سے مفرس ہے۔

شیخ حسن - بلے خورد است حالا چیزے بہتر شدہ است مگر ہنوز بکلی صحت نیافتہ

سید جان - خدا شفا دہد - عجب سرزندہ[1] مردے است

شیخ حسن - تو امروز در حرف زدن خیلے دہن را کج میکنی ؟

سید جان - آرے - گوشت پاے دندانم ورم گرفت است

شیخ حسن - دست از دستکشہا چرا بیروں نمیکشی ؟

سید جان - دستہایم از سرما تر کید است

شیخ حسن - امروز خیلے چرت[2] میزنی

سید جان - ہمہ شب بیدار بودہ ام

شیخ حسن - برو بامانِ خدا ساعتے خواب بکن

سید جان - خدا حافظ

شیخ حسن - خدا انرا سلامت داشتہ باشد

صحبتِ غسل

میر جعفر - آقا قنبر !

آقا قنبر - بلے آقا

میر جعفر - دلاک[3] را صدا بزن کہ سرم را بتراشد

آقا قنبر - از دم صبح بچہ کریم را در عقبش[4] فرستادہ ام

کریم - آقا ! او خودش از دم صبح حاضر است

میر جعفر - کجا است ؟

کریم - پائیں در حیاط نشستہ است

میر جعفر - او را بگو بالا بیاید

آقا قنبر - شما خودتاں پائیں بروید

میر جعفر - من لنگ[5] بستہ - رخت برکندہ[6] - لخت[7] نشستہ ام

آقا قنبر - مگر شما - ارادۂ غسل میدارید ؟

میر جعفر - بلے - دلاک را پیش من بفرست و خودت آب را گرم بکن

---

[1] سرزندہ - بشاش - ہنس مکھ - زندہ دل آدمی [2] چرت زدن - پینک لینا - اونگھنا [3] دلاک - حمامی - نائی - حجام [4] عقب فرستادن - اور عقب رفتن بمعنی بلانا [5] لنگ - کمیس - تہ بند - لنگی [6] رخت برکندہ کپڑے اتار کر [7] لخت - ننگا - برہنہ ۔

استاسلمانی[١] - سلام علیک آقا!

میر جعفر - پیش بیا استاسلمانی - چونہ[٢] مرا بتراش

استاسلمانی - آقائے مرحوم - پدرتان - خدایش بیامرزاد - سبیل را میتراشید و عجب ریش بلندے میداشت - شما بعکس او چونہ را میتراشید و سبیلہا را میدارید

میر جعفر - مردکہ - تو اظہار معرفت را کنار بگذار و کار خودت را پیش ببر

استاسلمانی - شنیدہ ام کہ پسر عموئے تان سید رضا چانہ[٣] را میتراشد و گونہاش[٤] را ریش میدارد و تقلید اہل فرنگ در مے آرد

میر جعفر - عجب مردکہ - ہرزہ گوے ہستی - ترا با اینہا چہ سروکار - مرد خدا حرف مفت[٥] مزن چانہ ام را بتراش

استاسلمانی - آہ - عموے شما - خدایش جنت نصیب کند - چہ خوش ریش توپے[٦] میداشت

میر جعفر - اگر چونہ ام را میتراشی بتراش - ورنہ بروسر خود بگیر

استاسلمانی - برادر بزرگ شما را چہ شدہ است کہ ریشش را مورچہ پے[٧] میزند

میر جعفر - اُخ - چہ قدر مفت چک و چونہ[٨] میزنی نگفتمت حرف ول[٩] مگو - ہرزہ چاوی[١٠] مکن - استرہ برگیر و ریشم را بتراش

استاسلمانی آغا احوط ہمیں است کہ ریش

---

[١] استاسلمانی - اہل ایران اکثر حجاموں کو اس لقب سے بلاتے ہیں - جس طرح سے کہ ہندوستان میں حجام کو خلیفہ کہتے ہیں اہل ولایت استا کہتے ہیں اور سلمانی ان کو اس لئے کہتے ہیں کہ حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ جو ایک جلیل القدر صحابی اور حضرت علی رضی اللہ عنہ کے بڑے پکے دوست تھے اکثر سر مونڈا کرتے تھے - اس لئے حجام لوگ اپنے گروہ کو اُن کی طرف منسوب کر کے سلمانی کہلاتے ہیں [٢] چونہ - ٹھڈی، - دراصل چانہ ہے اہل ایران تغیر لہجہ سے چونہ بولتے ہیں [٣] چانہ تراشیدن - ٹھوڑی منڈانا [٤] گونہ - رخسار - گونہ داشتن - گل مچھے رکھنا [٥] حرف مفت - بیہودہ بات [٦] ریش توپے - گنجان یا گھنی - گول محرابی داڑھی [٧] ریش مورچہ پے - خشخاشی داڑھی [٨] چک وچونہ زدن - بک بک کرنا [٩] حرف ول بیہودہ بات [١٠] ہرزہ چاوی کردن - مفت کی بکواس کرنا ؛

یک مشت و دو انگشت باید کہ باشد

میر جعفر۔ مردکہ۔ اگر کسے ریش دارد یا ندارد بتو چہ۔ تو بجہتہ سر تراشیدن آمدۂ کہ از براے وعظ گفتن

استا سلمانی۔ میخواہم کہ ہم سر شما را بتراشم و ہم از مسائل فقہیہ شما را حالی کنم۔ کہ ریش را بلند باید داشت و سبیلہا را باریک باید تراشید

میر جعفر۔ اے پدر سوختہ۔ کار واجبی میدارم۔ وقت میگذرد و تو چانہ ام را بتراش۔ ازیں حرفہا بیفت ورنہ صد تا کترہ[1] بر رویت مے شمارم

استا سلمانی۔ آقا از حرف من جر[2] چرا میشوی۔ من پیغام شریعت را بشما عرض میکنم کہ ریش تراشیدن بالمرہ جائز نیست

میر جعفر۔ نفست بگیر پدر سگ۔ اگر ایں بار ہم جلو حرف[3] نمیکشی ہیچو مشت بر کلمات زنم

کہ مغزت از لولۂ[4] دماغت سرازیر میشود

استا سلمانی۔ آقا من چہ کردم کہ سر من داد[5] میزنی۔ تو خود میدانی کہ ریش تراشیدن کار مردم جلنبر[6] است

میر جعفر۔ آقا قنبر! پتز[7] بردار را بگو کہ ایں تخم چاروا را بضرب گتک[8] از در بیروں کشد

آقا قنبر۔ مردکہ۔ شما عجب عادت کردہ اید بزیاد گفتن و اظہار معرفت نمودن پاشو۔ سر خود گیر۔ ورنہ بیک سیلی ترا ادب میکنم

استا سلمانی۔ بہ بخشید۔ بشما زحمت دادم۔ من ایں مسئلہ را از علماے معتبر شنیدہ ام کہ ریش تراشیدن گناہے بزرگ است

آقا قنبر۔ (تلو[9] بر پشتش زدہ) برو شکل خود را گم کن

استا سلمانی۔ من خود میروم۔ تو تلو چرا میزنی

---

[1] کترہ۔ دشنام۔ گالی گلوج [2] جر شدن۔ کھسیانا ہونا [3] جلو حرف کشیدن۔ خاموش رہنا [4] لولۂ دماغ۔ ناک کی کوٹھی [5] داد زدن۔ چلانا [6] جلنبر۔ لچا۔ بدمعاش۔ لفنگا [7] پتز بردار۔ چوبدار [8] گتک۔ سوٹا۔ لاٹھی۔ ہنٹر۔ ڈنڈا [9] تلو۔ لات

آقا قنبر - خفه شو[1] - تخم خر - اگر این بار حرف
میزنی سرت را توی مرداب[2] می تپانم[3]

استا سلمانی - (زیر لب لُند لُند کنان[4])
من از روی نصیحت حرفی گفته ام - بابا -
ریش را متراش - مردکه مست و ملنگ سخن مرا
پشت گوش انداخت

آقا قنبر - آقا! آب سرد شده است

میر جعفر - این توله سگ از صبح تا بحال نگذاشت
بروم فراغت[5] خانه

آقا قنبر - آب خیلی چائیده[6] شده است

میر جعفر - لولینم[7] کجا است؟ تا سرآب[8] رفته
زهراب[9] ریخته طهارت کنم

آقا قنبر - آیا شما امروز کیسه و شستال نکنید؟

میر جعفر - حالا مهلت سر کیسه و شستال ندارم

آقا قنبر - روبینهٔ[10] شیر آب گرم خراب شده است

میر جعفر - چرا؟ چه شده است؟

آقا قنبر - چونکه پیچ و بستش[11] از مس ساخته اند
زنگ گرفته بسته شده است

میر جعفر - بندهٔ خدا - چرا از برنزی[12] نساختید که
زنگ نمیگرفت

آقا قنبر - چونکه برونزی در بازار دستیاب
نشد - ناچار مسی را گرفتیم

میر جعفر - خیر - تو برو خمره[13] آب گرم را بیار که
غسل بکنم

آقا قنبر - آیا - شما امروز لباس را آهارش
میکنید؟

میر جعفر - بلی میکنم تو حوله[14] و صابون بمن بده
و رخت برگردانم را بیرون بکش

---

۱ خفه شو - چپ رہ ۲ مرداب - بدررو - موری ۳ تپاندن گھیڑنا ۴ لُند لُند - منہ میں بڑبڑانا ۵ فراغت خانه - پاخانه ۶ چائیده - سرد - خنک ۷ لولین - لوٹا - بدنا ۸ سرآب - غسل خانه ۹ زہراب - پیشاب ۱۰ روبینهٔ شیر - پانی نکالنے کی پیچدار ٹونٹی جو اکثر پیتل کی بناتے ہیں اور براس کاگ کہلاتی ہے - یہ لفظ انگریزی روبی نٹ Robinet سے مفرس ہے - شیر پانی - ٹونٹی ۱۱ پیچ دلبست - براس کاگ ۱۲ برونزی - پیتل - برنج - یہ لفظ انگریزی پر اپنر Bronze سے مفرس ہے جو برنج سے بنا ہوا معلوم ہوتا ہے ۱۳ خمره - مٹکا - سبوچه ۱۴ حوله - تولیه - انگوچھا - رومال

صحبت لباس پوشی

میرجعفر - آقا قنبر!

آقا قنبر - بلے آقا

میرجعفر - رخت برگردانم را پیش بیار کہ لباس را آلش[1] بکنم

آقا قنبر - آقا! این رخت برگردان[2] شما حاضر است بسم اللہ لباس را عوض[3] بفرمائید (تبدیل بفرمائید) (تغیر بدہید)

میرجعفر - پیراہن کتانم کجا است؟

آقا قنبر - بالاے بند آلیچہ[4] آویزان است

میرجعفر - بزیر آوردہ تکان دادہ[5] جلو من بگذار

آقا قنبر - مگر شما این قمیص را نمے پوشید؟

میرجعفر - چونکہ خیلے کشاد[6] و بلند است بر قدمن راست نمے آید

آقا قنبر - شاید کہ خیاط باندازۂ قد شما بریدہ است؟

میرجعفر - خیاط ما برش خوب نمیداند

آقا قنبر - این قباے شما نیز تنگ و کوتاہ است

میرجعفر - دکمہ[7] و مادگیش[8] نیز دور یخہ[9] اش بد دوخت است

آقا قنبر - بلے - این مادگی قابل دکمہ نیست

میرجعفر - برو از بازار تکمہ دیگر بیار

آقا قنبر - این زیرجامہ ہم چہ قدر نادرست است بشما زیبندگی ندارد

میرجعفر - نیفہ و خشتک این نیز خوب ندوخت است

آقا قنبر - شما امروز زیرجامہ مے پوشید یا پاتلون؟

میرجعفر - تو بند[10] در زیرجامہ[11] بکش ما پاتلون نمے پوشیم

آقا قنبر - مگر شما پاتلون نمیدارید؟

میرجعفر - بلے میدارم

آقا قنبر - پس در کجا است؟

میرجعفر - در سارق[12] پیچیدہ باشد

[1] آلش - بدلنا [2] رخت برگردان - بدلنے کے کپڑے [3] عوض کردن - بدلنا [4] بند آلیچہ - الگنی [5] تکان دادہ - جھٹک کر [6] کشاد - ڈھیلا - بلند - لانبا [7] دکمہ - تکمہ [8] مادگی - گھنڈی [9] یخہ - گریبان [10] بند - ازاربند [11] زیرجامہ - پاجامہ [12] سارق - گٹھری - بقچہ ؛

آقا قنبر - در سارق کہ نیست

میر جعفر - گاز بردہ باشد برخت شور خانہ[1]

آقا قنبر - از رخت شور[2] - پرساں کردہ ام میگوید
پیش من نیست

میر جعفر - پس پیش دقاق[3] باشد

آقا قنبر - آیا - ایں ادبیک[4] برشما راست مے آید؟

میر جعفر - خیلے راست مے آید

آقا قنبر - بخیۂ ایں قدرے پارہ شد است

میر جعفر - آں رشتہ و سوزن بگیر و بخیہ اش را
بدوز

آقا قنبر - دامن ایں نیز چاک شد است

میر جعفر - بگذار - خیاط خودش درست بکند

آقا قنبر - ایں ارخالق نیم تنۂ[5] شما چہ خوب ساختہ
است کہ قرینہ[6] ندارد

میر جعفر - بلے - تازہ فرمائش دادہ بودم خیاط
ایں را بہ ماشین[7] دوختہ است

آقا قنبر - برشما خیلے زیبندگی میدارد

میر جعفر - تو ایں را توے سارق پیچیدہ نگاہدار
کہ روز عید خواہم پوشید

آقا قنبر - پس حالا چہ خواہید پوشید؟

میر جعفر - حالا سرداری[8] خزم را خواہم پوشید

آقا قنبر - آیا ایں جبۂ ماہوت را نخواہید پوشید؟

میر جعفر - نخواہم پوشید - مگر تو ایں را خوب تکان
بدہ تا از گرد پاک شود

آقا قنبر - خیلے گرد آلود است - بتکاندن پاک
نمیشود

میر جعفر - برو آں ماہوت پاک کن[9] را بگیر و ایں
پتو را نیز از گرد پاک کن

آقا قنبر - ایں شال ترمہ[10] را بیت[11] زد است

میر جعفر - پیش رفوگر ببر تا داغ دوزی[12] بکند

---

[1] رخت شور خانہ - دھوبیوں کا گھاٹ [2] رخت شور - دھوبی [3] دقاق - کندی گر [4] ادبیک - اچکن
[5] ارخالق نیم تنہ - کوٹ [6] قرینہ ندارد - یعنی مثل نہیں رکھتا [7] ماشین - مشین - کل
[8] سرداری خز - ٹسر کا لبادہ [9] ماہوت پاک کن - برش [10] شال ترمہ - سنجاف دار - حاشیہ دار - ڈورہ دار [11] بیت - کیڑا - بیت زد است - کیڑا لگ گیا ہے [12] داغ دوزی - رفو۔

آقا قنبر۔ ایں قدیفہ راچہ کنم ؟

میر جعفر۔ پیش وقاق ببر

آقا قنبر۔ ایں کالاہائے شستنی راچہ کنم ؟

میر جعفر۔ اینہارا۔ خرہ[1] بنہ۔ بوقت فرصت

برخت شور بسپار

آقا قنبر۔ دستمال سفید شما چرک شد است

میر جعفر۔ ایں دستمال سفید و آں دستمال گلی

ہر دو را آب بکش[2]

آقا قنبر۔ شما ایں دستمال مشکی را بگیر بدمن ایں

کالاہا را برخت شور سپردہ بیایم

میر جعفر۔ دہ برو۔ اما حالیش کن کہ کالائے مارا

مفروز کردہ[3] (سوا کردہ) بگذارد و تا بتاود آلش نکند

آقا قنبر۔ آقا یک ارخالق را بمن ہم ارزانی بفرمائید

خنکی بجان من بدمے چسپد

میر جعفر۔ برو خیاط را صدا بزن یک ارخالق

چلواری واسۂ تو بدوزد

آقا قنبر۔ آقا من رخت تنک[4] نمے خواہم۔ برائے من

رختہائے گندہ زیبا است

میر جعفر۔ برو لائے[5] او را از پنبہ آگندہ کن

آقا قنبر۔ ایں توب اطلس خیلے قشنگ است

بجہت سوگلی خود تاں ازیں یک نیم تنہ نسازید ؟

میر جعفر۔ من یک نیم تنہ آبی زری کہ دکمہ اش از

طلا است از برائے او تازہ فرمائش دادہ ام

آقا قنبر۔ شما واسۂ آقازادہ۔ چیزے فرمائش

ندادہ اید ؟

میر جعفر۔ خوب بیادم دادی۔ برو از بزاز

طاقۂ ماہوت دیروزہ را بیار

آقا قنبر۔ آقا ایں طاقۂ ماہوت کہ دیروز حاضر است

میر جعفر۔ ایں خود دگر طاقہ است۔ آں طاقۂ

دیروزہ کہ ما دیدہ بودیم چہ شد ؟

آقا قنبر۔ بزاز دغل پیشہ آنرا جازدہ[6] است

میر جعفر۔ کالائے بد بریش خاوندش۔ برو

ایں را رد کن و بگو کہ ما ایں را نمیخواہیم

آقا قنبر۔ ایں ہم چنداں بد نیست۔ قماش خوب میدارد

---

[1] خرہ۔ ڈھیر۔ جمع۔ انبار۔ خرہ بنہ۔ ڈھیر یا جمع کر رکھ [2] آب کش۔ دھو ڈال [3] مفروز کردہ۔ جدا کر کے۔ سوا کردہ۔ کے بھی یہی معنی ہیں [4] رخت تنک۔ ہلکے پتلے کپڑے [5] لاے۔ درمیان۔ اندر۔ بیچ میں [6] جازدن۔ بدل دینا

میر جعفر۔ اگرچہ قماش خوب ہم واشتہ باشد۔ مگر مانمے خریم

آقا قنبر۔ چوخہ کہ شما دیروز فرمائش دادہ بودید حاضر است

میر جعفر۔ پیش بیار کہ بخیہ اش را بہ بینم

آقا قنبر۔ بہ بہ۔ دستش مریزاد چہ قدر خوب دوختہ است

میر جعفر۔ ایں توپ اطلس را ہم باو بدہ کہ واسہ عیال ما یک نیم تنہ بسازد

آقا قنبر۔ آقا! حسن وبردی۔ دم در استادہ انتظار شما میکشد

میر جعفر۔ برو تو پاے پلہ[1] پذیرائی کن و در اطاق پذیرائی[2] بنشاں من جوراب پوشیدہ مے آیم

آقا قنبر۔ آقا! شما ایں جوراب ساقہ بلند را نمے گیرید؟

میر جعفر۔ بلے میگیرم۔ جوراب بند[3] من پیش بیار

آقا قنبر۔ آقا شما پاتاوہ[4] خود را چہ کردہ اید؟

میر جعفر۔ بہ برادر خود بخشیدہ ام

آقا قنبر۔ شما امروز کفش در پا میکنید یا چکمہ؟

میر جعفر۔ من چکمہ ساقہ بلند در پا خواہم کرد

آقا قنبر۔ آقا حسن وبردی میگوید من تا کے انتظار شما بکشم شما زودتر تشریف بیارید۔ کار واجبی دارم

میر جعفر۔ بگو یک دقیقہ صبر کند تا کلیجہ[5] ام را بپوشم ریشم را شانہ کنم مے آیم

آقا قنبر۔ چشم بد دور ایں کلاہ بسر شما چہ قدر زیبندگی دارد

میر جعفر۔ آں آئینہ را بیار و پیش روئے من بگذار

آقا قنبر۔ ایں منگولہ[6] کلاہ شما چہ قدر باین کلاہ زیبندگی میدارد

میر جعفر۔ خیلے خوب بیادم دادی۔ مارا در مسجد جامع رفتنی است بیار آں عمامہ را بسر بہ پیچیم

[1] پاے پلہ۔ زینہ کے نیچے ۔ پا۔ محاورہ ہے نیچے کے معنے میں چنانچہ پاے پردہ یعنی پردہ کے نیچے [2] اطاق پذیرائی۔ ملاقات کا کمرہ۔ بیرونی درجہ [3] جوراب بند۔ گیٹس۔ فیتا [4] پاتاوہ۔یا۔ پاتابہ [5] کلیجہ۔ دراز کوٹ جو کہ زانو سے نیچے تک ہوتا ہے [6] منگولہ۔ ٹوپی کا پھندنا۔ طرّہ ؞

آقا قنبر۔ دستکشہائے[1] شما کجا است؟

میر جعفر۔ توے دستم است

آقا قنبر۔ آیا شاید شما امروز بگردش نروید؟

میر جعفر۔ بلے۔ بعد از نماز بسیر و گردش میرویم

سواری

احمد بے (بگزادہ[2])۔ کریم (پاکار)

کریم۔ بلے آقا

احمد بے۔ مہتر[3] را صدا کن کہ اسپم را بکشد و زین سواری رویش[4] گذارد

کریم۔ او اسبا[5] را عرق گیری و قشو[6] میکرد حالا برائے کارے رفت است

احمد بے۔ میر آخور[7] کجا رفت است؟

کریم۔ آقا او ہم بسر کشی[8] ایلخی رفت است

احمد بے۔ جلودار[9] کجا است؟

کریم۔ عقب نعلبند رفتہ است

احمد بے۔ تو خودت چہ میکنی؟

کریم۔ من پہین[10] را بپارو[11] از پائے قاطرہا دور میکنم

احمد بے۔ تو ایں کارہا را بپاکار[12] دگر بسپار خودت پیش من بیا

[1] دستکش۔ دستانہ [2] بگزادہ۔ بگ سردار کو کہتے ہیں یعنی سردار زادہ۔ خان زادہ۔ ہندی میں ٹھیک اس کا ترجمہ صاحبزادہ ہے [3] مہتر۔ سائیس [4] محاورہ ہے کہ ہر چیز کے اوپر کو رو کہتے ہیں [5] اسبا۔ اسپ کی جمع ہے یعنی گھوڑے۔ اہل زبان کا محاورہ ہے کہ ہے ہوز اور الف سے جمع کرنے کی جگہ محض الف سے جمع کر لیتے ہیں۔ مثلاً سربازا۔ رفیقا وغیرہ اور اسپ میں بائے فارسی کی جگہ بائے موحدہ بولتے ہیں [6] قشو۔ کھریرا [7] میر آخور۔ داروغہ اصطبل [8] سرکشی ایلخی۔ گھوڑیوں کے گلہ کو جہاں بچھیرے پیدا ہوتے ہیں ایلخی۔ اور اُس کے جائزہ یا ملاحظہ یا انتخاب اور چھانٹ کو سرکشی کہتے ہیں [9] جلودار۔ گھوڑے پر سوار کرانے والا۔ کوتل گھوڑا تھامنے والا سوا سائیس کے جس کو مہتر کہتے ہیں ایک دوسرا شخص جلودار رہتا ہے اُس کا کام یہ ہے کہ گھوڑا تیار کرے اور سواری کے واسطے حاضر کرکے باگ ڈور پکڑے کھڑا رہے [10] پہین۔ گھوڑوں کی لید [11] پارو۔ پھاوڑہ [12] پاکار۔ بھنگی +

کریم - پاکار دگر طور کاہ کشی[1] بدوش گرفتہ برآے آوردن کاہ بہ ژاردان[2] رفتہ است

احمد بے - زین دار باشی[3] ما چہ کار میکند؟

کریم - زین و تگلتو[4] اصلاح طلب بود آنرا پیش سراج بردہ است

احمد بے - خیر - حالا تو کار خودت را بگذار و اسب زین سواری مارا بیار

کریم - کدام اسب را؟

احمد بے - نقرہ خنگ مارا

کریم - آقازادہ بردہ سوار شدہ بگردش رفتہ است

احمد بے - اگر نقرہ خنگ ما موجود نیست آن کرۂ کہر[5] را بیروں بکش

کریم - او بیمار شدہ است

احمد بے - چہ طور بیمار شدہ است؟

کریم - دیروز - خواہرزادۂ شما اورا بگردش بردہ بود یُورتمہ[6] میتاخت پایش در گود[7] بیفتاد و ناقلا[8] بزمین خوردہ لنگ شدہ است

احمد بے - چرا اورا یُورقہ[9] نتاخت تا از افتادن باز مے ماند

کریم - آنہا ہمیشہ یُورتمہ میتازند

احمد بے - برو تو آں کرنک حرون مارا اگر میتوانی بیروں بکش و ساز انگریزی رویش گذار

کریم - او را برادرزادۂ شما بہ کالسکہ[10] بستہ بردہ است

احمد بے - آیا در اصطبل از براے سواری ما

---

[1] طورکاہ کشی - گھاس باندھنے کی جالی [2] ژاردان - باغ - یہ انگریزی گارڈن Garden سے مفرس ہے

[3] زین دار باشی - داروغہ بگھی خانہ [4] تگلتو گھوڑیکا سامان چرمی [5] کہر - سرنگ [6] یورتمہ - پویہ دوڑ - واؤ اظہار حرکت کے واسطے ہے [7] گود - گڑھا - نشیب - کھتہ - گہراؤ [8] ناقلا - بے ڈھب [9] یورقہ - گھوڑے کی وہ چال ہے جس کو ڈرکی یا ڈلکی کہتے ہیں - واؤ اس میں صرف اظہار حرکت کے واسطے ہے [10] کالس - بروزن نالش اور کاف بحسب محاورہ تصغیر کا کاف ہے جیسے مرد مردک - زن زنک - یہ لفظ عام طور پر بگھی کے معنی میں مستعمل ہوتا ہے خواہ کسی قسم کی بگھی ہو - یعنی اسم نکرہ ہے کہ بگھی کے کل انواع پر بولا جاتا ہے اور اس کا ماخذ انگریزی لفظ کالیش Calash سے ہے - کالیش کو کالیس مفرس کرکے آخر میں تصغیر کا کاف لگا دیا ہے بعض اہل زبان بجاے کاف گاف لگا کر کالسگہ بولتے ہیں

ہیچ اسپ باقی نماند است ؟

کریم ۔ یک قاطر ماچگی در طویلہ باقی است
مگر خیلے چموش[1] و بدرگ است اگر بفرمائید آں
الاغ[2] را پالان سواری بر رویش بگذارم ۔
بمرگ خودم کہ در رفتن خیلے رہوار است من
ہر روزہ سوارش شدہ ام

احمد بے ۔ خفہ شو تخم خر ۔ برو از طویلۂ آقا دائی
مایک اسپ برائے زین سواری ما بیار

کریم ۔ اسپہائے شاں امروز باسب دوانی[3]
رفتہ اند

احمد بے ۔ برو از اصطبل عموئے ما اسپ
شبرنگ ویروزہ را بیار

کریم ۔ آقا ایں اسپ سواری حاضر است

احمد بے ۔ زینش را درست کن بہ بیں قاش
زین کج بنظر مے آید

کریم ۔ آقا ایں اسپ لگام و پاردم[4] نمیدارد

احمد بے ۔ لگام و پاردمش را کجا گم کردہ ؟

کریم ۔ در بین راہ بر و سوار شدہ بودم ۔ ہمینکہ
پا برکاب آوردم ایں کرۂ خر کہگیری[5] آغاز
نہاد ۔ شلاق[6] زدم لگد پرانید ۔ مہمیز کردم ہیچ
شد ۔ از زین پرت[7] شدم ۔ عنان از کفم
بگسلانید و گریخت ۔ زین و برگ[8] رانمیدانم
کجا افگندہ است

احمد بے ۔ تو لۂ سگ ! تو چرا بر و سوار شدہ بودی ؟

کریم ۔ میخواستم رفتارش را بہ بینم

احمد بے ۔ ایں تخم چاروا[9] خیلے بدرگ است
برو ایں را رد کردہ بیا

کریم ۔ باز از برائے شما الاغ خود را پالاں
بیندازم

احمد بے ۔ نفست[10] بگیر حرامزادہ ۔ برو

---

[1] چموش ۔ سرکش ۔ بدرگ ۔ بدذات [2] الاغ ۔ گدھا [3] اسپ دوانی ۔ گھوڑ دوڑ [4] پاردم ۔ دُمچی [5] کہگیری ۔ اڑی کرنا [6] شلاق ۔ قمچی ۔ تازیانہ [7] پرت شدم ۔ لوٹ پڑا [8] زین و برگ ۔ زین تو معروف چیز ہے اور برگ گھوڑے کے تمام ساز و سامان چرمی کو کہتے ہیں + [9] ایں تخم چاروا ۔ یعنی یہ گدھے کا بچہ [10] نفست بگیر ۔ یعنی چپ رہ +

قاطر ما چگیهاے ما را بدرشکه[1] سر باند نابسته کن

کریم - آقا تکر[2] عراده اش از دیروز شکسته شده است

احمد بے - واگون[3] ما را که برداست ؟

کریم - پسر آقا دائی شما برده است

احمد بے - این روپیه بگیر و از اداره[4] ترن وائی[5]

یک بلیت[6] واسه من بیار که تا استاسنه[7] ریل بروم

کریم - بلے ترن وائی - خیلے با آرام[8] و سنگین

حرکت میکند

سیر و گردش

رستم خاں - حاتم خاں آقا! بیائید یک

دقیقه سیر و گردش بکنیم

حاتم خاں - یک خرده - صبر کنید که الماس بیگ

را صدا زنم که او هم همراه ما بیاید

رستم خاں - وا ایستید راه عبور خیلے بد است

الماس بیگ - بلے - در این راه خیلے

گل و شُل بنظر مے آید

حاتم خاں - متجاوز از یک فرسنگ گل است

رستم خاں - معلوم میشود که سیلاب این زمین را

گود[9] کنده است

حاتم خاں - حالا ما از کدام راه برویم ؟

الماس بیگ - از راهیکه جلو شما است

حاتم خاں - این راه سربالا[10] بکجا میرود ؟

---

[1] درشکه - ہلکی پھلکی بگھی - یعنی زمین دوز گاڑی - منجملہ بگھی کے اقسام کے یہ بھی ایک قسم کی گاڑی ہے کسی قدر نیچی اور سبک سقف دار اور بلا سقف دونوں طرح کی ہوتی ہے - یہ لفظ انگریزی دو اسم سے مرکب ہے یعنی ڈراچیس سے مفرس ہوا ہے - فارسی میں ٹی ایچ کا بدلا شین ہے - آخر میں کاف بسبب محاورہ اہل ایران تصغیر کا ہے [2] تکر عراده - عراده چرخ اور گاڑی کے پہیہ کو کہتے ہیں - تکر اس کے دھرے کو کہتے ہیں [3] واگون - چار پہیئے کی گاڑی - چوپہیہ بگھی - چھت دار گاڑی - یہ لفظ انگریزی ویگن Waggon سے مفرس ہوا ہے [4] اداره - دفتر محکمہ - کارخانہ [5] ترن وائی - ٹرمیوے Tramway کا مفرس ہے یعنی گھوڑوں کی ریل [6] بلیت - سند - رقعہ - ٹکٹ - یہ لفظ انگریزی بیلٹ Billet سے مفرس ہے [7] استاسنه اور استاسیون - ریل کا اسٹیشن [8] با آرام و سنگین حرکت کردن - بے تکان اور آہستہ چلنا [9] گود - گڑھا نشیب [10] سربالا

الماس بیگ - یک راست بسمت سیستان میرسد

رستم خاں - این راه هموار بنظر نمے آید

الماس بیگ - بلے - این راه از همه جا ناقلا[1] ونشیب وفراز است

حاتم خاں - این کوه بالمره[2] کچل[3] است

الماس بیگ - چونکه از روئیدگیها اثرے نمیدارد خاکش همه دلگیر[4] است

رستم خاں - شاید ازین گردنه[5] بآن بینی کوه[6] میتوان رسید

الماس بیگ - نه خیر - ازین گردنه که بالاتر روید گدوک[7] مسطحے پیش مے افتد - چون از پرتگاهش[8] سرازیر میشوید[9] دره گودے[10] است و در وسط راستش خرپشته[11] ایست که راهش بآن بینی کوه است

حاتم خاں - آخر این رشته کوه را چه مے نامند؟

الماس بیگ - شما در خارطات[12] کوه سلیمان را نخوانده اید؟ این همان کوه سلیمان است

حاتم خاں - در پس این بغلۂ[13] کوه چه چیز است؟

الماس بیگ - ازین بغلۂ کوه که عبور کنید - ماهور[14] یست برلب دیلائے[15] عمیق که آدم آنهارا دیده زهره ترک میشود

حاتم خاں - این جرکوه[16] نیز چه قدر مهیب است که آدم بے خطر از زیر آں نتواند گذشت

---

[1] ناقلا - بے ڈھب - ناہموار [2] بالمرہ - بالکل - تمام [3] کچل - گنجا - کوہ کچل - گنجا پہاڑ - جس پر درخت اور گھاس نہ ہو [4] خاک دلگیر - مٹی بھیانک شکل - وحشتناک پہاڑ - دلگیر - وحشتناک [5] گردنہ - پہاڑ کی گھاٹی - پیچدار اور تنگ راستہ چڑھائی کا [6] بینی کوہ - پہاڑ کی باریک چٹان جو سیدھی اور لمبی ناک کی چونچ کی طرح سے آگے کو نکلی ہوئی ہوتی ہے [7] گدوک - پہاڑ کی گھاٹی سے اوپر چڑھ کر چوٹی پر جو کسی قدر مسطح جگہ ہوتی ہے اُسے گدک کہتے ہیں [8] پرتگاہ پھسلواں جگہ [9] سرازیر شدن - نیچے اُترنا [10] گود - گہراؤ - گڑھا - مغاک [11] خرپشتہ - زمین کا ایسا ٹیلا جو ہر طرف سے سلامی ہو [12] خارطات - خریطہ کی جمع ہے - خریطہ جغرافیہ کو کہتے ہیں - خارطات - نقشجات جغرافیہ [13] بغلۂ کوہ - پہاڑ کی ڈھال یک طرفی ضلع [14] ماہور - ٹیلہ - ٹبہ - خرپشتہ [15] دیلا - درّہ - وادی - دو پہاڑوں کے درمیانی راستہ - یہ لفظ انگریزی ویلی Valley سے مفرس ہے [16] جرکوہ - پہاڑ کا شگاف - دراڑ +

الماس بیگ - بیائید کہ برای خرپشتہ برائیم

حاتم خاں - شکلش را کم کنید - بیائید اینجا

بغل براره[1] گذشتہ تماشاے آں دریاچہ[2] را بکنیم

الماس بیگ - باتلاقش[3] را نگہ کنید کہ خر تا کفل فرو نشستہ است

رستم خاں - متردّدین[4] کہ ازین راہ آمد و شد میکنند بکجا فرو کش میشوند؟

الماس بیگ - در پل منزل میکنند

رستم خاں - این پل چند چشمہ[5] میدارد؟

الماس بیگ - دوازدہ چشمہ میدارد

رستم خاں - دریا امروز خیلے بر سر طغیانی است

الماس بیگ - بلے - موسم برشکال است دریا درین روزہا کیفیت عجیبے میدارد

رستم خاں - این مردم را کہ در لوتکہ[6] نشستہ اند کیستند؟

الماس بیگ - اینها راہ گیر[7] ہستند

رستم خاں - بیائید یک دقیقہ با ایشاں بخوش گپیم

حاتم خاں - این پیره مرد محترمے بنظر مے آید بایست کہ با او معرفی[8] بکنیم

رستم خاں - سلام علیک آقا!

حاجی صالح - و علیکم السلام

رستم خاں - آغور[9] بخیر

حاجی صالح - آغور شما نیز بخیر

رستم خاں - آقا اسم مبارک تاں چیست؟

حاجی صالح - بندہ حاجی صالح نام میدارم

رستم خاں - مبارک اسمے است - از کجا میرسید؟

---

[1] بغل براره - ایسا راستہ جو زمین کھود کر گہرا بنایا جاوے اور اُس کے بغلی کنارے بلند ہوں [2] دریاچہ جھیل - تالاب [3] باتلاق - دلدل - کیچڑ - دھسن [4] متردّدین - آنے جانے والے [5] چشمۂ پل - پل کا در جس میں سے پانی ہو کر گذرتا ہے [6] لوتکہ - سواری کی چھوٹی کشتی [7] راہگیر - مسافر [8] معرفی کردن - جان پہچان کرنا - صاحب سلامت شناسائی کرنا [9] آغور - حرکت کرنا - ملک ایران میں رسم ہے - جب کوئی شخص سفر کو جاتا ہے یا سفر سے آتا ہے تو دوست احباب اُسے راستہ میں یا برکاب دیکھ کر بطور تفاؤل کہتے ہیں آغور بخیر یعنی تمہاری حرکت سفر مبارک ہو - مسافر جواب دیتا ہے کہ آغور شما نیز بخیر یعنی تمہاری حرکت بھی بخیر ہو ۔

حاجی صالح - از قندهار

رستم خاں - کجا تشریف میبرید ؟

حاجی صالح - به لاهور

رستم خاں - چرا - براه آهن[1] تشریف نیاوردید ؟

حاجی صالح - کرایه ریل را وسعت نداشتم

رستم خاں - قندهار از اینجا پانزده روزه راه باشد

حاجی صالح - خیر - کمتر است - اگر براه آهن گیرید فقط دو روزه راه است واگر منزل بمنزل گیرید ده روز است

رستم خاں - باز از لاهور رد شده کجا تشریف میبرید ؟

حاجی صالح - بدهلی - از انجا به لکهنؤ - از انجا بنارس باز به بمبئی

حاتم خاں - از قندهار - آں طرف - متردّدین را کسے از آمد و شد منع نمیکند ؟

حاجی صالح - از جانب امیر صاحب کابل قدغن[2] است تا کسے تذکره[3] نه داشته باشد آنسو پا نگذارد

رستم خاں - ایں کیست که همراه شما مے آید ؟

حاجی صالح - رفیق راه هست - و بومی[5] ماست

رستم خاں - چه کاره است ؟

حاجی صالح - میوه هاے هر جور آورده است

رستم خاں - بخیال من - درین راه از دزد و دله[4] خطر نه باشد

رستم خاں - انتظام دولت انگلیس است کسے بمال کسے دستبرد کرده نمیتواند

الماس بیگ - بلے - در شهر هر کجا که اپاروی بردار دیده[6] بوده است قراولان[7] گرفته و ستاق کرده اند

حاجی صالح - حالا شهر نزدیک رسیده باشد ؟

رستم خاں - بلے - ازیں کوه که سرازیر[8] میشوید شهر است

حاجی صالح - همه صحرا سبز و خرم بنظر مے آید

الماس بیگ - قریب کوه جلگه[9] ایست پر از گل و لاله

حاجی صالح - سیاهی جاده بنظر مے آید شاید که ما راه غلط کرده ایم

---

۱ راه آهن - ریل ۲ قدغن - تاکید - ممانعت ۳ تذکره - راہداری کی سند - چٹھی - پروانہ ۴ دزد و دلہ - چور - بدمعاش ۵ بومی - ہموطن ۶ اپاروی بردار دیدہ - اٹھائی گیرا ۷ قراول - چوکیدار - پہرہ دار - پولیس مین ۸ سرازیر شدن - نیچے آنا ۹ جلگہ - میدان مسطح - ہموار زمین - قابل زراعت ٭

الماس بیگ - بلے شما راہ گم کردہ اید - مگر بلدیت نمیدارید

حاجی صالح - اگر ما بلدیت میداشتیم اینقدر ول[1] راہ نمی رفتیم

رستم خاں - رفیق شما حالا در کجا رفت است؟

حاجی صالح - در ہمین راہ از ما سوا شدہ است

رستم خاں - آیا او بہ لاہور نخواہد رفت؟

حاجی صالح - او - در عقب ما بچاپاری[2] مے آید

رستم خاں - الآن شما تنہا میروید؟

حاجی صالح - من غریب این دیار ہستم بلدیت نمیدارم - مبادا کہ راہ گم کنم

الماس بیگ - شما ہمراہ من بیائید ما شما را رہبری میکنیم

حاجی صالح - خیلے مہربانی شما باشد - شاید کہ ازینجا منزل شما نزدیک است؟

رستم خاں - بلے - نزدیک است

حاجی صالح - ازینجا چہ قدر مسافت میدارد؟

رستم خاں - چنداں مسافت ندارد - فقط پنج میل راہ است

حاجی صالح - آقا اسم مبارک تان چیست؟

رستم خاں - مرا رستم خاں میگویند

حاجی صالح - شما چہ کار میکنید؟

رستم خاں - بندہ کلانتر[3] این دہ ہستم

حاجی صالح - این آقا کہ جلو شما استادہ است چہ نام میدارد؟

رستم خاں - حاتم خاں نام میدارد

حاجی صالح - چہ کارہ است؟

رستم خاں - کدخدا[4]ے شہر است

حاجی صالح - این بزرگ کہ در دست راست شما راہ میرود چہ کس است؟

رستم خاں - نامش الماس بیگ است ارباب[5] ما باو تعلق میدارد

---

۱ ول راہ رفتن - بیہودہ راہ چلنا - بھٹکنا - جانا ۲ چاپار - ڈاک - گھوڑے کی ہو یا کسی طرح کی سواری کے لئے ۳ کلانتر - چودھری - چوکرات ۴ کدخدا - میر محلہ - مقدم - سٹی سپرنٹنڈنٹ ۵ ارباب - زمیندار - مالگذار - تعلقہ دار ✤

حاجی صالح - این مردم ها دریں سبزہ زار چہ میکنند؟

الماس بیگ - زمین را از خشکبار[1] بایہ داده شیار[2]
کرده از برائے سبزی کاری[3] گرو بندی[4] میکنند

حاجی صالح - معلوم میشود کہ خاک ایں سرزمین
ہمہ اش پوک[5] است

الماس بیگ - خیلے نرم و حاصل[6] خیز است

حاجی صالح - دریں جاہا آیا زراعت دیمی[7]
میکارند یا خود آبی[8]

الماس بیگ - در اکثر جاہا آبی نہری است
و پاره جاہا چاہی است و در تک تک[9] جاہا دیمی
است - شلتوک[10] و ذرت[11] در ینجا بدقت[12] عمل مے آید

حاجی صالح - بیائید ازیں حاصل دو تا خوشہ زرت[13]
شیری بچینیم

رستم خاں - بگذارید از بازار میگیریم

حاجی صالح - اب ایں رود خانہ گل آلود و
تجن[14] است

الماس بیگ - شما را از دور ہمچو بنظر مے آید
ورنہ خیلے تمیز[15] و صاف است

حاجی صالح - ایں باغ کہ بنظر مے آید - باغ
گل کاری[16] است یا خود باغ نباتات[17] است

الماس بیگ - درست راست ما باغ
گلکاری است و پشتر ازاں باغ شجری[18] است
و درمیان آں باغ وحش[19] است

حاجی صالح - ایں بناے سر تیز کہ از دور بنظر مے آید

---

[1] خشکبار - کھاد [2] شیار کردن - ہل چلانا [3] سبزی کاری - ترکاری بونا [4] گرو بندی - کیاریاں بنانا - اس تمام فقرہ کے یہ معنی ہیں کہ زمین میں کھاد ڈال کر اور ہل چلا کر ترکاری بونے کے لئے کیاریاں بنا رہے ہیں [5] پوک - نرم - پولی زمین [6] حاصل خیز - زراعت کے قابل زمین [7] دیمی - بارانی [8] آبی - چاہی یا نہری [9] تک تک جاہا - کہیں کہیں متفرق مقامات [10] شلتوک - دھان - چھونہ [11] ذرت - مکئی - جوار [12] بدقت - محاورہ حال اہل زبان میں معنی اچھی طرح سے چنانچہ بدقت کاشتن کے معنی ہیں اچھی طرح سے بونا - اور بدقت عمل آمدن - اچھی طرح سے پیدا ہونا [13] خوشہ زرت شیری - دودھیا مکئی کے بھٹے [14] تجن - گادہ - گدلا - تلچھٹ [15] آب تمیز - صاف پانی - نرمل جل [16] باغ گلکاری - پھول باغ پھولوں کے بونے کی جگہ [17] باغ نباتات - بوٹیوں یا ترکاریوں کے بونے کا باغ [18] باغ شجری - درختوں کا باغ [19] باغ وحش - چڑیا خانہ۔

چہ چیز است ؟

رستم خاں - مینار ساعت[1] است

حاجی صالح - این بنا را کہ ساخت است ؟

رستم خاں - این بنا از وجوہ خزانہ دولت ساختہ اند

حاجی صالح - چشم انداز[2] این برج بکدام طرف است ؟

حاتم خاں - بطرف دریا ست

حاجی صالح - این مینار چند پلہ[3] میدارد ؟

حاتم خاں - دویست[4] پلہ میخورد[5]

حاجی صالح - در مقابلش این تالار[6] بزرگ

چہ چیز است ؟

حاتم خاں - این گمرک خانہ[7] ایست

حاجی صالح - در دست راستش این بنای بلند

کہ دور اطاقش[8] را با سیم[9] شبکہ کردہ اند از برای چیست ؟

حاتم خاں - دیوان خانہ عدلیہ[10] است

حاجی صالح - این مردمہا کیستند ؟ کہ دور اطاقش

گرد آمدہ اند

حاتم خاں - این عارضین[11] ہستند کہ از برای

فصل خصومات[12] اینجا حاضر آمدہ اند

حاجی صالح - این بنا خیلی مستحکم بنظر می آید

رستم خاں - این عمارت تماماً از سنگ و آجر[13]

و گچ است

حاجی صالح - این بنای کلاہ فرنگی چہ چیز است ؟

رستم خاں - کلیسای انگلیس است

حاجی صالح - این مجسمہ[14] نیم تنہ از کیست ؟

رستم خاں - این استاتوی[15] اعلیٰ حضرت قیصرۂ

ہند است

---

[1] مینار ساعت - گھنٹہ گھر [2] چشم انداز - جھروکہ [3] پلہ - زینہ - سیڑھیاں [4] دویست - دوصد - دوسو [5] پلہ خوردن - سیڑھیاں لگنا [6] تالار - ہال - بڑا کمرہ - کمرہ [7] گمرک خانہ - چنگی کا محکمہ - ٹون ڈیوٹی - محصول لینے کا مقام [8] اطاق - کمرہ [9] سیم - تار لوہے کا ہو یا پیتل کا یا چاندی کا - شبکہ - جالی - جال - سوراخ دار ٹٹی [10] دیوان خانہ - کچہری - دیوان خانہ عدلیہ - جج کی کچہری - ججی [11] عارضین - اہل مقدمہ [12] فصل خصومات - مقدمات کا فیصلہ [13] آجر - پکی اینٹ اہل زبان کچی اینٹ کو خشت اور پکی اینٹ کو آجر کہتے ہیں یہ لفظ در اصل عربی ہے [14] مجسمہ - پتھر کی مورت - مجسمہ نصف تنہ - آدھے دھڑ کی مورت [15] استاتو - اسٹیچو - پتھر کی مورت - یہ لفظ انگریزی سٹیٹو Statue سے مفرس ہے ؛

حاجی صالح - ایں عمارت پشت ماہی کہ دخان ازاں متصاعد است چہ چیز است ؟

رستم خاں - استاسیون[1] ریل است

حاجی صالح - ایں جمعیت زیاد از برائے چیست ؟

رستم خاں - اینجا اردو[2] زدہ اند

حاجی صالح - ایں آدمہا کہ سبیل بسبیل[3] بافتہ - یتپ[4] بستہ اند چہ میکنند ؟

رستم خاں - امروز قشون[5] را سان[6] دادہ اند ایں دستۂ سربازہائے[7] نظامی است کہ گاہے دُرنا[8] وار قطار بستہ میدوند و گاہے پُشتک[9] میزنند و گاہے دفیلہ[10] گشت میکنند

حاجی صالح - ایں مقام را چہ مے نامند ؟

رستم خاں - ایں را پاراد[11] میگویند و از برائے مشق جنگ ساختہ اند

حاجی صالح - آیا ایں عمارتہا داخل بدنۂ[12] شہر است ؟

رستم خاں - نہ خیر - ایں ابنیہ ہمہ اش خارج از سیتہ[13] است

حاجی صالح - ایں شہر شما چند خانوار[14] میدارد ؟

رستم خاں - البتہ متجاوز از دہ ہزار باب خانہ[15] باشد

حاجی صالح - خیلے پُرپورت[16] است

---

۱ استاسیون - اسٹیشن ۲ اردو - چھاؤنی - پڑاؤ ۳ سبیل بسبیل بافتہ - موچھوں سے موچھیں جوڑے ہوئے یا ملائے ہوئے یعنی قریب قریب کھڑے ہوئے ۴ یتپ - پیادوں کی صف ۵ قشون - لشکر - فوج - سپاہ ۶ سان - جائزہ ملاحظہ ۷ سرباز - پلٹن کے سپاہی - نظامی فوجی - سرباز نظامی - فوجی سپاہی ۸ دُرنا - کلنگ - چونکہ اکثر کلنگ قطار باندھ کر ایک دوسرے کے پیچھے ہو کر چلتے ہیں اس لئے اہل عجم قطار باندھی ہوئی صف کو دُرنا وار کہتے ہیں ۹ پُشتک پاؤں کی ٹھپکی جو ایک ساتھ دونوں پاؤں سے ہو ۱۰ دفیلہ - چکر کا گشت - صف بصف ایک خط یعنی ایک ڈنڈی پر آگے پیچھے ہو کر چلنا اور دائرہ کے طور پر چکر کھانا - یہ صورت جنگی پلٹن کی رفتار ہے - یہ لفظ انگریزی ڈی فیل سے مفرس ہے ۱۱ پاراد - فوج کے جائزہ دینے کی جگہ - صف بندی کا مقام - قواعد کا میدان - یہ لفظ پریڈ Parade سے مفرس ہے ۱۲ بدنہ شہر - شہر کا جسم - ہیئت مجموعی ۱۳ سیتہ - شہر - آبادی - یہ لفظ انگریزی سیٹی City سے مفرس ہے ۱۴ خانوار - گھر - مکان - حویلی ۱۵ باب خانہ - دہلیز خانہ - چوکھٹ - دہ ہزار باب خانہ - دس ہزار چوکھٹ گھر ۱۶ پُرپورت - پُر منازل - پرپورت - آباد - پُرمنازل

رستم خاں - بلے خوب آبادان است

حاجی صالح - تنگ تنگ چاہا - کہ[1] و آلاچیق ہم بنظر مے افتد

رستم خاں - آرے - مردم کم مایہ در آلاچیق و کپر[2] زندگانی بسر میکنند

حاجی صالح - ازیں قرار داد معلوم شد کہ ایں عمارتہا خارج از شہر است پس شہر در کجا است؟

رستم خاں - آں بنائے بلندے کہ پیش روئے شما است دروازۂ شہر است و دوراں فصیلش است

حاجی صالح - بیائید یک دقیقہ در بازار گردش کنیم تا خوب بلدیت[3] بہم رسانیم

رستم خاں - خیلے خوب بیائید ازیں راہ چارسوق[4] بگذریم

حاجی صالح - شما پیش پیش بروید من پشت سر شما مے آیم

رستم خاں - خیر - مے باید ما باہم یکجا برویم کہ از ہم سوا[5] نشویم

حاجی صالح - درین راہ خیلے جنجال[6] و جمعیت است کہ عبور و مرور دشوار است

رستم خاں - بلے خیلے شُلُغ[7] است - سرحساب تنہ[8] نخورید

حاجی صالح - بیائید ازیں پس[9] کوچہ بگذریم کہ راہ خلوت[10] است

رستم خاں - راہ آمد و شد ایں پس کوچہ بند است

حاجی صالح - باز از کدام راہ برویم؟

رستم خاں - ازیں راہ کج[11] کردہ میباید کہ بدست چپ بگردیم

حاجی صالح - ایں راہ بکجا میرسد؟

رستم خاں - یک راست بہ مسجد جامع میرسد

حاجی صالح - پاے مسجد جامع ایں چہ عمارت است؟

---

[1] کہ - ٹٹیوں کا گھر - چھپر - آلاچیق - چھپر - ٹٹی گھاس پھونس کی ٹٹیاں [2] کپر - چھپر [3] بلدیت - واقفیت [4] چارسوق - چارسو - چوک - چاندنی چوک [5] ازہم سوا شدن - ایک دوسرے سے علیحدہ ہوجانا [6] جنجال - ریل پیل [7] شلغ - جمگھٹا [8] سرحساب - آگاہ رہو - ہوشیار رہو - تنہ خوردن - دھکا کھانا [9] پس کوچہ گلی [10] راہ خلوت - خالی رستہ [11] راہ کج کردن - راستہ کترا جانا +

رستم خاں - ایں قراول خانہ [1] است

حاجی صالح - دریں شہر ہر روزہ چہ قدر مال بفروش میرسد

رستم خاں - روزے مال دو بیست ہزار پول بفروش میرسد

حاجی صالح - ایں مرد کہ روے صندلی نشستہ است چہ کس است؟

رستم خاں - ایں گزمہ [2] باشی شہر است

حاجی صالح - ایں بولوارہ [3] چہ نام میدارد؟

رستم خاں - ایں را چہارسوق [4] وزیرخاں میگویند

حاجی صالح - حالا وقت بیگہ شد است میخواہم بکارواں سراے بروم

رستم خاں - کارواں سراے بیرون شہر عقب گمرک خانہ واقع است

حاجی صالح - راہش از کدام سوے است؟

رستم خاں - راہش بدست چپ شما واقع است

حاجی صالح - ایں چہ چیز است؟ کہ مردم ایں را کشاں کشاں میبرند

رستم خاں - ایں طولمبہ [5] است معلوم میشود کہ جائے آتش درگرفت است کہ طولمبہ چیہا دواں دواں میروند

حاجی صالح - الآن بندہ مرخص میشوم شما را بخدا میسپارم

رستم خاں - فی امان اللہ بروید

رستم خاں - حاتم خاں آقا شما استادہ چہ میکنید بیائید با طاق گار [6] نشستہ انتظار آمدن شمندفر [7] بکشیم

حاتم خاں - من والماس بیگ اینجا حرف

---

[1] قراول خانہ - پلیس اسٹیشن - قراول پولس مین کو کہتے ہیں [2] گزمہ - پولیس - گزمہ باشی - پولیس افسر - کوتوال - تھانہ دار [3] بولوارہ - احاطہ - محلہ - یہ لفظ انگریزی بول ورک Bulwark سے مفرس ہے - [4] چارسوق وزیرخاں - وزیرخاں کا چوک [5] طولمبہ - بمبہ - پانی پھینک کر آگ بجھانے کا آلہ - یہ آلہ ہر ایک بڑے شہر میں میونسپلٹی کی طرف سے آگ بجھانے کے لئے رہتا ہے - یہ لفظ انگریزی ٹول پمپ [illegible] مفرس ہے [6] گار - اسٹیشن - اطاق گار - اسٹیشن کا کمرہ [7] شمندفر - ریل - یہ لفظ ترکی ہے +

میز نیم شما اندرون رفته بلیت[1] حاصل بکنید

رستم خاں - تلگرافچی[2] میگوید که ترن[3] از مقام الف براه نیفتاده است وقتیکه ترن از مقام الف اینجا میرسد ترن اینجا ویل میکنند

حاتم خاں - شاید ترن بمقام ب عوض میشود؟

رستم خاں - نه خیر همه ترن عوض نمیشود فقط کالسکه بخار[4] را عوض میکنند

الماس بیگ - شاید که لیون[5] مقام د آنجا منتهی میشود و از انجا خط راه آهن و آغاز میشود

رستم خاں - این لیون جنوب یک راست بمقام س میرسد و آں دگر لیون بجانب ک میرود

الماس بیگ - درین خط راه آهن جائے تونل[6] هم مے افتد یا خیر؟

رستم خاں - در هیچ جائے افتد

حاتم خاں - این کالسکه چه قدر آرام و سنگین حرکت میکند

خرید و فروش

کلب عابد - عابد قلی!

عابد قلی - بلے آقا

کلب عابد - پاشو[7] که برویم بازار

عابد قلی - مگر چیزے خریدن میخواهید

کلب عابد - یک توب[8] اطلس و یک طاقه ماهوت را خریدن میخواهم

عابد قلی - امروز عید است مردم بازار دکانها را تخته[9] کرده بنماز رفته اند

کلب عابد - خیلے وقت است که مردم از نماز فارغ شده اند - تو پاشنه کوب[10] برو و چار بغل[11] بتاز و ببیں که کسے دکان وا کرده است یا خیر

---

[1] بلیت - ٹکٹ - یہ لفظ انگریزی بلیٹ Billet سے مفرس ہے [2] تلگرافچی - ٹیلیگراف ماسٹر تلگراف ٹیلیگراف Telegraph سے مفرس ہے [3] ترن - ٹرین Train [4] کالسکہ بخار - ریل کا انجن [5] لیون - لائن - سڑک Line [6] تونل - سوراخ جو ریل کے گذرنے کے لئے پہاڑ میں بنایا جاتا ہے Tunnel [7] پاشو - کھڑا ہو [8] توب - تھان کپڑے کا [9] دکان را تختہ کردن - دکان کو بند کرنا [10] پاشنہ کوب - دوڑتا ہوا [11] چار بغل تاختن - نہایت تیز دوڑنا ﴿

عابد قلی - فقط خواجۂ الماس بزاز - دکان چیدہ[1]

کلب عابد - دکان خواجہ الماس درکجا است؟

عابد قلی - پاے پلۂ[1] مسجد شاہی - دم[2] دروازۂ کلاں - متصل دہنہ چارسوق

کلب عابد - ازینجا چہ قدر مسافت باشد؟

عابد قلی - چار تیر پرتاب باشد

کلب عابد - برخیز دکانش را بمن نشاں بدہ

عابد قلی - این است دکان خواجہ الماس

کلب عابد - سلام علیکم خواجہ صاحب

خواجہ الماس - وعلیک السلام آقا - قدم بر چشم بسم اللہ بفرمائید و بالا بفرمائید - و خدمت بفرمائید

کلب عابد - چشم شما روشن

خواجہ الماس - احوال شما بخیر است انشاء اللہ ہیچ ناخوشی نباشد

کلب عابد - الحمد للہ - احوال من بخیر بہت است - احوال جناب چہ طور است - حالت بازارتاں چگونہ است؟

خواجہ الماس - خیلے خوب است

کلب عابد - فروش تاں خوب است

خواجہ الماس - مشتری مجال نمیدہد - از ین سر مے ارم آزاں سرے برند

کلب عابد - خدا برکت دہد مال کہ خوب شد بازار کساد نمیشود

خواجہ الماس - من مال بد وارد دکان نمیکنم

کلب عابد - بلے - مال خوب ہیچ جا بند نمے ماند

خواجہ الماس - من امسال مال کشمیر آوردہ بودم ہمہ اش بفروش رسیدہ است

کلب عابد - مال کشمیر خیلے آب بردار[3] است

خواجہ الماس - بلے - اگر مشتری باشد یک بر دہ منفعت میدارد

کلب عابد - دریں لنگہا[4] چہ چیز است؟

خواجہ الماس - دریں لنگہا مال تنخواہ کشمیر است

کلب عابد - ایں مال را کے آوردہ اید؟

---

[1] پاے پلہ - زینہ کے نیچے - پا محاورہ ہے نیچے کے معنی میں [2] دم - پر - قریب - پاس - متصل - برابر [3] آب بردار - بامنفعت [4] لنگہ - گٹھری +

خواجہ الماس۔ تازہ امروز آوردہ ام سرِ دکان چیدہ ام

کلب عابد۔ ما ہم از شما یک شالکے[1] میخریم

خواجہ الماس۔ ہر چہ رضائے تاں باشد سودا بکنید دکان دکان شما است

کلب عابد۔ یک توب چیت[2] قلمکار ہم بما نشان بدہید

خواجہ الماس۔ ببینید این دو طاقہ‌ہا ہوت چہ قدر قشنگ[3] است قماشش را نگاہ کنید

کلب عابد۔ ما ازین بہترک میخواہیم

خواجہ الماس۔ ہمہ بازار را ہم بزنید[4] بہتر ازین در ہیچ دکان پیش ہیچ کسے بہم نخواہد رسید

کلب عابد۔ خیر ہمین یک طاقہ را بدہید

خواجہ الماس۔ آن دگر را نمیگیرید؟

کلب عابد۔ ہمین یک کفایت میکند

خواجہ الماس۔ بخرید مبارک تان باشد۔ پولتان حلال است بمال خوب ہم قسمت شد!

کلب عابد۔ خواجہ صاحب دکان میوہ فروش درکجا است؟

خواجہ الماس۔ دریں نزدیکی دکان ناصرجان است کہ ہر جور[5] میوہ قندہار و کشمیر تازہ آوردہ سرِ دکان چیدہ است

کلب عابد۔ بہ بینم در کجا است؟

خواجہ الماس۔ در بازار دیگر پشت سرایں دکان است

کلب عابد۔ بابا ناصرجان این قوطی[6] انگور بچند میدہی؟

ناصرجان۔ بدہ آنہ میدہم

کلب عابد۔ پناہ بخدا خیلے گران میفروشی

ناصرجان۔ از نہ آنہ کمتر نمیدہم

کلب عابد۔ از چار آنہ زیادہ ازیش نمیدادہ

ناصرجان۔ خیر بیک غاز[7] ہم نمی ارزد

کلب عابد۔ پنج آنہ میگیری یا نہ

کلب عابد۔ چلو دکان را نگاہ بید عقب

---

[1] شالکے۔ لونگی۔ [2] چغو [3] قشنگ۔ خوبصورت، خوشنما [4] بہم زدن۔ کھکوڑنا۔ جھاڑ مارنا [5] جور بروزن گُر۔ مثل، قسم۔ طرح۔ جوڑ۔ ہم رنگ۔ ہم پلہ [6] قوطی قُطی۔ ڈبی۔ ڈبہ۔ صندوقچہ [7] غاز۔ ایک فرضی سکہ ہے۔ بے حقیقت جیسے

نزد ایستید۔ مشتری مے آید ردمیشود۔ ہنوز
دُشت ہم نکردہ ام

کلب عابد۔ بابا ایں قدر ترشی مکن۔ بازرگاں
را ہمچو تندی و تلخی زیبا نیست

ناصر جان۔ معاف فرمائید۔ خطا کردم۔ اگر
چیزے خریدن است بخرید۔ ورنہ سرکار خود برود ید

کلب عابد۔ بابا آخر راست بگو بچند آنہ خواہی داد؟

ناصر جان۔ ہمیں قدر میفروشم از شما زیادہ کہ
نمیخواہم

کلب عابد۔ بابا ایں قدر گراں فروشی مکن
اینجا کہ میگیرد؟

ناصر جان۔ چیلے آدم بآرزو میبرند یک کولہ بار
آوردہ بودم ہمہ اش بفروش رسیدہ است ہمیں
دو تا فتی باقی است

کلب عابد۔ بابا ہم بازرگانے راہنما شی

ناصر جان۔ خیر۔ ایں مال راہزور کے برگردن
کسے نمے بندم

کلب عابد۔ یک سخن مارا ہم گوش کن

ناصر جان۔ بفرمائید

کلب عابد۔ اگر شش آنہ میگیری بگیر ورنہ
اختیار داری

ناصر جان۔ خیر۔ بگیرید۔ اول بہا شیر بہا[1]

صحبت طعام

میرزا حیدر۔ نظر قلی!

نظر قلی۔ بلے آقا نسبت بمن چہ خدمت است

میرزا حیدر۔ خدمت چندانے نیست۔ بر فہمیں
کنیز ما چہ میکند؟

نظر قلی۔ پاے وست آس نشستہ گندم میساید

میرزا حیدر۔ مگر جوالہاے گندم و خیکہاے روغن
تا حال از بازار نیاوردہ اند؟

نظر قلی۔ آدم سر آسیاب رفتہ است۔ ہنوز
پس نیامدہ است

میرزا حیدر۔ آشپز[2] ما چہ کار نشستہ میکند؟

نظر قلی۔ بریانی میپزد

میرزا حیدر۔ مگر تو پیش نانبا نرفتہ بودی؟

نظر قلی۔ بلے رفتہ بودم۔ چونہا[3] سے خمیر آرد را

---

[1] اول بہا شیر بہا یعنی پہلی قیمت ہی بھلی ہے [2] آشپز۔ باورچی [3] چونہا سے خمیر آرد۔ آٹے کے پیڑے ۔

پهن کرده در تنور میگذاشت

میرزا حیدر۔ چند قسم نان را فرمایش داده ؟

نظر قلی۔ برائے نام سنبوسه و نان تُنُگ و تافتان گفته ام

میرزا حیدر۔ برادر تو هنوز سبزی[1] پائے گوشت نیاورده است ؟

نظر قلی۔ بلے آورده است۔ مگر دیزی[2] را هنوز سراجاغ[3] بار نکرده است

میرزا حیدر۔ از بازار سبزی پائے گوشت چه آورده است ؟

نظر قلی۔ شَلغَم[4] و سیب زمینی[5] و کشنیز سبز و باقلا۔ و ترهٔ[6] اسفاناخ و دیگر بقولات آورده است

میرزا حیدر۔ آشپز را بگو که قبولی زردک و فسنجان نیز بپزد

نظر قلی۔ چشم

(درین بین سید آغا میرسد)

سید آغا۔ سلام علیکم۔ میرزا حیدر

میرزا حیدر۔ وعلیک السلام سید آغا چه بروقت رسیدید۔ بنده در انتظار شما بودم

سید آغا۔ خدا شما را در انتظار نداشته باشد

میرزا حیدر۔ نظر قلی! بروقتی چائے و قوری[7] بیار و سماور را آب بینداز و از برائے سید آغا یک قهوه هم بپز

سید آغا۔ معاف دارید قهوه نمیتوانم خورد خشکی مے آرد

میرزا حیدر۔ خیر از یک فنجان چه میشود۔ شیر هے اندازم خشکیش را رفع میکند

سید آغا۔ رضا رضائے شما است

میرزا حیدر۔ قندان و چائے دان بیار و قهوه سینی[8] را هم بیرون بکش

نظر قلی۔ آقا قوری چائے۔ آب گرم و قهوه جوش حاضر است

میرزا حیدر۔ چائے صاف[9] کن و فنجان[10] قهوه خوری مع نلبکین[11] و قاشق نمک کاره هم بیار

[1] سبزی پائے گوشت۔ ترکاری [2] دیزی۔ دیگچی [3] سراجاغ بار کردن۔ چولھے پر چڑھانا [4] شلغم۔ شلجم [5] سیب زمینی۔ آلو۔ بٹاٹہ [6] تره۔ ترکاری [7] قوری۔ چائے دانی [8] قهوه سینی۔ قهوه کا مجمع۔ تشتری بڑی [9] چائے صاف کن۔ چائے صاف کرنے کی چھوٹی دستہ دار چھلنی [10] فنجان۔ چائے کی پیالی [11] نلبکی اور نلبکین۔ چائے کی پیالی

نظر قلی۔ آقا ایں کلہ قند ہم حاضر است

میرزا حیدر۔ پیالہ را لب گرداں[1] کردہ پیش روے

سید آغا بگذار

نظر قلی۔ آقا۔ شیر بیندازم؟

میرزا حیدر۔ بلے۔ ہوش کن۔ نبات تہ نشین

نشود با چمچہ قاتی[2] بکن

سید آغا۔ قہوہ جوش خیلے داغ است

میرزا حیدر۔ مگر شما با قہوہ جوش عادت ندارید؟

سید آغا۔ گوشت پاے دندانم ورم گرفتہ است

ازیں جہتہ بہ یک یک قرت[3] میکشم

میرزا حیدر۔ نظر قلی! از براے سید آغا قاب

سیگار[4] واز براے من قلیان[5] نے پیچ بیار کہ دو سہ

قلاچ[6] بزنم

سید آغا۔ بندہ بسیگار میل ندارم

میرزا حیدر۔ نظر قلی! قلیان را تازہ آب چاق

نمودہ بیار

سید آغا۔ تندی و تلخی تمباکو گیج نمودہ سرم را

بچرخ مے آرد

میرزا حیدر۔ ایں رفیق شما ہم بقلیان رغبت نمیدارد

سید آغا۔ ایں تُتُن[7] ایرانی عادت مے وارد

میرزا حیدر۔ نظر قلی! تُتُن را سر چپق[8] پر کردہ بیارد

و دودی کردہ پیش آقا بگذار

مہمان۔ من ہم سیگار میکشم یک میل کبریت[9] فرنگی

بمن عنایت فرمائید

میرزا حیدر۔ نظر قلی قتی کبریت فرنگی بیار۔ و

میل را کشیدہ در دست بگذار

---

[1] لب گرداں۔ لب ریز۔ پر۔ بھر کر [2] قاتی کردن۔ ملانا۔ جیسے کہ سرکہ با شیر قاتی مکن یعنی سرکہ کو دودھ سے مت ملا [3] قرت۔ گھونٹ۔ بہ یک یک قرت۔ یعنی ایک ایک گھونٹ پیتا ہوں [4] سیگار۔ ترکی چرٹ۔ کاغذ میں لپٹا ہوا ترکی تمباکو۔ یہ لفظ انگریزی سیگرٹ Cigarette سے مفرس ہے۔ قاب سیگار۔ سیگار رکھنے کی ڈبیا [5] قلیان نے پیچ۔ پیچوان۔ سٹک دار حقہ [6] قلاچ۔ کش۔ گھونٹ۔ دم [7] تُتُن۔ تو تون۔ ایرانی سوکھا تمباکو [8] چپق۔ چپوک۔ پائپ۔ شطب۔ سید سے نیچے والا حقہ [9] میل کبریت فرنگی۔ دیا سلائی۔ قتی کبریت فرنگی۔ دیا سلائی کی ڈبیا۔

نظر قلی - آقا برائے نہار[1] - کرہ[2] - سرشیر[3] - پنیر تخم نیمرو[4] ہمہ حاضر است ہر چہ میل دارید بفرمائید

میرزا حیدر - سید آغا! بسم اللہ نہار حاضر است

سید آغا - ہنوز بہ نہار اشتہا ندارم

میرزا حیدر - آیا شما صبح چیزے خوردہ اید ؟

سید آغا - نہ خیر - من ناشتا[5] از خانہ بیروں افتادہ ام

میرزا حیدر - ایں رفیق شما ہم نہار نکردہ است ؟

سید آغا - کمکے - پیش طعام[6] خوردہ است

میرزا حیدر - خیر چیزے تنقل بفرمائید

سید آغا - اگر گندم بوداده[7] باشد مضائقہ ندارد

میرزا حیدر - نظر قلی! پاشنہ کوب برو دانہ نخود بریز[8] قدرے گندم بوداده و چلغوزہ و کشمش بیار

نظر قلی - آقا نیم چاشت حاضر است

میرزا حیدر - سید آغا - برخیزید روے میز بنشینید نیم چاشت بخوریم

سید آغا - ما سر سفرہ نشستن را از میز بہتر میدانیم

میرزا حیدر - آیا شما - با قاشق و چنگال[9] و کارد نمیخورید ؟

سید آغا - ما بہ چنگال و کارد خوردن را پسند نمیداریم

میرزا حیدر - نظر قلی! - آفتابہ و لگن را پیش بیار و سفرہ را پہن کن نعلدان[10] ہم پیش بگذار

نظر قلی - آقا - طعام بیروں بکشم ؟

میرزا حیدر - بلے - قاب پلاؤ - دوری - قیمہ لنگری بریانی - پیالہ شوربا - بشقاب[11] کباب - تنگ[12] آب - نلبکی نمک - ہمہ بیروں بکش و آتش را در ظرف گودی بیار

نظر قلی - جمیع الوان یخنی روے سفرہ میچیند مہمان و میزبان آستین برمالیدہ و دست شستہ دور سفرہ می نشینند

---

[1] نہار - صبح کا کھانا [2] کرہ بروزن ذرہ - مکھن - مسکہ - تازہ گھی - جو کچھ دودھ سے نکالا جاتا ہے [3] سرشیر قیماق - بالائی [4] تخم نیمرو - بیضہ نیم برشت - ہیل کئے ہوئے انڈے [5] ناشتا از خانہ بیروں افتادن یعنی صبح گھر سے بھوکا نکلا ہوں [6] پیش طعام - ایک وہ لقمہ طعام سے پہلے کھا لینے کو پیش طعام کہتے ہیں [7] گندم بوداده - بھنے ہوئے گیہوں [8] نخود بریزہ - بھڑ جی - بھر بھونجا [9] چنگال - کانٹا - چنگال و کارد - کانٹا چھری [10] نعلدان - تشتری جس میں ہڈیں وغیرہ کھا کر رکھی جاتی ہیں [11] بشقاب چھوٹی رکابی [12] تنگ - کنٹر - صراحی شیشہ

میرزا حیدر۔ سید آغا بورانی بادنجان میل بفرمائید
سید آغا۔ شما نوش جان بفرمائید بندہ میل ندارد
میرزا حیدر۔ شما چرا میل ندارید؟
سید آغا۔ از بسکہ گرم است بمزاج من موافقت ندارد
میرزا حیدر۔ نظر قلی۔ رکابی ترچلاؤ را پیشتر ک
بگذار و ہوش کن کاسۂ آش کج نشود
سید آغا۔ روغن بستہ شدہ است
نظر قلی۔ برکت زمستان است
میرزا حیدر۔ برو زغال افروختہ و منقل اینجا بیار
نظر قلی۔ آقا برفاب میخورید؟
میرزا حیدر۔ برو تازہ آب از چاہ بکش
سید آغا۔ آب این شہر خیلے خوشگوار است
میرزا حیدر۔ در ہندوستان اکثر جاہا آب
گوارندہ است و در تک تک جاہا بجور[1] است
کہ آدم نتواند دہن بزند

سید آغا۔ شما روزے چند بار طعام میخورید؟
میرزا حیدر۔ من روزے چہار بار طعام میخورم
نہار[2]۔ چاشت[3]۔ عصرانہ[4]۔ شام[5]
سید آغا۔ ما از روزیکہ وارد ہندوستان شدیم
در روز زیادہ از دو بار خوردہ نمے توانیم۔ و در
ایران ہمہ روز میخوردیم
میرزا حیدر۔ ہوائے ہند بمزاج مردم ولایت
موافقت ندارد
سید آغا۔ ہوائے ہندوستان۔ اشتہائے
ما مردم را میسوزد
میرزا حیدر۔ شما کم کم۔ چرا میخورید۔ چند لقمہائے
مردانہ بزنید
سید آغا۔ حالا بدولت شما سیر شدم۔ نعمت شما
زیاد باد
میرزا حیدر۔ این انبہ بسیار لذیذ است۔ دنبالہ[6] کش

[1] جور۔ قسم۔ یعنی بعض مقامات کا پانی ایسا ہے کہ آدمی منہ نہیں لگا سکتا [2] نہار۔ ۸ بجے کی چھوٹی حاضری جس کو ٹی اینڈ ٹوسٹ بھی کہتے ہیں [3] چاشت ۱۰ بجے کی بڑی حاضری۔ جس کو بریک فاسٹ کہتے ہیں [4] عصرانہ ۲ بجے کا ٹفن [5] شام ۸ بجے کا کھانا۔ جس کو ڈنر کہتے ہیں [6] دنبالہ کش طعام کھانا کھانے کے بعد محض تنقل کے طور پر کچھ کھانا۔

طعامش بکنید

سید آغا - در ایران ہر جور میوہ - انگیلاس[1] و آلو بالو[2] و ہلو[3] و شفتالو[4] و انگور و گردو[5] ہم میرسد و در ہند غیر از انبہ چیزے ہم نمیرسد

میرزا حیدر - در ہندوستان ہم بعض میوہ ہا چوں موز[6] و انناس و پرتغال[7] خوب ہم میرسد

سید آغا - میوہ ہاے رسیدہ ہندوستان با چغالہ[8] ایران نمیرسد

میرزا حیدر - شما گرمک[9] لکھنؤ را نخوردہ اید - اگر میخوردید بشما معلوم میشد کہ ہند ہم کم از ولایت میوہ ندارد

سید آغا - گرمک لکھنؤ با طالبی[10] ولایت ہیچ نسبت نمیدارد

میرزا حیدر - خیر ایں حرفہا را کنار بگذارید - بفرمائید شما شیر چاے میخورید ؟

سید آغا - ایں قدر تکلف چہ ضرور است - اگر تکلیف نباشد یک بطری[11] آبجوش[12] میخورم

میرزا حیدر - نظر قلی ! - برو براے سید آغا یک بطری آودسلس[13] از بازار بیار

نظر قلی - بچشم

میرزا حیدر - سید آغا ! شما عصرانہ نخواہید خورد

سید آغا - بلے نخواہم خورد

میرزا حیدر - نظر قلی ! از براے شب چرہ[14] چیزے ہست ؟

---

[1] گیلاس - ایک میوہ ہے جس کی شبیہ ناقص اس ملک میں گوندنی ہے [2] آلو بالو - شاد آلو یہ بھی ایک میوہ ہے جس کی شبیہ ناقص فالسہ ہے [3و4] ہلو - ایک قسم کا شفتالو ہے جو نہایت شیریں ہوتا ہے [5] گردو - اخروٹ [6] موز - کیلہ - بانن [7] پرتغال - نارنگی - سنگترہ - سنترہ [8] چغالہ اور چغلہ - مول - کچا پھل جو تازہ پھول سے ظاہر ہوا ہو [9] گرمک - چھوٹے قسم کا خربوزہ - جیسے کہ لکھنؤ کا چتلا خربوزہ [10] طالبی - بھی ایک چھوٹی قسم کا خربوزہ ہے جو بعینہ لکھنؤ کے چتلے کے ہمشبیہ ہے - شاید لکھنؤ کا چتلا طالبی کے تخم سے پیدا ہوا ہو [11] بطری - بوتل شیشہ - قرابہ - یہ لفظ انگریزی باٹل Bottle سے مفرس ہوا ہے [12] آبجوش - سوڈا واٹر - لیمونیڈ - چونکہ سوڈا واٹر بوتل سے نکل کر جوش مارتا ہے اس لئے آبجوش سے موسوم ہوا [13] اودسلس - سوڈا واٹر - ولایتی پانی - یہ لفظ واٹر ڈی سالٹس De Salts سے مفرس ہوا ہے [14] شب چرہ - شب کا کھانا - جو مثل نقل

سید آغا۔ چند تخم نیمرو و کباب نرگسی[۱] سر ترچلاو گذاشته اند اگر بفرمائید شام رسمی[۲] برائے سید آغا پخته کنیم؟

میرزا حیدر۔ سید آغا۔ آیا شما بشام خوردن رغبت میدارید؟

سید آغا۔ چاشت که دیر تر خورده ام تاحال آروغهاے ترش مے آید۔ شما چندان تکلیف نکنید

میرزا حیدر۔ خیر یک دو لقمه بیش نخورید

سید آغا۔ بجان شما که سیر هستم

میرزا حیدر۔ شب شکم خالی و گرسنه خفتن خوب نیست بیائید نان خنک میشود

درس

ملا باقر۔ جعفر بیگ!

جعفر بیگ۔ بلے اخوند

ملا باقر۔ شما ایں وقت چه کار میکنید؟

جعفر بیگ۔ روے صندلی نشسته کتاب مے بینم

ملا باقر۔ آیا شما درس تاں را مطالعه کرده اید؟

جعفر بیگ۔ الآن مطالعه مے کنیم

ملا باقر۔ آیا درس دیروزۀ تاں تاحال حفظ نکرده اید؟

جعفر بیگ۔ تاحال حفظ نکرده ام

ملا باقر۔ مگر امروز شما سبق نخواهید گرفت؟

جعفر بیگ۔ هنوز درس دیروزه خوب زیر چاق ماں نشده است

ملا باقر۔ شما درس خود را کے پس میدهید؟

جعفر بیگ۔ وقتیکه از بر میکنیم پس میدهیم

ملا باقر۔ رضا قلی! تو کتاب خودت را پیش من بیار تا بشنوم چه میخوانی

رضا قلی۔ چشم

ملا باقر۔ کتاب خود را وا کن

---

۱ تخم نیمرو۔ بیل کئے ہوئے انڈے۔ بیضہ نیم برشت ۲ کباب نرگسی۔ بیل کئے ہوئے انڈوں پر قیمہ لپیٹ کر گھی میں تلے ہوئے اور پھر دو دو کئے ہوئے گوفتہ جو بالکل نرگس کے پھول کے مشابہ ہوتے ہیں

۳ شام رسمی۔ تکلف کی دعوت۔ رسمی اہل ایران کے محاورہ میں باتکلف سامان کو کہتے ہیں۔ مثلاً طعام رسمی۔ پر تکلف طعام۔ لباس رسمی۔ پر تکلف لباس۔ اور معمولی کو غیر رسمی کہتے ہیں *

رضا قلی - جناب - ایں سبق من است

ملا باقر - سبق دیروزه خود را بخواں

رضا قلی - (ایں سو و آں سو ورق ہا را گردانیده) بفرمائید اخوند از کجا بخوانم ؟

ملا باقر - ورق ہا را چرا میگردانی مگر سبق دیروزه را فراموش کردهٔ ؟

رضا قلی - جناب - سبق دیروزه از یادم بدر رفت است

ملا باقر - خیر روے ورق بگرداں و ایں سطر را بخواں

[رضا قلی - ورق گردانیده چیزے میخواند مگر ہمه اش غلط]

ملا باقر - درست بخواں - غلط مکن

رضا قلی - در کتاب ہمیں نوشت است

ملا باقر - کاتب غلط کرد است کزلک پیش بیار که حک کنم

رضا قلی - ایں کتاب من قلمی نیست که بکزلک حک تواں کرد

ملا باقر - بکدام مطبع چاپ شد است ؟

رضا قلی - در یکے از مطابع لاہور چاپ زده اند

ملا باقر - قلم بگیر و بیروں از متن سر ہامشه[۱] درست کن

رضا قلی - جناب! ہنوز سبق من رواں نشد است

ملا باقر - عجب کور سواد ہستی - نمیدانم سواد ت ہم روشن میشود یا نه

رضا قلی - جناب! ایں چه لفظ است ؟

ملا باقر - ہجا کرده بخواں

رضا قلی - ایں فقره چه معنی میدارد ؟

ملا باقر - پیشتر ہم ایں فقره را خواندهٔ معنیش را یاد نگرفتی

رضا قلی - بلے خوانده ام معنیش بالمرّه[۲] از یادم بدر رفت است

ملا باقر - تو آموخته خود را چرا بیاد نمیداری ؟

رضا قلی - خیر - نو آموز ہستم - ایں بار معاف فرمائید

ملا باقر - سر مشق تو کجا است ؟

---

۱ ہامشه - حاشیه کتاب

۲ بالمره - ہرگز - بالکل

رضا قلی - لاء مقوی گذاشته بودم

ملا باقر - مقوی را کجا گم کرده؟

رضا قلی - درمیان جزو دانم بود

ملا باقر - این دگر چیز در جزو دانت چه بسته؟

رضا قلی - این البوم[1] تصاویر است

ملا باقر - تصویرهاے عکسی است یا خود قلمی است

رضا قلی - این عکس ایمپراطور[2] جرمن است

ملا باقر - این شبیه علیا حضرت ایمپراطریس[3] قیصرهٔ هند است

رضا قلی - دگر تصویرهاے خوب خوب لاے این کتاب است

ملا باقر - تو این در جزو دانت بمان - و این صفحه را خوانده نقل بردار

رضا قلی - من با ملا نوشته نمیتوانم

ملا باقر - آیا تو مفردات را بنویسی یا خود مرکبات را

رضا قلی - من قطعات را مینویسم

ملا باقر - برو تو این قطعه را نوشته بیار

رضا قلی - آیا جلی نوشته بیارم یا خود خفی

ملا باقر - تو اول جلی نوشته بیار

رضا قلی - دو پوست[4] را در خانه فراموش کرده آمده ام

ملا باقر - برو از دفترکشا[5] یک بند قلم و یک طبق کاغذ بگیر

رضا قلی - از دفترکشا کاغذ آورده ام مگر آهار ندارد و مرکب را میکشد[6]

ملا باقر - این را با یک طبق کاغذ فرنج عوض کن

رضا قلی - بنده این قطعه را هیچه نوشته ام جناب اصلاح بفرمائید

ملا باقر - این حرف بے قاعده است از کرسی افتاده است

---

[1] البوم تصویر رکھنے کی کتاب - اس کو ہندی میں البم ہی کہتے ہیں یہ لفظ انگریزی ایلبم Album ہے [2] امپراطور - شہنشاہ - سلطان - یہ لفظ زبان اطالیا سے عربی میں معرب ہوا ہے اصل میں امپرائٹر Imperator ہے

[3] امپراطریس - ملکہ بزرگ - شہنشاہ بیگم - یہ لفظ بھی زبان اطالیا سے معرب ہے Imperatorx [4] دو پوست - وصلی [5] دفترکشا - دفتری - کاغذ رکھنے والا [6] جب کاغذ میں سیاہی پھوٹتی ہے تو کہتے ہیں کاغذ مرکب را میکشد

رضا قلی - خامہ اسرب[1] و خط کش[2] و مداد
پاک کن[3] پیش من نبود کہ خط کشیدہ کرسی ایں
قطعہ را درست میکردم

ملا باقر - مرکب تو نیز آبگی[4] است

رضا قلی - دوات من خشک بود آب انداختم
آبگی شدہ است

ملا باقر - مرکب ہمدرس تو ہم روشن است یا نہ ؟

رضا قلی - خیلے غلیظ است کہ یک حرف درست
ہم بداں نتواں نوشت

ملا باقر - او دریں وقت درچہ کار است ؟

رضا قلی - روے میز نشستہ کاغذ نامہ[5] مینویسید

ملا باقر - برو - صدااش کن

رضا قلی - میرزا جعفر! شمارا جناب آخوند یاد میکنند

میرزا جعفر - چشم[6]

ملا باقر - میرزا جعفر - شما ایں وقت بکدام شغل
آلودگی داشتید؟ (کار مصروف بودید؟)

میرزا جعفر - من کاغذ نامہ مے نوشتم

ملا باقر - بنام کہ ؟

میرزا جعفر - بپاے[7] نام مصنف ترجمان پارسی

ملا باقر - آیا - بپوست[8] خانہ سر دادۂ ؟

میرزا جعفر - ہنوز سر ندادہ ام

ملا باقر - بیار کہ من ہم ببینیم

میرزا جعفر - این است ملاحظہ بفرمائید

ملا باقر - مرکب شما خیلے غلیظ است

میرزا جعفر - امروز مرکب تازہ از بازار بیاوردہ ام

ملا باقر - برو از شیشۂ ما قدرے مرکب بریز

---

[1] خامہ اسرب - پنسل [2] خط کش - مسطر - رول [3] مداد پاک کن - ربڑ جس سے حرف چھیل لیتے ہیں اور پنسل کے خط کو صاف کر دیتا ہے [4] آبگی - پھیکی سیاہی یعنی جس میں پانی بہت ہو [5] کاغذ نامہ پوسٹ کارڈ [6] چشم - یعنی بچشم - یا بسر و چشم یعنی آنکھوں سے - یہ محاورہ گویا ہر بات میں اہل ایران کا تکیہ کلام ہے کہ جب کسی کام کے لئے حکم کرو تو طرف ثانی بہت اچھا کی جگہ کہتا ہے چشم [7] پاے نام - یعنی طرف - یا - اُس کے نام پر - اسکے معنی ہیں کہ ترجمان پارسی کے مصنف کے نام پر میں نے خط لکھا ہے [8] پوست خانہ یا پوستہ - پوسٹ آفس - خطوں کی روانگی کی ڈاک کا کارخانہ - یہ لفظ پوسٹ Post سے مفرس ہے - عربی میں بوستہ کہتے ہیں

میرزا جعفر - این مرکب چه قدر خوب روان است

ملا باقر - کم کم چرا میریزی - شُل بریز[1] لیقه[2] اش را برهم بزن

میرزا جعفر - بس است کفایت میکند

ملا باقر - معلوم میشود - که شما از دیگران مشق کمتر میکنید - هنوز خط شما خوانا[3] نشده است

میرزا جعفر - بنده خط شفیعا[4] را مشق میکنم

ملا باقر - باید که شما اول خط نستعلیق[5] را مشق کرده باشید خط میرزایانه[6] خود درست میشود

میرزا جعفر - حالا من خط نسخ[7] را آموختن میخواهم

ملا باقر - بلے برائے خوشنویس سه جور خط یاد گرفتن ضرور است نسخ - نستعلیق - شفیعا

میرزا جعفر - درین شهر قلم واسطی[8] بدست نمی آید

ملا باقر - ما دوازده تا نیزه قلم آورده بودم همه اش را میرزا امام ویردی برد - حالا و چند ازاں در قلمدان ما باقی است

میرزا جعفر - کجا است به بینم؟

ملا باقر - توی قلمدان است

میرزا جعفر - به به - چه خوب مصری است که قرینه ندارد و در موزه[9] خانه داشتن را لائق است

ملا باقر - امروز بمدرسه دیر تر رسیدید - فردا باید قبل از وقت بیائید که امتحان است

میرزا جعفر - آیا پس فردا روز آزادی است؟

ملا باقر - نخیر پس پس فردا تعطیل است

میرزا جعفر - در تابستان مدرسه بکدام وقت وا میشود؟

ملا باقر - صبح ساعت شش

---

[1] شُل بریز - یعنی اچھی طرح سے ڈال [2] لیقہ - دوات کا صوف [3] خوانا - جو خط کہ پڑھنے میں آسکے اور ناخوانا جو اچھی طرح سے پڑھنے میں نہ آسکے [4] خط شفیعا - ایک قسم کا خط ہے جس کو آمیز بھی کہتے ہیں - وہ قریب قریب خط شکست کے ہے [5] خط نستعلیق - خط کتابی جو کہ عام طور پر کتابوں کے لکھنے میں مروج ہے [6] خط میرزایانہ - جس کو خط اہل دفتر بھی کہتے ہیں - اس کو ہندوستان میں خط شکست بولتے ہیں [7] خط نسخ عربی خط جس میں اکثر کلام اللہ شریف لکھے جاتے ہیں [8] واسطہ - ایران میں ایک شہر ہے جس جگہ قلم کے نیزے خوب پیدا ہوتے ہیں [9] موزہ - عجائب خانہ - دنیا کے عجائبات اور نمونہ رکھنے کا مکان - یہ لفظ انگریزی میوزیم Museum

میرزا جعفر - وقت رخصت کدام است ؟

ملا باقر - نیمروز ساعت دوازده

میرزا جعفر - و در روزہاے زمستان ؟

ملا باقر - چاشت ساعت ده وا میشود - و

در پایان روز ساعت چہار رخصت است

میرزا جعفر - الآن مرخص میشوم که وقت رخصت است

ملا باقر - بروبامان خدا

طلب

اشرف - من از شما یک رجا میدارم - (من

از شما یک امید بزرگ میدارم)

انور - من در خدمت تان آماده ام - (من

آمادۂ خدمت جناب ہستم)

اشرف - ایں را بمن کرم بکنید - (عنایت فرمائید)

(مرحمت بکنید) - (کرامت نمائید)

انور - چشم (بچشم) (بسر و چشم) (بالاے چشم)

(از جان و دل) (بکمال خوشنودی) (اطاعت

و بندگی)

شکر و سپاس

اشرف - من شما را بسیار شکر میکنم - (من

شکرانه گذار لطف بزرگانۂ جناب ہستم) - (من

از جناب خیلے ممنونم) - (بنا بنوازش که در حق

(حقیر) - (بنده) - (من) - (مسکین) فرمودید

(جناب) - (سرکار) - (شما) را تشکر میکنم) -

(بنده خوشنود لطف و کرم سرکار ہستم)

انور - چیزے که باعث تشکر باشد - نیست

اشرف - بنده (من) جناب (سرکار)

را خیلے (بسیار) زحمت (تکلیف) داده ام

انور - ہیچ زحمتے نیست

اشرف - از زحمتے که بشما داده ام شرمنده ام

مراحم سرکار بنده را مستغرق خجالت میکند

انور - ایں را مگوئید (مفرمائید)

اشرف - از لطف و کرمیکه در حق بنده شایان

فرمودید (مبذول کردید) خیلے خوشنود شدم

صحبت حوادث و استخبار

مشتاق - از نو چه خبر است ؟ (آیا یک خبر

نو ہست ؟) - (آیا از نو خبرے ہست ؟) - (آیا

خبرے تازه ہست ؟)

مهرجان - از نو ہیچ خبرے نیست (از نو خبرے

تازہ نیست)

مشتاق۔ آیا ہیچ خبرے مفید نیست؟ (آیا ہیچ فائدہ مند خبرے نیست؟)

مہرجان۔ اصلا۔ خبرے لائق اندراج روزنامہ[1] نیست

مشتاق۔ ملا شیدا! شما ہم از حوادث نو چیزے نمیدانید؟

سیدا۔ ما از حوادث نو چیزے نمیدانیم

مشتاق۔ ناصر جان آقا! شما ہم چیزے نشنیدید؟

ناصر جان۔ ما چیزے نشنیدہ ایم۔ اگر شما چیزے شنیدہ اید بفرمائید؟

مشتاق۔ ما ہیچ نشنیدہ ایم۔ شما ایں را شنیدہ اید یا نہ؟

شیدا۔ ما ایں را خیلے وقت است شنیدہ ایم

مشتاق۔ آیا ایں خبر تازہ نیست؟

شیدا۔ ایں خبر خیلے کہنہ است

احتمال وشک

مشتاق۔ آیا ایں احتمال دارد؟

مہرجان۔ چرا۔ احتمال ندارد

مشتاق۔ تلغرافیکہ[2]۔ تریبیون[3] چاپ زدہ است وقوعش ممکن است؟

شیدا۔ ممکن نیست

مشتاق۔ وآنچہ روزنامہ اودھ[4] اخبار مے نگارد صورت امکان میدارد؟

مہرجان۔ چرا امکان ندارد؟

تعجب

مشتاق۔ من ازیں تعجب میکنم

شیدا۔ ہیچ جائے تعجب نیست

مشتاق۔ آیا ایں عجیب نیست؟

شیدا۔ ایں ہرگز عجیب نیست

مشتاق۔ مرا خیلے شگفت مے آید

شیدا۔ مارا ہیچ شگفت نے آید

تصدیق وانکار

مشتاق۔ آیا۔ ایں راست است؟ (ایں صحیح است؟)۔ (ایں تحقیق است؟)۔ (ایں

---

[1] روزنامہ۔ اخبار۔ روزنامہ نویس۔ اخبار نویس [2] تلغراف۔ یا تلگراف۔ تار برقی۔ یہ لفظ انگریزی ٹیلیگراف Telegraph سے معرب اور مفرس ہے [3] تریبیون۔ نام اخبار [4] اودھ اخبار۔ نام اخبار

محقق است؟)۔(این ثبوت است؟)
ناصرجان ۔ بلے ۔ این امر راست است
مشتاق ۔ شما ۔ این را باور میکنید؟
شیدا ۔ ما این را باور میکنیم
مشتاق ۔ آیا انچہ میگوئید ۔ محقق میدانید؟
شیدا ۔ ما محقق میدانیم
ناصرجان ۔ شما خودتان[1] این را تحقیق
کردہ اید یا دیگر کسے؟
شیدا ۔ من این را خود تحقیق کردہ ام
مشتاق ۔ بخیال من این امر غلط است
(بیہودہ است)۔(دروغ است)۔(بہتان
است)۔(افتراست) خیلے نقل[2] دارد
شیدا ۔ ہرگز غلط نیست
مشتاق ۔ کسے این را تصدیق میکند؟
شیدا ۔ خیلے ۔ کساں تصدیق میکنند
مشتاق ۔ کہ تصدیق میکند؟
شیدا ۔ مہرجان تصدیق میکند

نشست و برخاست

میرزا اکبر ۔ اصغر! پشت سرمن چرا نشستۂ
بیا پیش روے من بنشیں
اصغر ۔ من ہمیں جا خوب نشستہ ام
اکبر ۔ پارۂ حرفہا دارم ۔ برخیز و پہلوے من بنشیں
اصغر ۔ من جلوِ شما مے نشینم
اکبر ۔ عقب چرا میکشی پیش بیا
اصغر ۔ من خیلے خوب نشستہ ام
اکبر ۔ قدرے دیگر پیشترک بیا ۔ وپہن بنشین
اصغر ۔ من دو زانو پیش جناب مے نشینم
اکبر ۔ پستر چرا مے نشینی ۔ بالاتر بنشیں
اصغر ۔ من پائین دست شما نشستن را
سعادت خود میدانم
اکبر ۔ اینجا جاے تو نیست ۔ برخیز و بالاے
دست راست من بنشیں
اصغر ۔ بچشم ۔ بندگی و اطاعت
اکبر ۔ قدرے پیشترک بیا ۔ بفراغت بنشیں

---

[1] خودتاں ۔ لفظ تاں ضمیر مخاطب کی احتراماً جمع ہے یعنی خود آپ یا خود تم [2] نقل دارد ۔ یعنی عجائب ہے +

(بآرام بنشیں) باتو کار میدارم

اصغر۔ بفرمائید۔ بمن چہ رجوع میدارد؟

اکبر۔ خدمت چندانے نیست

اصغر۔ ایں آقا کہ روے صندلی نشستہ و

پاہا را لنگر انداختہ از کجا است ؟

اکبر۔ نمیدانم از کجا است مگر از طور نشست و

برخاست او معلوم میشود کہ پارسی است

اصغر۔ وایں مرد کہ پیش او زانو زمین[1] زدہ

نشستہ است ایں چہ کس است ؟

اکبر۔ ایں بیچارہ پیش خدمت او ہندی است

اصغر۔ ایں جوان خوشگل کہ پا روے پا انداختہ

کج نشستہ است ایں کیست ؟

اکبر۔ یکے از امنائے[2] دولت انگلیس است

اصغر۔ وایں کہ دست ستون زنخ کردہ پیش

روے او زمین[3] نشستہ است ایں کیست ؟

اکبر۔ یکے از رفیقانش است

اصغر۔ وایں گرون کلفتے کہ مشت را گردکردہ

روے زانو گذاشتہ سبیلہا را تاب میدہد ایں کیست ؟

اکبر۔ مگر تو ایں را نمے شناسی ؟

اصغر۔ خیر۔ نمے شناسمش

اکبر۔ ایں بوتا پہلوان رستم ہند است

اصغر۔ اُخ چقدر تنہ گُندہ وسینہ فراخ۔ و

دست پاے سطبر و بازوے قطور[4] میدارد

اکبر۔ بلے۔ عجب کلہ مراونہ میدارد

اصغر۔ ایں جوانک خوش سیماے کم جثہ[5] کہ

ہر لحظہ چشمہا را نازک[6] میکند و در رفتن مثل

کولیہا قر[7] میدہد چہ کارہ است ؟

اکبر۔ ایں یکے از اہل تیاتر[8] است کہ

---

[1] زانو زمین زدہ ۔ مودب گھٹنے ٹیک کر [2] یعنی سلطنت انگلیشیہ کے متعہد عہدہ داروں میں سے ہے
[3] زمین نشستن ۔ یعنی بر زمین نشستن ۔ اکثر اہل زبان لیسے مقامات میں بر اور در کو محذوف کر جاتے ہیں چنانچہ
دستش گذار یعنی در دستش گذار و ۔ وغیرہ [4] قطور ۔ موٹا ۔ گول یعنی گولائی کے ساتھ موٹا ۔ جیسے کہ طناب قطور
[6] چشم را نازک کردن ۔ آنکھوں سے غمزے اور اشارے کرنا [7] قر دادن ۔ کولے مٹکانا [8] تیاتر ۔
تماشا خانہ ۔ یہ لفظ انگریزی تھیٹر Theatre سے ماخوذ ہے [5] کم جثہ ۔ لاغر اندام ۔ پتلا ۔ دُبلا +

در تقلید آوردن[1] و اکت[2] نمودن عجب دستگاہے میدارد

غصّہ و اندوہ

منصور۔ آیا شما غمگین ہستید؟

ناصر۔ من خیلے (بسیار)۔ (از حد زیاد)۔ غمناک ہستم۔ (مغموم)۔ (متفکر)۔ (اندوہگین) ہستم

منصور۔ شما چرا غمگین ہستید؟ (تکدر طبع شما چراست؟)

ناصر۔ چونکہ من ایں را گم کردہ ام

منصور۔ آیا باعث رنجیدن شما ہمین است؟

ناصر۔ بلے باعث (رنجیدن من) رنجیدنم ہمین است

منصور۔ شما چندیں اندوہناک (دلخور[3]) نشوید (مشوید)

ناصر۔ چگونہ (چساں)، (چہ طور) من پریشان نشوم؟

منصور۔ شما۔ ہیچ فکر نکنید (دست پاچہ[4] نشوید) خود پیدا میشود

ناصر۔ تا وقتیکہ پیدا نشود۔ دل من وا[5] نمیگردد

منصور۔ شما خاطر جمع باشید من آنرا پیدا کردہ بشما میدہم

ناصر۔ خیلے مہربانی جناب در حق حقیر باشد

منصور۔ ہیچ جاے مہربانی نیست۔ آدم بکار آدم میخورد

ناصر۔ خدا شما را سلامت داشتہ باشد کہ ہمیشہ در دل مرا وا میکنید

مشورت

ناصر۔ حالا تدبیر چیست؟ (چہ باید کرد؟) (چہ کنم؟)۔ (چہ کار کنم؟)۔ (چہ راہ باید گرفت؟) (چہ کار باید کرد؟)۔ (چگونہ میشود؟)

منصور۔ چرا۔ چہ شدہ است؟

ناصر۔ چہ میخواہید شود۔ سنگ آمد و سخت آمد

---

[1] تقلید آوردن۔ روپ بدلنا۔ سوانگ بھرنا۔ نقل کرنا [2] اکد و اکت۔ سوانگ۔ بہروپ۔ نقل۔ تقلید۔ یعنی تماشا خانہ میں ڈرامہ کی ایک نقل کو ایکٹ کہتے ہیں یہ لفظ انگریزی ایکٹ Act سے مفرس ہوا ہے

[3] دلخور۔ غمناک۔ پریشان [4] دست پاچہ شدن۔ گھبرانا [5] دل وا گردیدن۔ طبیعت کا خوش ہونا۔

منصور۔ بفرمائید۔ چہ کارے سرتاں آمدہ است؟

ناصر۔ کارے سرمن آمداست کہ مگو و مپرس

منصور۔ پس فکر شما چیست؟

ناصر۔ من در حیرت بزرگ افتادہ ام۔ نمیدانم کہ سرم کدام بالین است

منصور۔ آخر دریں امر چہ فکر و اندیشہ میکنید؟

ناصر۔ حالا فکرم این است کہ چارۂ سر خودم را بکنم

منصور۔ شما چنداں دلگیر نشوید۔ پیش آمد کار بخیر است

ناصر۔ من دریں کار مات ماندہ ام (دالہ شدہ ام) (حیران شدہ ام)

منصور۔ پس آخر دریں امر رائے تاں چیست؟

ناصر۔ رائے من منحصر بر رائے شما است۔ شما درد دلم را وارسی بکنید و راہے پیش پایم بگذارید کہ آنطور بکنم

منصور۔ از دست ما چہ برمے آید؟

ناصر۔ از دست شما ہمہ کار برمے آید

منصور۔ بخیال من ایں کار چنداں اشکالے نمیدارد

ناصر۔ پیش شما ندارد۔ پیش من خیلے تو در تو و درہم است

منصور۔ اول از رائے و اندیشہ تاں مرا حالی[1] بفرمائید۔ پس من عرض میکنم

ناصر۔ من تشنۂ حرف شما ہستم۔ شما اول بفرمائید

منصور۔ رائے من ایں است

ناصر۔ بارک اللہ رائے شما صواب است رائے من نیز ہمچوں رائے شما است

ملاقات

میرزا۔ السلام علیکم۔ میر روشن ضمیر

میر۔ وعلیک السلام جناب میرزا صاحب خیر مقدم خوش آمدید۔ صفا آوردید۔ بسم اللہ بفرمائید و خدمت بفرمائید۔ و بالا بفرمائید

میرزا۔ خوش باشید

میر۔ خیر است؟

میرزا۔ شمارا خیر باشد

میر۔ بسیار مشرف فرمودید

میرزا۔ خیلے مشرف شدم

[1] حالی کردن۔ خبردار کرنا۔ آگاہ کرنا

میر- قدم بسر و چشم

میرزا- چشم شما روشن

میر- دماغ شما چاق است ؟

میرزا- شکر خدا

میر- احوال شما خوب است ؟

میرزا- الحمد للہ- دعاے جان شما- از دولت سر شما

میر- احوال جناب بخیر است ؟

میرزا- جناب را خیر باشد

میر- کیف شما کوک است ؟

میرزا- از مرحمت شما (بعنایت شما)- (از لطف و کرم شما)

میر- انشاء اللہ ہیچ ناخوشی نباشد

میرزا- از برکات دعاے شما صحت دارم

میر- خیلے عجب است کہ امروز اینجا تشریف آوردید

میرزا- خیلے مشتاق بودم کہ جناب را بہ بینم

میر- چند وقت است شما را ندیدہ ام- بکدام شغل آلودگی میداشتید ؟

میرزا- سواے مطالعہ کارے دیگر نبود

میر- آیا بدبستان دوام مینمائید ؟

میرزا- بلے ہر روز بدبستان میروم

میر- بکدام مدرسہ دوام مینمائید ؟

میرزا- بہ اونی ورسٹیئ[۱] لاہور

میر- دریں مدرسہ چہ میخوانند ؟

میرزا- عربی و فارسی- انگلیسی و سنسکرت

میر- شما بکدام زبان ورزش مینمائید ؟

میرزا- بندہ بزبان فارسی و انگلیسی ورزش مے نمایم

میر- بکدام امتحان سند گرفتہ اید ؟

میرزا- بندہ سند منشی فاضل حاصل کردہ ام

میر- شما در امتحان منشی فاضل بکدام نمرہ[۲] بر آمدہ اید ؟

میرزا- در نمرۂ اول

میر- بنا بنوازش خود بندہ را از اداب مصاحبت

---

۱ اونی ورسٹیہ- بڑا مدرسہ جہاں تمام علوم کا درس ہو- یہ لفظ انگریزی یونیورسٹی University سے مفرس ہوا ہے ۲ نمرہ- نمبر- شمار- لمبر- یہ لفظ انگریزی نمبر Number کا مفرس ہے +

و ملاقات اہل ایران آگاہ بفرمائید

آدابِ مصاحبت اہلِ ایران

میرزا - مردم ایران از شاہ و گدا حرمت مادر
و پدر و استاد و بزرگان را خیلے منظور نظر میدارند
و اگر خلاف قاعدہ بعمل آرند مطعون و لائق
ملامت میشوند - در حضور پدر و مادر نمے نشینند
مگر بدو زانو - و پیش کہن سالاں حتّٰی برادر
بزرگ قلیان میل نمے نمایند - بے جراب و
قبا و ارخالق و کمربند و بالاپوش از خانہ بدر
نمے آیند - بلکہ ہنگام رفتن بخدمت صاحب
منصبان و حکام واجب است دست در
آستینِ جبہ داخل کردہ باشند

اہل ولایت دعوت و مہمانی را بکثرت
دوست میدارند - چوں آشنا و بیگانہ وارد خانہ
شود - اگر وقت ما حضر باشد طعام پیش رویش
گذارند - والا میوہ و شیرینی مضائقہ ندارند -
گویند اگر چنیں نشود بملاقات مُردہا آمدورفت
سر قبرستان میماند - در مجمع ایشاں اگر کسے
آب مجبور د حاضراں خطاب مینمایند 'عافیت باشد'
شخص مقابل 'عافیت شما بخیر' میگوید - اگر
شخصے صنعت خود را بحضرات نشاں دہد
ناظر میگوید بہ بہ ماشاءِ اللہ دست شما
مریزاد - یا انشاء اللہ دست شما درد نکند -
چوں بیکدیگر قلیان یا فنجان قہوہ و چاے
تواضع میکنند میگویند 'خدا حافظ شما' و چوں
از خدمت کسے اجازت رفتن خواہند 'رفع
زحمت یا تخفیف تصدیع' بر زبان مے آرند -
و ہنگامیکہ برخاستہ عزم رفتن میکنند میگویند
سایہ عالی زیاد - یا - سایۂ شما کم نشود - یا - خدا
حافظِ شما باشد - یا - لطف عالی زیاد - یا -
لطف شما کم نشود - و اگر از کسے راضی و
خوشنود شوند شکر کنند عافیت شما بخیر - یا -
خدا پدرت را بیامرزاد بر زبان مے آرند -
و اگر کسے بخانۂ ایشاں درآید بالفاظ خیر مقدم
خوش آمدید - صفا آوردید - مشرف فرمودید
خطاب مینمایند - ازیں قبیل بسیار قواعد
و الفاظ متعلقہ صحبت و ملاقات مقرر اند کہ
وقوف و عمل براں در موقع و محل خود مثل واجب

ولازم شمارند و اگر کسے ترک دہد اورا بے ادب و دیوانہ و سرخود بالا برآمدہ و صحرائی و شتر بے مہار خوانند

میر - از جناب سرکار بسیار مسرور و خوشوقت شدم کہ بندہ را از آداب مصاحبت اہل ایران حالی فرمودید

میرزا - حالا خدا حافظ

میر - باز کے ملاقات نصیب خواہد شد

میرزا - انشاء اللہ اگر از مدرسہ فرصت گیر بیاورم پس ازیں نیز شرفیاب خدمت شدہ بدریافت دیدار جناب مبتہج خواہم شد

میر - یک دقیقۂ دیگر صبر بفرمائید و یک فنجان قہوہ نوش کنید

میرزا - حالا دیلم بفرمائید کہ وقت مدرسہ میگذرد

میر - فی امان اللہ - شمارا بخدا مے سپارم

خفتن و خوابیدن

حسن علی - علی حسن! تو ایں وقت در حیاط استادہ چہ میکنی؟

علی حسن - من چیزے نمیکنم

حسن علی - برو در را چفت[1] کردہ بیا

علی حسن - دماغۂ[2] ایں درب شکستہ است

حسن علی - از پیشتر شکستہ بود

علی حسن - ایں پاشنۂ درب[3] را کہ بریدا ست؟

حسن علی - دزد بریدہ است

علی حسن - چہار چوبہ[4] ہلیزش را ہم برکندہ است

حسن علی - شاید ایں را ہم برائے چپو[5] برکندہ باشد

علی حسن - ایں درب چفت و ریزۂ[6] ہم نمیدارد

حسن علی - شاید کہ ایں را ہم بریدہ باشد

علی حسن - آیا پستو[7] را پردۂ کشاکش[8] بیاویزم؟

حسن علی - تو ایں پردۂ زنبوری را بیاویز کہ پشہا ایذا نہ رساند

---

[1] چفت - دروازہ بند کرنے کا کھٹکا [2] دماغہ درب - دروازہ کی بینی [3] پاشنۂ درب - دروازہ کی چولیں [4] چہار چوبہ - چوکھٹ [5] چپو - چوری کرنا [6] ریزہ - چٹخنی - کھٹکا کواڑیں لگانیکا - جس سے دروازہ بند کرتے ہیں - چفت و ریزہ - کنڈی اور کھٹکا [7] پستو - کوٹھری - اندر کا دالان - حجرہ [8] پردہ کشاکش - دروازوں میں

علی حسن - شاید که دریں خانه پشه‌ها زیاد هستند؟

حسن علی - پشه[1] و مَگَس[2] و سرخک[3] و شپش[4] و رَتِشک[5] سائر موذیات دریں شهر زیاد است

علی حسن - از دیر چراغ کور کور میسوزد

حسن علی - فتیله[6] اش را برکن و به گلگیر گلش را بگیر

علی حسن - نمیدانم گلگیر در کجا است؟

حسن علی - مرد خدا اگر گلگیر پیدا نیست تو گلش را با انبر[7] نمیتوانی گرفت

علی حسن - در چراغ روغن هم نیست

حسن علی - شیشهٔ روغن از طاقچه بگیر و روغن بینداز

علی حسن - در بُطری هم روغن نمانده است اگر بفرمائید ایں لالهٔ دیوارکوب[8] را روشن بکنم

حسن علی - یک میں کبریت فرنگی را بکش وایں لنتر[9] فرشی را یا آن لمپا[10]ے بلوری را بیفروز

علی حسن - من ایں چراغ گلی را با طاق خود میبرم

حسن علی - تو ایں چراغ گلی را فوت[11] کن - اگر اگر میخواهی آن پی‌سوز[12] را یا آن لاله[13] را با طاق خود ببر

علی حسن - مگر شما ارادهٔ خواب میدارید؟

حسن علی - بلے - رختِ خوابم[14] را تکان داده روے تخت[15] بینداز که دراز بکشم

علی حسن - امشب خیلے خنکی است آیا شما لحاف نخواهید گرفت

حسن علی - بلے میگیرم تو تُشک را انداخته بالش را در زیر سر من بگذار و لحاف را پائین[16] بمان

علی حسن - ایں پُشتی[17] را بکجا بگذارم؟

---

[1] پشه - مچھر [2] مَگَس - مکھی [3] سُرخک - کھٹمل [4] شپش - جوں [5] رَتِشک - لیکھ [6] فتیلداش را برکن - یعنی اُس کی بتی اُکسا دو [7] انبر - دسپنا - چمٹا - آتشگیر [8] دیوارکوب - لیمپ دیوارگیر [9] لنتر - لالٹین یہ لفظ انگریزی لین ٹرن Lantern سے مفرس ہے [10] لمپا - لیمپ Lamp [11] فوت کن یعنی پھونک سے بجھا دے [12] پی‌سوز - فتیل‌سوز - موم بتی جلانے کا آلہ [13] لال - لنتر - لالٹین - فانوس [14] رخت خواب بستر [15] تخت - کوچ یا چارپائی [16] پائیں - پائنتی [17] پشتی - تکیہ - گاؤتکیہ ٭

حسن علی - روے قالین بگذار بگر ہوش کن ریزه پاش[1] مرا زیر و زبر نزنی

علی حسن - شما امشب خیلے چرت[2] میزنید؟

حسن علی - چشم گرم[3] میشد که تو مرا از خواب برآوردی

علی حسن - بلے دو پاس از شب گذشته است

حسن علی - برو لنگهٔ در را پیش کن[4] - تو ہم دراز بکش

متفرق گفتگو

سنجر شاه - بچه کریم!

کریم - بلے صاحب

سنجر شاه - کجائی - (کجا ہستی)

کریم - اینجایم آقا! توئے آشپزخانه

سنجر شاه - آنجا چه میکنی؟

کریم - از براے شما قهوه جوش سیخته میکنم

سنجر شاه - مگر امروز اطاق را جاروب نکشیده؟

کریم - آقا - الآن میکشم

سنجر شاه - برخیز و آب تنک[5] پاشیده اطاق را صفا بکش

کریم - بچشم

سنجر شاه - مگر ہوش کن زمین را شل[6] نکنی - و این چلیک[7] ہاے ریاحین را دُزنا و از قطار بگذاشته آب بریز

کریم - تا حال - آبکش[8] - آب نیاورده است

سنجر شاه - برو خودت از چاه آب بکش

کریم - من - دم صبح براے آب بر لب چاه رفته بودم دلو نبود - ناچار پس آمدم

سنجر شاه - ببیں توے خمره[9] آب ہست یا نه؟

کریم - بلے ہست مگر آبگردان[10] پیش دواتگر[11] است

سنجر شاه - شب چرا از پیش دواتگر نیاوردی؟

---

[1] ریزه پاش - اوڑھنا - بچھونا [2] چرت - پینک - اونگھ [3] چشم گرم شدن - آنکھ لگ جانا - قدرے سو جانا [4] لنگهٔ در را پیش کن - کواڑ بھیڑ دے [5] آب تنک - چھڑکاؤ [6] شل - کیچڑ [7] چلیک - گملا جس میں درخت یا بوٹے لگاتے ہیں یہ لفظ انگریزی چیلک Chalice سے ماخوذ ہے [8] آبکش - سقا - بھشتی [9] خمره - مٹکا سبوچہ - ٹھلیا - گھڑا - خم [10] آبگردان - ڈونگا [11] دواتگر - مسگر - تانبا اور پیتل وغیرہ کے ظرف میں جوڑ لگانے والا - یا ریزہ کا کام کرنے والا - کسیرا - ڈھلیہ *

کریم - او بغیر از پیسه گرفتن نمیدهد

سنجرشاه - این روپیه بگیر و از بازار پیسه بیار

کریم - هنوز صراف دکان را نکشاده است

سنجرشاه - پیش بقال ببر هشت آنه را روغن بستان و هشت آنه را پیسه بیار

کریم - روپیه قلب است بقال نمیگیرد

سنجرشاه - قطی جلبی مرا بیار که ترا پول[1] کاغذی بدهم

کریم - تا وقتیکه من سودا از بازار می آرم آتش افسرده میشود

سنجرشاه - تو زغال و انبر و سماور را پیش من بیار - و یک میل کبریت فرنگی و منقل بمن بده که آتش را بیفروزم

کریم - این همه سامان حاضر است

سنجرشاه - انبر کوچک را چه کردی؟

کریم - با سر قلیان بسته کرده ام

سنجرشاه - خیر - تو اول از همه کارها مفرش را تکان بده و پشتی رویش بگذار که نشسته کتاب را مطالعه کنم

بازی اطفال

ملا فرقان - نظیر بیگ! برادر کوچک تو کجاست؟

نظیر بیگ - توی ننو[2] افتاده خواب میکند

ملا فرقان - بیار که او را ماچ[3] میکنم

نظیر بیگ - وقتیکه از خواب بیدار میشود پیش شما می آرم

ملا فرقان - برادر بزرگ تو الحال در چه کار است؟

نظیر بیگ - بالای بام رفته - باد بادک[4] را هوا کرده است

ملا فرقان - چرا با بچها توپ[5] بازی نمیکند؟

نظیر بیگ - شب با بچها سرپاتک[6] میباخت پسر عموم او را قلوزد او هم داو[7] طلب گردید هردو باهم دست و پنجه[8] شدند و مثل قوچهای[9] جنگی باهم کله میزدند[10] - آقا دائی ما در میان افتاده

---

[1] پول کاغذی - نوٹ [2] ننو - پالنی - پالنا - پنگوڑا - ہنڈولا [3] ماچ - بوسہ - چمّا - چوما [4] باد بادک - کاغذ باد - کنکوا - پتنگ - تکل - گڈی [5] توپ - گیند [6] سرپاتک - ایک کھیل ہے جس کو ہندی میں آنکھ مچول کہتے ہیں

[7] داو طلب شدن - حوصلہ کرنا - مقابلہ کرنا - کسی کی لڑائی پر آمادہ ہونا [8] دست و پنجہ شدن - دست و گریبان ہونا - لڑنا -

[9] قوچ - مینڈھا [10] کلہ زدن - ٹکر لڑانا

ہر دو را از ہم سوا کرد[1] - پدرم گفت شما یکجا بازی نکنید - ازین جہتہ او تنہا بازی میکند

ملا فرقان - پسر عموت چرا اورا قلو زدہ بود؟

نظیر بیگ - چونکہ او در بازی خیلے شوخی و شیطانی میکرد - ازیں جہتہ پسر عموم سیلی[2] بر رویش کشید و پشت سرش سرچنگی[3] زد

ملا فرقان - چہ شیطانی میکرد

نظیر بیگ - گاہے تقلید[4] کسے را در مے آورد گاہے کسے را نشگنجے[5] میگرفت و گاہے کسے را تلنگے[6] میزد

ملا فرقان - بلے - مادرش - خیلے - ہار کردہ[7] است

نظیر بیگ - الآن او بگفتۂ پدر و مادر نماندہ است

ملا فرقان - ایں گوشۂ چوغہ ات را چہ طور سوختۂ؟

نظیر بیگ - شب آتشبازی میکردم - قلم زرچک[8] توے دستم بود گلش افتاد - دامنم گرفت

ملا فرقان - نر انگشتت را ہم آبلہ افتادہ است

نظیر بیگ - انار را با مہتاب آتش میدادم نزقۂ[9] توے دستم آتش گرفتہ ترکید و نر انگشت و انگشت میانہ و انگشت کوچکم را داغ زد[10]

ملا فرقان - حالا کہ دستت ہم سوخت و دامنت ہم آتش گرفت[11] از ہمچنیں بازیہا توبہ ہم کردۂ یا نہ؟

نظیر بیگ - من خیلے[12] توبہ کردہ ام

ملا فرقان - زنہار من بعد دیپس ایں کارہا نگردی

نظیر بیگ - انشاء اللہ تا زندہ ام دست بہیچ بازی نخواہم زد

ملا فرقان - دریں روزہا آقا دائی تو چہ کار میکند؟

---

[1] از ہم سوا کردن - ایک کو دوسرے سے علیحدہ کرنا [2] سیلی - تھپڑ - سیلی کشیدن - تھپڑ مارنا [3] سرچنگی - دھول چپت - پشت سر - گدی - پشت سر سرچنگی زدن - گدی پر دھول یا چپت مارنا [4] تقلید آوردن - مُنہ چڑانا - نقل کرنا [5] نشگنج گرفتن - چٹکی لینا [6] تلنگ زدن - انگلی سے مارنا - [7] ہار کردن - سر چڑھانا - [8] قلم زرچک - مہتابی - آتشبازی کی پھلجھڑی - [9] نزقہ - آتشبازی کا پٹاخہ - اور بندوق کی ٹوپی کو بھی نزقہ ہی کہتے ہیں + [10] داغ زدن - داغ لگ جانا [11] آتش گرفتن - آگ لگ جانا [12] خیلے - آجکل اہل ایران لفظ بسیار کی جگہ بولتے ہیں یعنی بہت +

نظیر بیگ - ہمہ روز در خانہ خوابیدہ[1] است

ملا فرقان - آخر چیزے کار و بار ہم میکند یا بیہودہ صرف اوقات میکند

نظیر بیگ - بلے میکند

ملا فرقان - چہ میکند؟

نظیر - بودنہ[2] بازی میکند - شطرنج میبازد - قمار میبازد - خروسہا را مے جنگاند - قوچہا را مے پرورد - میموں[3] و خرس را بازی میدہد - دیگر از دستش چہ برمے آید

ملا فرقان - گاہے در زورخانہ[4] ہم میرود یا خیر؟

نظیر بیگ - در خانہ میل گردانی[5] و شنو[6] میکند

شکار

طرہ باز خاں - بیائید از سپہ سالار[7] رخصت گرفتہ یک دقیقہ دریں پرکہا[8] شکار بکنیم

سر باز خاں - خیلے خوب بیائید یک خردہ دل واکنیم ایں طولہ[9] شکاری را ہم ہمراہ میبریم

طرہ باز خاں - تفنگ سوزنی[10] شما کجا است؟

سر باز خاں - آ - ماآں را در قورخانہ فراموش کردیم - ایں تفنگ دنگی و کمان گردہہ[11] را باخود برداشتہ آوردیم

طرہ باز خاں - تفنگ دنگی[12] تاں کجا است بانشاں بدہید؟

---

[1] خوابیدہ - اہل ایران کے محاورہ میں بیٹھے رہنے کو بھی کہتے ہیں جیسے کہ آں مرغ روے تخم خوابیدہ است

[2] بودنہ - بٹیر - بودنہ بازی - بٹیر بازی [3] میموں و خرس بازی میدہد - یعنی بندر اور ریچھ نچاتا ہے [4] زورخانہ - پہلوانوں کا اکھاڑہ - کثرت کرنے کی جگہ [5] میل - موگدر - موگری - میل گردانی - مگدر ہلانا - موگری پھیرنا

[6] شنو - ڈنڈ نکالنا - ڈنڈ پیلنا [7] سپہ سالار - فوج کا جنرل [8] پرک - رمنا - شکارگاہ - یہ لفظ انگریزی پارک Park سے مفرس ہے [9] طولہ شکاری - چھوٹی قسم کا کتا یعنی فاکس ہونڈ کتا جو شکار کی بو پر جا کر شکار کو تلاش کر لیتا ہے

[10] تفنگ سوزنی - نیڈل گن - بریچ لوڈر - یعنی پیچھے سے بھرنے کی بندوق - جسکا گھوڑا باہر نکلا ہوا نظر نہیں آتا - اور نپل کی جگہ اُس میں ایک سوئی جیسی ہوتی ہے لبلبی دبانے سے گھوڑا اُس سوئی پر پڑتا ہے اور سوئی کی دوسری نوک کارتوس کے پٹاخے پر پڑتی ہے [11] کمان گردہہ - غلیل [12] تفنگ دنگی - پتھر کلا - چقماق دار بندوق ٭

سرباز خاں - این است بہ بینید

طرہ باز خاں - شاید لولہ[1] ترک[2] خوردہ است؟

این بچہ دردِ شما برمیخورد[3]

سرباز خاں - نہ خیر شکستہ نیست

طرہ باز خاں - خیر - قدرے چہار پارہ[4] بما

بدہید کہ آں آہو برہ را بزنیم

سرباز خاں - او از منزل ساچمہ[5] دور است

طرہ باز خاں - باز برویدا از یوزباشی[6] تفنگ

گلولہ زنی را بیاورید

سرباز خاں بگیرید این تفنگ گلولہ زنی[7] ہم

حاضر است

طرہ باز خاں - یک فشنگ[8] و ترقہ بما بدہید

سرباز خاں - سر آہو قراول رفتہ[9] تیر بیندازید

طرہ باز خاں - بندوق سر میکند

سرباز خاں - آ - تیر از نشانہ خطا رفت

طرہ باز خاں - نہ خیر - در کفلش نشستہ است

سرباز خاں - بہ بینید - ما با طپانچہ این قاز را

دررو ہوا میزنیم[10]

طرہ باز خاں - بہ بہ - خیلے خوب زدید

سرباز خاں - من بہوائے دست طپانچہ انداختہ[11]

بودم مگر شکر است خطا نرفت

طرہ باز خاں - بیائید برایں مارق[12] - قراول

رفتہ دو سہ تیر بیندازیم

سرباز خاں - نہ خیر - از ہر بنہ - تفنگ انداختن

---

[1] لولہ تفنگ - بندوق کی نال [2] ترک - درز - دڑاڑ - شگاف - ترک خوردن - پھٹ جانا [3] بچہ درد شما برمیخورد - یہ ایک محاورہ ہے یعنی تمہارے کس کام آئیگی یا کس مطلب کی ہے [4] چہار پارہ - چھرّہ - بندوق کا گراب [5] منزل ساچمہ - چھرے کی مار کی جگہ - بندوق سے نکل کر جس مقام پر چھرہ کام دے سکے [6] یوزباشی پلٹن کا صوبہ دار - یوز ترکی میں سو کو کہتے ہیں یعنی سو آدمیوں کا افسر [7] تفنگ گلولہ زنی - گولی مارنے کی بندوق - [8] فشنگ - بروزن نرنگ - کارتوس - بندوق کا تیر جس میں گولی بارود بھری ہوئی ہو [9] قراول رفتہ - نشانہ باندھکر تاک کر - سیدھ باندھ کر [10] دررو ہوا میزنم - یعنی اُڑتا ہوا مارتا ہوں [11] بہوائے دست طپانچہ انداختم یعنی میں نے دست رو طپانچہ مارا تھا - تاک کر یا سیدھ لگا کر نہیں مارا تھا [12] مارق - نشانہ - یہ لفظ انگریزی مارک

چہ فائدہ است من بیرون از آں ہوشکار را در[۱] نمیکنم۔
شما اینجا تیر میزنید

تعمیر مکان

میرزا کامران - سعادت یار - برو بنا را
صدا بزن کہ پلۂ[۲] این سردر[۳] را درست کند
سعادت یار - این اطاق ہم از صفا افتادہ است
این را ہم بفرمائید کہ سفید کاری[۴] بکند
میرزا کامران - نجاری عمارت ہم چہ قدر
نادرست است
سعادت یار - بلے از ابنیۂ قدیمہ[۵] است
میرزا کامران - آیا جلوخان[۶] عمارت نیز از ما است؟
سعادت یار - بلے از ما است - شما ناودانش
را نگاہ کنید کہ در وسط حیاط مے افتد
میرزا کامران - ناودانش را چہ میگوئی ہمہ آثارش
از کہنگی شکستہ و روے ہم ریخت است
سعادت یار - بالاخانہ اش زینہ نمیدارد
میرزا کامران - باز از کدام راہ بالا می برآئید
سعادت یار - از چوب مراتب[۷] میداشت
آں شکستہ شد است اکنوں ما بجہنۂ بالا برآمدن
نردبان[۸] درست کردہ ایم
میرزا کامران - اگر استا بنا[۹] بیاید تو اورا
بگو کہ نخست نقشۂ کہ مہندس[۱۰] درست کرد است
بہ بیند تا خالیش شود کہ چہ چہ باید ساخت و
چگونہ باید ساخت
استا بنا - بفرمائید کہ آشپزخانہ[۱۱] در کجا باشد
و اطاق سفرہ چگونہ باشد؟
میرزا کامران - در اینجا - باید کہ اطاق پذیرائی[۱۲]
بنا کنند - و قدرے از این پیشتر یک غلام گردش

---

۱ در کردن - باہر نکالنا - ہانکنا ۲ پلہ - زینہ - مرتبہ - درجہ - سیڑھی ۳ سردر - دروازہ کے اوپر کا بالاخانہ ۴ سفید کاری - چونہ قلعی کرنا - سفیدی کرنا ۵ ابنیہ قدیمہ - پرانی تعمیرات ۶ جلوخان عمارت مکان کے دروازہ کے روبرو یا سامنے ۷ مراتب - سیڑھی ۸ نردبان - لکڑی کی سیڑھی ۹ بنا - معمار ۱۰ مہندس - اس زمانہ میں انجنیئر کو کہتے ہیں ۱۱ آشپزخانہ - باورچی خانہ ۱۲ اطاق پذیرائی - ملاقات کا کمرہ ۔

باشد- وپیشتر ازاں اطاق سفرہ[1] - و آشپز خانہ
درمحاذی آں بنا باید کرد

استا بنا- اطاق خواب[2] شمال رویہ میدارید یا خود
جنوب رویہ

میرزا کامران - اطاق استراحت ما مشرق رویہ
باید داشت و چہار تا تا بدان دراں بدارند

استا بنا- طول وعرض تالار میانہ اش را
چہ قدر باید داشت

میرزا کامران - تالار میانہ اش میباید کہ ہفت
و پنج باشد و اطاق پذیرائی چہار ذرع[3] و دو پا
انگلیس[4] درطول و دو عرض سہ ذرع بماند

استا بنا- آیا غلام گردش را محجر[5] بنا کنید ؟

میرزا کامران - نہ خیر- دست انداز[6] آہنی میداریم

استا بنا- آیا بالائے سقف بالاخانہ ہم بنا میکنید یا خیر

میرزا کامران - بلے- یک بالکوں[7] خوش آیند کہ
مناظرش[8] مشرف[9] بپائیں باغ باشد بنا باید کرد

استا بنا- پس از برائے منجنیق[10] چوبہائے کلُفت
وطنابہائے قطور از بازار باید آورد

میرزا کامران - ما چوب و آہن و سنگ و آجر
گچ وغیرہ از مصالحہ عمارت ہرچہ مے بایست آوردہ ایم

استا بنا- باز من میروم - فعلہ[11] خود را ہمراہ بیاورم

میرزا کامران - بلے تو برو و رشتہ و گونیا و تیشہ
و مالہ وغیرہ اسباب بنائی خود را بیاور و دست
بکار باش

استا بنا- آیا دروگر را ہم باخود بیاورم

میرزا کامران - بلے او را ہم بگو- کہ ارّہ و تیشہ
و رندہ و برمہ و اسباب دروگری خود را بیاورد

استا بنا- آیا محاذی ایں عمارت محوطہ[12] گچی بنا میکنید
یا خود گلی

میرزا کامران - محوطہ گچی چہ ضرورت گلی کفایت میکند

---

[1] اطاق سفرہ - کھانا کھانے کا کمرہ [2] اطاق خواب - سونے کا کمرہ [3] ذرع گز [4] پا انگلیس - فٹ - گز کا ثلث حصہ
[5] محجر - پردے کی دیوار - جالیدار دیوار [6] دست انداز - کٹہرہ - جنگلہ - باڑھ [7] بالکون - بالاخانہ - مہتابی - یہ
لفظ انگریزی بال کانی Balcony سے مفرس ہے [8] مناظر جمع منظر واحد - جھروکہ - کھڑکی [9] مشرف
سامنے - قریب [10] منجنیق - پاڑ - جو مکان کی تعمیر کے لئے لکڑیوں کی باندھتے ہیں [11] فعلہ - مزدور [12] محوطہ - احاطہ - گھیرا